

KASTAMONU'DA HÂLİDÎLİK

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

İbrahim KARA

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK**

KASTAMONU'DA HÂLİDİLİK

İbrahim KARA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Mayıs 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	3
DOĞRULUK BEYANI.....	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR.....	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	14
GİRİŞ.....	15
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
1. KASTAMONU'DA TASAVVUF: TARİKAT VE DERGÂHLAR	20
1.1. Mevlevî Dergâhı (Dede Sultan Zâviyesi)	23
1.2. Halvetî Dergâhı	31
1.3. Rifâî Dergâhları	37
1.4. Celvetî Dergâhı.....	38
1.5. Kâdirî Dergâhları.....	39
1.6. Sa'dî Dergâhları	41
1.7. Bayrâmî Dergâhı.....	43
1.8. Nakşibendiyye	44

1.8.1. Hâcegân.....	47
1.8.2. Nakşibendiyye.....	48
1.8.3. Ahrâriyye	53
1.8.4. Müceddidiyye.....	56
1.8.5. Kastamonu'da Nakşibendî Dergâhları	59
1.8.5.1.Karanlık Evliya Yanındaki Mescid.....	59
1.8.5.2. Benli Sultan Külliyesi	60
İKİNCİ BÖLÜM.....	63
2. KASTAMONU'DA HÂLİDİLİK	63
2.1. Hâlidîlik.....	63
2.1.1. Hâlid-i Bağdâdî (1779-1827) ve Hâlidîliğin Ortaya Çıkışı	63
2.1.2. Hâlidîliğin Yayıldığı Coğrafyalar ve Başlıca Temsilcileri	67
2.1.3. Hâlidîliğin Anadolu'ya Girişi ve Yayılması.....	71
2.2. Kastamonu'da Hâlidîlik ve Hâlidî Temsilcileri	76
2.2.1. Kastamonulu Haddâdîzâde Ahmed Siyâhî Efendi (1777-1874).....	76
2.2.2. Şeyh Seyyid Ahmed Hicâbî (1826/1888-89)	89
2.2.3. Şeyh Şânî Efendi (1810-1882).....	98
2.2.4. Hafız Muhammed Şeyh Şâdî (1856-1909).....	100
2.2.5. Hafız Nureddin Efendi (Karasu) (1884-1953)	101
2.2.6. Ballık Efendizâde Ahmed Mahir Efendi (1860-1922)	103
2.2.7. Muhammed İhsan Oğuz (1304/1887-1412/1991)	111
2.2.8. Kastamonulu Hacı Merdan Efendi (1882-1931).....	132
2.2.9. Şeyh Hacı Mustafa (Okutkan) Tuhtî Efendi (1870-1949)	136
2.2.10. Ilgazlı Hacı Ahmed Abduşoğlu (1890 – 1975).....	136
2.2.11. Tosyalı Hâce Hafız Recep Ese Efendi (1934-2008)	141
2.3. Hâlidî Şeyhlerinin Kastamonu'daki Toplumsal, Kültürel ve Dinî- Tasavvufî Hayata Katkıları.....	146
SONUÇ	154
KAYNAKÇA	158
EKLER	168
ÖZGEÇMİŞ.....	178

TEZ ONAY SAYFASI

İbrahim KARA tarafından hazırlanan “KASTAMONU’DA HÂLİDİLİK” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK

.....

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 30/05/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖZEL (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Eyyup AKDAĞ (KÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: İbrahim KARA

İmza :

ÖNSÖZ

İnsan yaratılışı itibariyle ruh ve bedenden oluşan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bedeni kadar rûhî veçhesi de önem arz etmektedir. İslamî ilimler içinde insanın ahlakî ve manevî yönüne, ruhuna ve iç dünyasına hitap eden ve kalbî gelişimine yönelik bilgi ve uygulamalar ortaya koyan disiplin tasavvuf olmuştur.

Tasavvuf, insanın yaratıcısını tanıyabilmesi için önce kendisini tanıması gerektiğini ortaya koymuştur. İlimden mârifete, takvadan ihsana doğru bir manevî yükselişle ancak Hakka vasıl olunabileceği hususu detaylı bir şekilde tasavvufî eserlerde ele alınmış ve bu sürece ait bilgi ve tecrübeler tasavvufî literatürle anlatılmıştır. Tasavvuf, kurumsal yapıları olan tarikatlara ait tekke ve zâviyelerde icra edilen zikir, sohbet ve telif edilen eserler ile teorik ve tecrübî olarak halka aktarılmıştır.

Nakşibendiyye, İslam dünyasındaki en yaygın tarikatlardan biridir. Bu tarikatın XIX. yüzyıldaki temsilcilerinden Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Irak'ta yaymaya başladığı Hâlidîlik, Osmanlı topraklarından uzakdoğuya kadar Müslümanların yaşadığı çok geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Anadolu, Hâlidîliğin en çok etkili olduğu bölgelerden biridir. Bu çalışmada Hâlidîliğin Kastamonu'ya girişi, buradaki temsilcileri, şehrin toplumsal ve kültürel hayatına etkisi ve katkısı incelenmiştir.

Araştırmamız giriş ile birlikte iki kısımdan oluşmaktadır. Araştırmamızın giriş kısmında Kastamonu'nun tarihî, kültürel ve sosyal yapısı genel hatları ile özetlenmiştir. Birinci bölümde, Kastamonu'da Hâlidîlik öncesi faaliyette bulunmuş tarikatlar ve bu tarikatların önemli isimleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda Mevlevîyye, Halvetiyye, Rifâiyye, Celvetiyye, Kâdiriyye, Sa'diyye, Bayrâmiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarının Kastamonu'daki faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Nakşibendiyye'yi ele alırken Hâlidîliğe kadar olan tarihî süreç hakkında da genel bilgiler aktarılmıştır.

İkinci bölümde ise çalışmamızın asıl konusu olan Kastamonu'da Hâlidîlik ele alınmıştır. Hâlidîliğin ortaya çıkışı, Hâlid-i Bağdadî, Hâlidîliğin yayıldığı coğrafyalar ve başlıca temsilcileri ile Hâlidîliğin Anadolu ve Kastamonu'ya girişi hakkında bilgiler verilmiştir. Kastamonu'da Hâlidî temsilcilerinin hayatları, eserleri, tekkeleri, halifeleri

ele alınmış ve Hâlidî temsilcilerinin Kastamonu'nun ilmî, dinî, tasavvufî ve kültürel hayatına katkıları ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada, konunun belirlenmesinden tezin şekillenmesine kadar yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK'a, fikirleri ve yönlendirmeleri ile yardımcı olan Dr. Eyyup AKDAĞ'a, Dr. Uğur GÖZEL'e ve Dr. Mehmet TABAKOĞLU'na, hayatımda ve tez sürecinde maddî ve manevî destekleri ile yanımda olan eşime ve aileme teşekkür ederim.

İbrahim KARA

ÖZ

Kastamonu, Anadolu'da dinî ve tasavvufî hayatın canlı olarak yaşandığı şehirlerdendir. Bu meyanda Mevlevîyye, Halvetiyye, Rifâiyye, Celvetiyye, Kâdiriyye, Sa'diyye, Bayrâmiyye ve Nakşibendiyye gibi tarikatlara ev sahipliği yapmıştır. Kastamonu'da Hâlidîlik isimli bu çalışmada, Nakşibendî-Müceddidîliğin devamı olan Hâlidîliğin, Kastamonu'ya girişi, Kastamonu'daki temsilcilerinin hayatları ve eserleri ile bunların Kastamonu'nun ilmî ve kültürel hayatına etkileri incelenmiştir.

Hâlidîlik, Kastamonu'ya Ahmed-i Siyâhî ile girmiş, başta oğlu ve halifesi Ahmed-i Hicâbî olmak üzere sonraki halifeler ile varlığını sürdürmüştür. Tarikat, Ahmed-i Siyâhî ve halifelerinden sonra yine Hâlidîliğe müntesip olan fakat tarikat silsileleri Ahmed-i Siyâhî'ye dayanmayan farklı Hâlidî temsilciler ile varlığını devam ettirmiştir. Şeyh Şânî, Şeyh Şâdî, Şeyh Nureddin, Ballıkzâde Ahmed Mâhir gibi isimler Şeyh Ahmed Siyâhî ve Seyyid Ahmed Hicâbî silsilesinden iken, Muhammed İhsan Oğuz, Kastamonulu Hacı Merdan Efendi gibi isimlerin farklı Hâlidî silsilelerden olduğu görülmektedir.

Kastamonu'da Hâlidî şeyhleri irşâd faaliyetlerinin yanında tedrisat ve telifatla da uğraşmışlardır. Merdiyye Medresesi başta olmak üzere muhtelif medreselerde önemli âlim, ârif ve devlet adamları yetiştirmişlerdir. Bunlardan en çok dikkat çeken Ahmed Mâhir Efendi'dir. Hâlidî şeyhleri yazdıkları ilmî, edebî ve tasavvufî eserler ile de öne çıkmışlardır. Örneğin, Ahmed Mâhir Efendi yazdığı *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem* isimli eseri ile temayüz etmiştir. Yine Muhammed İhsan Oğuz'un yazdığı ilmî, dinî ve tasavvufî içerikli yüz kadar eseri, Hâlidî şeyhlerin bu alana katkılarını göstermektedir. Hâlidî şeyhleri toplumun sadece ilmî ve manevî boşluğunu doldurmakla kalmamışlar; maddî anlamda da halkın faydalanabileceği hayırların hayata aktarılmasına vesile olmuşlardır. Bu amaçla Kastamonu'da rüştiye, hamam, dükkân ve medrese gibi pek çok yapı inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu'da Tasavvuf; Hâlidîlik; Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî; Ahmed Siyâhî; Ahmed Hicâbî; Muhammed İhsan Oğuz; Merdiyye Medresesi

ABSTRACT

Kastamonu is one of the cities in Anatolia where religious and mystical life is lived alive. In this respect, it hosted sects such as Mawlawiyya, Khalwatiyya, Rifaiyya, Calvatiyya, Qâdiriyye, Sa'diyya, Bayrâmiyya and Naqshbandiyya. In this study, titled Khalidism in Kastamonu, the entry of Khâlidism, which is the continuation of Naqshbandi-Mujaddidism, to Kastamonu, the lives and works of its representatives in Kastamonu and their effects on the scientific and cultural life of Kastamonu are examined.

Khalidism entered Kastamonu with Ahmad-i al Siyahi, and continued its existence with subsequent caliphs, primarily his son and caliph Ahmed-i Hijabi. After Ahmad-i al Siyahi and his caliphs, the sect continued its existence with different Khalidi representatives, who were also followers of the Khâlidism, but whose cult lines were not based on Ahmad-i al Siyahi. While names such as Sheikh Şanî, Sheikh Şâdî, Sheikh Nureddin, Ballıkzâde Ahmad Mahir are from the Sheikh Ahmed Siyahi and Sayyid Ahmed Hicâbî lineage, it is seen that names such as Muhammed İhsan Oğuz and Hacı Merdan Efendi from Kastamonu are from different Khalidi lineages.

In Kastamonu, the Khalidi sheikhs also dealt with education and copyright besides the activities of guidance. They trained important scholars, sages and statesmen in various madrasas, especially in the Mardiyya Madrasah. The most notable of these is Ahmad Mahir Efendi. Khalidi sheikhs also came to the fore with the scientific, literary and mystical works they wrote. For example, Ahmad Mahir Efendi was distinguished by his work named *el-Muhkem fî şerhi'l-Hikem*. Again, about a hundred scientific, religious and mystical works written by Muhammed İhsan Oğuz show the contributions of the Khâlidi sheikhs to this field. The Khalidi sheikhs did not only fill the scientific and spiritual gap of the society; In the material sense, they have been instrumental in the transfer of goodness that the people can benefit from to life. For this purpose, many structures such as high school, bath, shop and madrasah were built in Kastamonu.

Keywords: Sufism in Kastamonu; Khalidism; Mawlana Khalid al-Baghdadi; Ahmad al-Siyahi; Ahmed Hijabi; Muhammed İhsan Oğuz; Mardiyya Madrasah

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kastamonu'da Hâlidîlik
Tezin Yazarı	İbrahim KARA
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	30/05/2023
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	178
Anahtar Kelimeler	Kastamonu'da Tasavvuf, Hâlidîlik, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Ahmed Siyâhî, Ahmed Hicâbî, Muhammed İhsan Oğuz, Merdiyye Medresesi

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Khalidism in Kastamonu
Author of the Thesis	İbrahim KARA
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	30/05/2023
Field of the Thesis	Department of Basic İslamic Sciences
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	178
Keywords	Sufism in Kastamonu, Khalidism, Mawlana Khalid al-Baghdadi, Ahmed Siyahi, Ahmed Hijabi, Muhammed İhsan Oguz, Mardiyye Madrasah

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
e.t.	: Erişim Tarihi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
vb.	: Ve Benzeri
m.	: Miladî
sav	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
y.	: Yayınları

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Anadolu'nun kadim ve köklü şehirlerinden olan Kastamonu, din ve tasavvuf tarihi açısından büyük bir önemi haizdir. Müslümanlardan önce farklı kültür ve uygarlıklara da ev sahipliği yapmış olan Kastamonu, Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde kilit rol oynamış şehirlerin başında gelmektedir. Tasavvuf tarihinde etkin bir yere sahip olan Nakşibendî-Müceddidîliğin son halkası olan Hâlidîliğin Kastamonu'ya girişi, temsilcilerinin hayatları, eserleri ve Kastamonu'nun ilim, kültür, din ve tasavvuf hayatına katkıları araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmamızın amacı, Kastamonu'da yaşamış ve tasavvuf geleneğini yaşatmış Hâlidî temsilcilerin tespit edilmesi, hayatları, eserleri ve halifeleri hakkında bilgi verilmesidir. Ayrıca Hâlidîliğin Kastamonu'daki faaliyetlerinin, dinî, ilmî ve sosyal anlamda şehre etkisinin ne olduğunun ortaya konulması ve bu etkinin sonuçlarının değerlendirilmesidir. Çalışmamızın önemi ise, daha önce yapılmış farklı çalışmalarda dağınık halde ya da tek kişi olarak ele alınmış Hâlidî temsilcilerin bir arada incelenmesi ve şehre etkilerinin ortaya konulmasıdır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nakşibendî-Hâlidîlik bağlamında Kastamonu'da Hâlidîlik müntesipleri ve onların oluşturduğu maddi ve manevi etkinin nitel olarak araştırılmasıdır. Elde edilen bilgi ve belgelerin incelenmesi ve içeriklerinin analiz edilmesi yöntemi kullanılmıştır. Ahmed-i Siyahî ve Seyyid Ahmed Hicâbî ile yaşadıkları dönemi ele alan en önemli kaynağımız *Tehassür* isimli eserdir. Bu eserin sahibi Mehmed Zühtü Büyükçelenli Siyahî Ahmed Efendi'nin müridi ve halifesidir.

Muhammed İhsan Oğuz ile ilgili kendi eserlerinden çıkarımlarda bulunmaya çalıştık. Ahmed Mâhir Efendi ile ilgili de hem kendi eserleri hem de hakkında yapılan çalışmalar taranarak çıkarımlarda bulunduk. Benli Sultan Külliyesi ve Kastamonu'da bulunan diğer dergâh ve yapılarla ilgili Fazıl Çifçi'nin *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler* isimli eserinden istifade ettik. Topyalı Hâce Hafız Recep Efendi

ile ilgili olarak kendisi hakkında yapılan Youtube yayınından istifade etmeye çalıştık.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Araştırmamızda temel problem, Kastamonu toplumu üzerinde etkili olduğunu düşündüğümüz Hâlidîliğin etkisinin boyutuna açıklık getirmek ve bu etkinin nitel analizini yapmaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırmamızda Kastamonu'da Hâlidîlik konusu ele alınmıştır. Araştırmamız Kastamonu merkez ve ilçeleriyle sınırlıdır. Bu çerçevede literatür taraması, konuşma ve içerik analizleri yapılmıştır. Fakat bazı Hâlidî mensuplarıyla ilgili yazılı kaynak olmaması ya da kaynakların azlığı, var olan yazılı kaynakların kişisel kütüphanelerde olması ve sahipleri tarafından üçüncü kişilerle paylaşılmak istenmemesi gibi güçlüklerle karşılaşmıştır.

GİRİŞ

Kastamonu, tarih ve kültür bakımından Anadolu'nun en zengin şehirlerinden biridir. Kaşkaların¹ ya da Gasların kurduğu ve günümüzde Kastamonu ve çevresini de kapsayan ve Romalılar devrinde “Paflagonya (Paphlagonia)” olarak isimlendirilen şehirlerden bir tanesi “Tumanna” veya “Timonion”dur. Buraya Gasların ülkesi anlamında “Gastumanna” dendiği² ve zamanla Kastamonu'ya dönüştüğü ileri sürülmektedir.

Şehrin isminin Arap coğrafyacılarının eserlerinde Kastamûnî, Kastamûniya, Kastamûnya,³ Tâmûnî; Batılıların eserlerinde Constamnes, Casstimana, Castemol, Castambul, Costamani ve Kastamboli olarak yer aldığı görülmektedir. Osmanlı eserlerinde ise genellikle “Kastamoni” isminin kullanıldığı ve Cumhuriyetle birlikte “Kastamonu” olarak adlandırıldığı görülmektedir.⁴

Kastamonu'nun somut anlamda bilinen tarihi, Hititlerle başlamaktadır. Çünkü M.Ö. 4000 yıl kadar evvel Kastamonu ve çevresiyle alakalı malumatları Hitit tabletlerinden öğrenebilmekteyiz.⁵ Antik dönemde de “Paphlagonia” adıyla bilinen⁶ Kuzeybatı Anadolu'da yer alan şehrin kurulduğu tarih net olarak tespit edilememektedir.

Hititler M.Ö. 1190 yılında Frig veya Briglerce yıkılması ile bölge hâkimiyeti Frigler'in eline geçmiştir. M.Ö. 676 yılında Frigler Kimmer istilasına uğradı ve bölge

---

¹ Bkz. Kürşat Bardakçı, “Eski Anadolu'nun ‘Barbar’ Halkı Kaşkaların, Çağdaşlarıyla (Hitit-Luvi) Karşılaştırmalı, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı”, *OANNES - Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, sy. 2 (21 Eylül 2020): 231, <https://dergipark.org.tr/pub/oannes/issue/56871/778013>.

² “Tarihçe”, erişim: 26 Haziran 2022, <https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63806/tarihce.html>.

³ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, 2. bs, c. 1 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 440.

⁴ Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* (Ankara: Zafer Matbaası, 2004), 1.

⁵ Ahmet Rifat Güzey, “Kastamonu Şehrine Türk İskanı ve Şehrin Kısa Bir Tarihi Değerlendirmesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, sy. XXXV (Ağustos 2018): 39, <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1341>.

⁶ Mustafa Bostancı ve Veli İlker Dağsever, “Talat Mümtaz (Yaman) ve Doğruluk Gazetesi'ndeki Kastamonu Tarihine Ait Yazıları (23 Teşrin-i Evvel-22 Kanun-ı Evvel 1930)”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy. 2 (20 Aralık 2017): 32, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/32431/326948>.

bu kez de Lidyalıların eline geçti. Bu hâkimiyet de M.Ö. 546'da Perslerin bölgeye hâkim olması ile son bulmuştur. Bölgenin yönetimi Perslerin üçüncü eyaletinde olan Paflagonyalılarda idi. Balkanlar üzerinden geldikleri⁷ tahmin edilen Paflagonyalılar da bir süre Kastamonu bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. M.Ö. 334-333 tarihlerinde Büyük İskender Persleri mağlup edince bölgenin hâkimiyeti Makedonlara geçmiştir. Kastamonu bölgesi, Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye bölünmesini müteakip Türklerin Anadolu'ya girmelerine kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun hükmü altında kaldı. M.S. 626'da bir süre Sâsânîler'in hâkimiyeti altına da girmiştir.⁸

Emevîler döneminde İslam devletinin sınırları Anadolu'ya doğru genişlemiştir. 670'li yıllardan itibaren Emevî orduları İstanbul civarına kadar ulaşmıştır. Bu süreçte İslam ordularının öncüleri Sinop, Çankırı ve Kastamonu'ya kadar gelmişlerdir. Emevîler, İstanbul kuşatmasını başlattıklarında (M. 715) Muhammed b. Mervan komutasındaki Müslümanlar Kastamonu'yu fethetmiş fakat daha sonraları bu şehir Bizans ve Araplar arasında çokça el değiştirmiştir. Müslüman Araplar bu bölgede kalıcı olmayı başaramamışlardır.⁹

1071 Malazgirt Meydan Savaşı'yla birlikte Anadolu'nun geneli gibi Kastamonu da Türklerin hâkimiyetine girmiştir. İlk ciddi fetihlerin yörede 1074'lü yıllarda başladığı bilinmektedir. Alaeddin Keykubad döneminde Kastamonu'nun artık "uc" pozisyonunda olduğu görülmektedir. Alaeddin Keykubat, Kastamonu'yu "uc" merkezi olarak tayin edince beylerbeyi olarak da Hüsamettin Çoban Bey'i atamıştır.¹⁰

Moğol istilasından dolayı göç eden 24 Oğuz boyunun neredeyse tamamı Kastamonu civarını yurt tutmuştur. Bu dönemden başlayarak Kastamonu ve civarı Türkler açısından çok önemli olmuştur. XII. yüzyıl ortalarında İbn Said bu kente

---

⁷ Bostancı ve Dağsever, 39.

⁸ İlhan Şahin, "Kastamonu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 24, 46 cilt (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001); Bostancı ve Dağsever, "Talat Mümtaz (Yaman) ve Doğruluk Gazetesi'ndeki Kastamonu Tarihine Ait Yazıları (23 Teşrin-i Evvel-22 Kanun-ı Evvel 1930)", 32.

⁹ Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi -XIII-XV. Yüzyıllar-* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 20.

¹⁰ Halime Korkmaz, *Kastamonu'da Dini Hayat* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 17.

“Türkmenlerin başkenti” ismini vermiştir.¹¹ Kastamonuyla isimleri özdeşleşen Candaroğulları’nın tarih sahnesine ne zaman çıktıkları tam olarak bilinmemektedir.¹² Candaroğulları ya da diğer adıyla İsfendiyaroğulları XIII. yüzyılın son on yılında, Selçuklular ile İlhanlıların dâhil olduğu belirli olmayan şartlar altında kurulmuştur.¹³

Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı hükmü altına giren Kastamonu, sancak merkezi olarak tayin edilmiştir. Kastamonu’ya Karabük, Sinop, Bartın ve civarı bağlanmış fakat daha sonra Bolu sancağına müdahil olunmuştur. Osmanlı hâkimiyetine giren Kastamonu’da uzun yıllar sükûnet hâkim olmuştur. Ancak XVI. asrın yarısından sonra başlayan suhte ayaklanmaları yoğun olarak Kastamonu’da da görülmüştür.¹⁴ Kastamonu yöresinin dağlık olması bölgede isyancıların takibini zorlaştırırken, kırsal alanlarda Türkmen yerleşimlerinin varlığı ayaklanma merkezlerinden birinin de Kastamonu olmasına sebep olmuştur.¹⁵

Asırlarca Türk idaresi altında yaşayan şehir milli mücadele döneminde de önemli sorumluluklar üstlenmiştir. İşgale uğrayan bölgeler arasında olmamasına karşın, Milli Mücadeleye destek olmuştur. Mütarekeyi takiben Milli Teşkilatlanmaya gidilmiş ve kısa bir zamanda Kastamonu’da da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin şubesi kurulmuştur. Kastamonu ve civarı askerî anlamda teşkilatlandırılmış ve Milli Mücadele için mitingler düzenlenmiştir. Yine basın ve yayınlar ile halk bilgilendirilmiştir.¹⁶

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Trablusgarp’ta, cephelere asker gönderen Kastamonu, Milli Mücadele Dönemi’nde de cephelere asker göndererek bağımsızlık

---

¹¹ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, 4. bs (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 210.

¹² Yaşar Yücel, “Candaroğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 146.

¹³ Rudi Paul Lindner, “Anadolu 1300-1451”, *Türkiye Tarihi 1071-1453 Bizans’tan Türkiye’ye*, ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, c. 1 (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 152.

¹⁴ Şahin, “Kastamonu”, 24:586.

¹⁵ Bkz. Özhan Öztürk, *Pontus: Antik Çağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*, 3. bs (Ankara: Nika Yayınları, 2016).

¹⁶ Ercan Çelebi, “Milli Mücadele’de Kastamonu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sy. 19 (2014): 115.

mücadelesinin kazanılmasına katkıda bulunmuştur. “Şehitler Diyarı” olarak tavsif edilmesinin en önemli sebebi de bu duruşa sahip olmasıdır.¹⁷

Kastamonu’nun, asırlarca Türk kültürünün yerleştiği ve geliştiği geniş bir bölgede yer alması ve bu geniş bölgenin kültür merkezliğini yapmış olması Kastamonu’da muhtelif kuruluşların tesis edilmesine vesile olmuştur. Şehirde o dönemin yükseköğretim kurumları kabul edilen medreseler açılmıştır. Yedi kadar bilim dalında öğretim yapan medrese olduğu bilinmektedir. Bu medreseler; 15. yüzyılda Candaroğulları döneminde inşa edilen İsmail Bey medresesi, yine Nasrullah, Kara Mustafa Paşa, Yakup Ağa, Münire Sultan, Koyunlu, Atabey, Sıdkıye, Darülkurra, Yılanlı, Namazgâh, İsfendiyar Bey, Mahmûdiye, Tefikiye medreseleridir.¹⁸ Kastamonu’da bulunan büyük camiler şöyledir: Nasrullah Kadı, Atabey, Topçuoğlu, Sinan Bey, Yakup Ağa, İsmail Bey camileridir.¹⁹

XIX. Asrın ortalarına doğru şehre gelen Ainsworth, Kastamonu’da 36 camii saydığını, yine bu asrın sonundaki vilayet salnamesine göre şehirde 63 camii ve mescit, 15 hamam, 16 medrese, 2 imâret, 30 türbe ve 112 çeşme bulunduğu nakledilmektedir.²⁰ Kâtib Çelebi, Kastamonu’daki muhtelif cami ve medreseleri zikrederek şehri, “*Türkmenlerin Kaidesi*” olarak isimlendirir.²¹

Kastamonu halkı dînî anlamda Müslüman ve gayrimüslim olarak ikiye ayrılmaktaydı. Müslümanların ekseriyetini Türkler oluşturuyordu. Gayrimüslim olan halka “*ehl-i zimmet*” deniliyordu. Çoğunluğu Ortodoks ve Rum olan bu grup içinde Gregorian, Katolik ve Protestan olanlar da mevcuttu.²² Kastamonu’da, Osmanlı Devleti zamanında birçok âlim²³, edip, mûsikîşinas ve şair yetişmiştir. Meftûnî, Senâyî, Şânî,

---

¹⁷ Çelebi, 115.

¹⁸ “Kastamonu”, *Türk Ansiklopedisi*, c. 21 (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974), 381.

¹⁹ Şemseddin Sami, “Kastamonu”, *Kamusu'l-A'lam*, c. 5 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1316), 3661.

²⁰ Besim Darkot, “Kastamonu”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1977), 402.

²¹ Darkot, 6:401; Şahin, “Kastamonu”, 24:586.

²² Ahmet Kankal, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kuzeybatı Anadolu’da Sosyal Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 15, sy. 1 (01 Haziran 2000): 34, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/5042/68717>.

²³ Sami, “Kastamonu”, 5:3662.

Kıyâsî Çelebi, Latîfî, Ömer Fuâdî, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Ali Haydar Efendi, Ahmed Mahir Efendi, Sadık Vicdânî, Orhan Şaik Gökyay, İhsan Ozanoğlu bunlardan bazılarıdır.²⁴ Kastamonu’da XIX. yüzyılda valilik yapmış olan Abdülhalim Gâlib Paşa, Kastamonu ağzı ile matbû bir dîvan neşretmiştir.²⁵

---

²⁴ İsimlerle ilgili bilgi için bkz. Hasan Özeyrancı, *Kastamonu’da Dini Mûsiki Geleneği* (Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 11-28.

²⁵ Darkot, “Kastamonu”, 6:403.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KASTAMONU'DA TASAVVUF: TARİKAT VE DERGÂHLAR

Kastamonu'nun tarihî sürecine bakıldığında muhtelif uygarlıkların yer aldığı, Anadolu'nun en zengin şehirlerinden biri olduğu görülmektedir. Yetiştirdiği ulemâ ve urefâdan mütevellit “velîler şehri” olarak da isimlendirilmektedir. Sultan Muhammed Alparslan'ın Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun büyük bir bölümü fethedilmiştir. Kastamonu'nun fethi de uzun süren mücadelelerden sonra gerçekleşmiş ve İslam yayılmaya devam etmiştir.

Dinî ahlâkî açıdan kalp tasfiyesi üzerinde mesai harcayan selef zâhid ve âbidler insanların fiillerini, beden ve kalbin fiilleri olmak üzere iki kısımda ele almışlardır. Bedenin fiillerini zâhirî, kalbin fiillerini de bâtınî ameller olarak isimlendirme yoluna gitmişlerdir.²⁶ Şehirleri de insanlar gibi tasavvur edecek olursak aynı zâhir ve bâtın dengenin şehirler için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Yönetim açısından zâhiren gerekli kurum ve kuruluşların olması şehrin sağlıklı bir yönetime sahip olması bakımından ne kadar önemliyse, bâtına hitap eden kurum ve kuruluşların (ki tasavvufta bunların karşılığı tarikat ve dergâhlardır) olması da bir o kadar önemlidir. Şehirler de insanlar gibi tasavvur olunursa; bedene(zâhirî) ve ruha(bâtınî) sahip olması gerektiği görülür. Şehirlerin tarihî süreçleri de zaten bize bu hakikati göstermektedir.

Kastamonu'ya ilk İslam akınları ve özellikle Malazgirt Zaferi sonrası birçok gönül ehlinin geldiği bilinmektedir. Girişte de temas edildiği üzere Emeviler döneminden başlayarak bölgeye gelen gönül insanları halkı irşada çalışmışlardır. Bunlardan ilki kabul edilebilecek kişi Kaysü'l-Hemedânî'dir. Hepkebirler Camii'nin batı tarafındaki türbede medfun olduğuna inanılan Kaysü'l-Hemedânî'nin sahabeden olduğu rivayet edilmektedir. Şimdiye kadar bu zat hakkında elde edilen tek yazılı kaynak Nakşibendî Şeyhi Şerafettin Efendi'ye nispet edilmektedir. 1911 yılında verilen bu bilgilere göre, Kaysü'l-Hemedânî isimli iki kardeş olduğu, büyük olan kardeşin (Kaysü'l-Hemedânî-i Ekber) Hz. Hasan'a yakın bir zat olduğu, küçük olanın (Kaysü'l-Hemedânî-i Asgar) Eyyüb el-Ensârî ile birlikte Anadolu'ya geldiği ve onun işaretiyle

---

²⁶ Ahmet Cahit Haksever, “Tarikatların Teşekkülü”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, 6. bs (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 219.

Kastamonu'yu teşrif ettiği ifade edilmektedir. Ancak zatın buraya nasıl geldiği, şehirde hangi ŝartlarda yaŝayıp vefat ettiği tespit edilememiştir.²⁷

Bunlardan ikincisi, Püre Mahallesi Kalekapısı mevkiinde, Kumbet Sokağı'nda yer alan "Aŝıklı Sultan Türbesi" örnek olarak ele alınabilir. İnşa tarihi ve kim tarafından yapıldığı kesin olmamakla birlikte, mimarî üslubundan hareketle Selçuklu Dönemi eseri olduğu söylenebilir. Kumbet biçiminde inşa edilen eser, Selçuklular Döneminde genellikle ya devlet ricâli için ya da komutanlar için kullanılan bir üslûba sahiptir. Fakat türbede herhangi bir kitabe olmaması ve türbe hakkında yazılı bir belge bulunmadığından dolayı türbe hakkındaki bilgiler rivayetlere dayanmaktadır. Sandukanın baŝındaki yazılar ve rivayetlere göre türbenin ismini taşıyan Aŝıklı Sultan denilen zat, Bizans'ın hâkimiyetinde olan Kastamonu'yu fethetmek maksadıyla bölgeye gelen Türk ordusunun komutanıdır. "Zalifre" adıyla anılan Kastamonu Kalesi'nin kapılarından biri, şu anda Kalekapısı olarak buradaki mevkiinin de adıdır. Savaşın burada yoğunlaŝtıđı ve Aŝıklı Sultan'ın burada ŝehadete kavuştuğu rivayet edilmektedir. Cumhuriyetin ilk zamanlarında türbede yangın çıktığı, o zamanın Valisinin de, rüyasında "*Ben yanıyorum, kalk yangını söndür!*" hitabıyla uyandığı kaydedilmektedir. Türbedeki yangında "Aŝıklı Sultan" olarak isimlendirilen zatın ayakları yangından etkilenmiştir. Bu vakaya istinâden türbeye, "Yanık Evliyâ" denildiği bilinmektedir. Aŝıklı Sultan'ın Daniŝmendliler ordusuna mensup olduğu rivayet edilmektedir. şehrin nihai fethinin ise 608/1212'de olduğu bilinmektedir. İlk tekke ve dergâhların bu tarihten sonra faaliyetlerine başladığı söylenebilir.²⁸

Kastamonu, XIII. yüzyıldan itibaren tipik bir Anadolu şehri kimliği kazanmıştır. Selçuklulara bağlı olan Çobanoğulları Beyliği ile başlayan bu dönüşüm süreci Candaroğulları ile sürmüş ve Osmanlı egemenliği altında da artarak devam etmiştir. Kastamonu'nun sosyo-ekonomik veçheden kalkınmasında aktif rol alan kurumlardan birisi de Ahilik olmuştur.²⁹ Ahilik teŝkilatı sadece bir esnaf ya da zanaatkârlar topluluğu değil, o teŝkilatı akidelerinin neşri için bir vesile ve vasıta olarak kullanan bir tarikat

---

²⁷ Fazıl Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 4. bs (Ankara: Kastamonu Belediyesi, 2012), 229-30.

²⁸ Çifçi, 219-22.

²⁹ Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *Erdem*, sy. 55 (12 Aralık 2009): 158-59, <https://dergipark.org.tr/pub/erdem/issue/43868/539757>.

olarak kabul edilebilir.³⁰ Bu teşkilatın Anadolu’da tesis edilmesinde fütüvvet³¹ teşkilatının etkisi büyük olmuştur.³² Ahilerin elinde fütüvvetname denilen tasavvufi metinlerin olması da bunun en önemli göstergelerindendir. Ahilik Anadolu’da ve dolayısıyla Kastamonu’da yalnızca Müslüman esnaftan oluşmaktaydı.³³

Ahilerin Anadolu’nun diğer şehirlerinde³⁴ ve hatta kasabalarında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin benzerlerini Kastamonu’da da ortaya koydukları görülmektedir. Kastamonu çevresinde bulunan zâviyelerin bir kısmı Ahiler tarafından tesis edilmiştir. Bu zâviyelerde şehre gelen yabancıları karşılama, barınma, yeme içme temini, misafirleri kötü niyetli kişilerin eline bırakmama gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Gündüz vakitlerinde işlerinde çalışan Ahi gençlerin, akşam olunca bu zâviyelerde toplanıp yeme-içme, çeşitli oyunlar oynama, zikir ve ibadetle meşgul olma gibi faaliyetlerle geceleri geçirdikleri rivayet edilmektedir.³⁵

Kastamonu’daki en eski Ahi zâviyesi, şehir merkezinde Beyçelesi Mahallesi, Hacıdede Sokağı’nda bulunan “Ahi Şarva, Acı Şorbe” ya da “Ahi Çorba Zâviyesi” olarak bilinen tekkedir. Anadolu’da Kâdirî şeyhlerine Hz. Peygamber’in neslinden geldikleri için şürefa, şorfe, şarve gibi lakaplar verildiği bilinmektedir. Bu anlamda Şeyh Şorve olarak bilinen zatın Kâdirî şeyhi olması muhtemeldir. 703/1303 tarihli vakfiyeye sahip olan zâviyenin Çobanoğulları döneminin sonlarında Candaroğulları ve Osmanlılar

---

³⁰ Ahilerin sahip oldukları fütüvvet anlayışı, Hz. Ali’ye ve ondan da Hz. Peygamber’e dayanır. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 3. bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976), 213.

³¹ Genelde feta ve fütüvvet kelimeleri sufi ve tasavvuf anlamında kullanılmakla birlikte tasavvufta bu kavramlar ile genellikle fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan sevgisi, nefse hâkim olmak ve hoşgörü gibi ahlaki nitelikler kastedilir. Bu anlamıyla sufilerin kendilerine has “insan” anlayışlarını fütüvvet kavramını merkeze alarak gerçekleştirdikleri görülmektedir. Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 260.

³² Fütüvvet-Ahilik ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için bkz: Neşet Çağatay, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, *Bellekten* 40, sy. 159 (20 Temmuz 1976): 423-38, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/72261/1165767>.

³³ Ahmet Yaşar Ocak, “Toplum, Kültür Ve Entellektüel Hayat”, *Cambridge Türkiye Tarihi 1071-1453 Bizans’tan Türkiye’ye*, ed. Kate Fleet, c. 1 (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 441.

³⁴ Bkz. 39. dipnot Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 211 Antalya, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum vd.

³⁵ Yakupoğlu, “Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler”, 159.

zamanında faaliyette olduğu görülmektedir. Şeyh Şorve olarak anılan bu zat, Kastamonu'daki arazilerini kendi inşa ettiği bu tekkeye vakfetmiştir.³⁶

Kastamonu'da bulunan en eski zâviyelerden biri olan Gölköy Şeyh Ahmet Zâviyesi de bu örneklerdendir. 1206 tarihli vakfiyeden anlaşılacağı üzere inşası fetihten önce gerçekleşmiş görünmektedir. Bu vakfiyeye göre orada bir cami ve türbe bulunmaktadır. Zâviyeye ismini veren Şeyh Ahmet isimli zat o sırada hayatta olduğu için türbenin kime ait olduğu henüz bilinmemektedir. Sadece halk arasında meşhur bir menkıbeye göre, bölgeyi Bizanslılardan alan bir Selçuklu komutanı olduğu ifade edilmektedir. Günümüzde hâlâ yemek ikram geleneği sürdürülmektedir. “Tekke Çorbası” adıyla Şeyh Ahmet'ten miras kalan kazanlarda pişirilen çorba misafirlere ikram edilmektedir. Özellikle de kandiller, Ramazan ve Kurban bayramlarında bu gelenek devam etmektedir. Kastamonu, Osmanlı'ya dâhil olduğunda tekkede postnişin olan Şendil ve Himmət Efendilerin beratları Fatih Sultan Mehmet tarafından yenilenmiştir.³⁷

Kastamonu'da yukarıda bahsedilen zâviye ve dergâhlar dışında Mevlevî, Halvetî, Rifâî, Celvetî, Kâdirî, Sa'dî, Bayrâmî ve Nakşibendî-Hâlidî dergâhları da mevcuttu. Bu tarikatlar ve faaliyetleri kısaca dergâhları üzerinden ele alınacaktır.

1.1. Mevlevî Dergâhı (Dede Sultan Zâviyesi)

Mevlânâ'dan sonra postnişin olan Hüsameddin Çelebi, (ö. 683/1284) Mevlânâ'nın muhibbânını bir arada tutabilmiş lakin müstakil olarak tarikat teşekkül ettirememiştir. Hüsameddin Çelebi'den sonra Mevlânâ Celâleddin'in oğlu Sultan Veled (ö. 712/1312) postnişin olmuştur. Sultan Veled, babasının makamına geçince Mevlevîyye müstakil bir tarikat olarak teşekkül sürecine girmiştir. Teşkilatçı bir yapısı olan Sultan Veled, Mevlânâ Türbesi'nin inşasını gerçekleştirmiş, Mevlânâ muhibbânı için bu dergâhı merkez olarak tayin etmiştir.³⁸ Sultan Veled'in oğlu Ârif Çelebi'yi irşad makamına tayin etmesi Mevlevîlik tarihi açısından dönüm noktası olmuştur. Ârif

---

³⁶ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 241.

³⁷ Çifçi, 234-37.

³⁸ Sezai Küçük, “Mevlevîyye”, *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 496-97.

Çelebi'den sonra Mevlevîlik “çelebi”³⁹ sıfatıyla tavsif edilen ve Mevlânâ nesebine mensup şeyhler tarafından temsil edilmeye başlanmış, Konya Mevlânâ Dergâhı ve çelebilik makamı Mevlevîyye'nin idare merkezi olarak belirlenmiştir. Ulu Ârif Çelebi Kastamonu dâhil⁴⁰ gittiği her şehirde bir zâviye kurulmasına vesile olarak Mevlevîliğin Anadolu'da neşrine büyük katkıda bulunmuştur.⁴¹

“Dede Sultan Zâviyesi” olarak da bilinen bu dergâh, Kastamonu'nun Tabaklar mevkiinde ve Kaybılar ya da Gaybılar Deresi yanında bulunuyordu. Önceleri bu alanda binalar halinde imaret, cami, türbe, dergâh, hamam ve misafirhânedden oluşan bir külliyenin bulunduğu bilinmektedir. Mevlevîhâne diye anlatılan bu külliye günümüze bir hamam ve yanında basit bir türbeden başka iz kalmamıştır. Bölgenin tarihi açısından çok önemli olan Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu'daki kurucusu Süleyman Paşa ve oğlu I. İbrahim Bey'in türbelerinin burada olduğu ifade edilmektedir. Bu görüşün delili türbe başında yazan şu ibaredir: “*Hâdimî Ali Mevlânâ Candârî Süleyman Paşa aleyhi'r-rahmeti*”⁴²

Mevlevî olduğu bilinen Süleyman Paşa'nın bu mekânı yönetim merkezi olarak kullandığı, yabancı devlet adamları ve önemli misafirlerini burada ağırladığı ifade edilmektedir. Yaklaşık iki asır yaşayacak olan Candaroğulları Beyliği'nin temelleri burada atılmıştır. Dolayısıyla yapı, şehir için bu bakımdan da büyük önemi haizdir. Kesin olmamakla beraber Süleyman Paşa'nın 745/1341'den önce vefat ettiği tahmin edilmektedir. Süleyman Paşa hayatta iken Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi

---

³⁹ Kelimenin kökeni hakkında muhtelif görüşler öne sürülmüşse de günümüze kadar kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Bu görüşlerin en eskilerinden biri ve kahir ekseriyetin tasvip ettiği görüş, İbn Kemal ve Hasan Kâfi Akhisari'de vücut bulan, “çelebi” kelimesinin Türkmen dilinde Allah'ın ismi olarak bilinen “Çalab”tan geldiğidir. Buna göre kelimenin sonundaki nispet “ya”sı ile “Çalabi” yani “Allah'a mensup, Allah'a bağlı” anlamı verilmiş olmaktadır. “Çelebi - Tdv İslâm Ansiklopedisi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim: 10 Ağustos 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/celebi>; Benzer bir diğer görüşe göre Moğolca'da “Çalab”, “Tanrı” manasında kullanılmaktadır. “Allah adamı, ilahi” anlamlarına da gelmektedir. Mevlânâ soyundan gelenlere denir ve isimden sonra söylenir. Yalnızca Hüsameddin Hasan'a “Çelebi Hüsameddin” denir. Bunun sebebi de Mevlânâ'nın soyundan olmamasıdır. Çelebi kelimesi nazik, soylu, zarif ve efendi anlamlarını da ihtiva eder. XVI. yüzyıl sonlarına kadar bilgin ve soylu kişileri tavsif için kullanılmış bir sıfattır. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkanı* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1963), 11.

⁴⁰ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 2. bs, c. 2 (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 299.

⁴¹ Barihüda Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 468-69.

⁴² Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia (Paflagonya) Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1952), 326; Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 270.

Kastamonu'ya iki defa kendisini ziyarete gelmiştir. Bu zata çok saygı duyan Süleyman Paşa kendisine hediyeler takdim etmiştir.⁴³ Bu ziyaretin amacının, uç beylerinin Rafizi şeyhlerin tesirinde kalmamalarını sağlamak ve ehl-i sünnet çizgisinden çıkmalarını önlemek olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴ Bu anlamda Kastamonu Mevlevîhânesi Mevlevîliğin daha yeni teşekkül ettiği süreçte inşa olduğu ve Mevlevîliğin temsil edildiği ilk merkezlerden biri olma niteliğine sahiptir.

Mevlevîhâne'nin kuruluşu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden birisini Hüsameddin Dede'nin postnişîn makamında iken Konya Mevlevîhânesi'ne yazdığı yazı vesilesi ile öğreniyoruz. Hüsameddin Dede kaynak vermeden Kastamonu Mevlevîhânesi'nin Ulu Ârif Çelebi zamanında Süleyman Paşa tarafından Dede Sultan için inşa edildiğini ifade etmektedir. Ulu Ârif Çelebi ile Candar Süleyman Paşa'nın çağdaş olduğu bilinen bir durumdur. Burada ihtilaf, Hüsameddin Dede'nin Dede Sultan, Ulu Ârif Çelebi ve Süleyman Paşa'yı çağdaş gibi ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki Dede Sultan'a ait mezar taşından edinilen bilgiye göre vefat tarihinin 1514 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu bilginin sıhhatli olmadığı anlaşılmaktadır. Dergâhın muhtemel ilk şeyhi Dede Sultan olması mekânın bu isimle anılmasına vesile olmuş olabilir. Dede Sultan'ın ölüm yılı göz önünde bulundurulursa XV. asrın ikinci yarısından sonra postnişîn olduğu sonucuna ulaşılabilir.⁴⁵

Dede Sultan ismi geçen en eski belge olma özelliği II. Bayezid (1481-1512) zamanına ait olduğu ifade edilen Kastamonu ve Sinop Evkaf Tahrir Defteri'dir. Bu defterde Dede Sultan Zâviyesi Evkâfına ait gelirlere, zâviyenin iktisadî özellikleri belirtilmektedir.⁴⁶ İnşa edildiğinden beri zâviye olarak isimlendirilen Kastamonu Mevlevîhânesi, Şeyh Ahmet Remzi Dede zamanında âsitâneye çevrildiği görülmektedir.

Dede Sultan'dan sonra yerine Elvan Dede geçmiştir. Kastamonu Mevlevîhânesi kuruluşundan sonra bir süre atıl duruma düşmüş veya başka tarikatların

---

⁴³ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 273.

⁴⁴ Yücel, "Candaroğulları", 7:146; Küçük, "Mevleviyye", 497.

⁴⁵ Hayri Yıldırım, *Konya Mevlânâ Müzesi Arşiv Belgelerine Göre Kastamonu Mevlevihanesi* (Yüksek Lisans, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 20-21.

⁴⁶ Nazım Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)* (Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 234-35.

faaliyet icra ettiği bir pozisyonda kalmıştır. Bolulu Kalender Dede'nin çabaları sonucu 1871 yılına gelindiğinde Galip Dede'nin “*Her şey olur aslına şitâyân- Çıktı yine âsumâna Kur'an*” beyti fehvasınca dergâh yeniden uyandırılmıştır.⁴⁷ Dergâh mallarını toparlayarak yeniden ayin icra yapılmasına vesile olan İnebolulu Hacı Kalender Mehmed Dede, uzun yıllar Nakşibendi ve Kadiri Dergâhı pozisyonunda kalan Mevlevîhâne'yi yeniden ayine hazır hale gelmesine vesile olmuştur. Bu sürecin kendisi açısından çok zor geçtiği müşahede edilmektedir. Dergâh vakıfları ve diğer müstemilatı bir araya getirmek için İstanbul'a yolculuklar yapmış, farklı münazaralar olmuş, Kalender Mehmed Dede nefyedilmiş, hapsedilmiş ve gözlerini kaybetmiştir. Lakin 1293/1876 yılında dergâhta, Mevlevî mukabelesinin yapılmasını sağlamıştır. Yine aynı yıl 1293/1876'da ahirete irtihal eylemiştir. Kendisinden sonra İbrahim Dede posta geçmiş ve takriben on yıl vazifesini icrâ ettikten sonra 1303/1886'da vefat etmiştir.⁴⁸

Sivaslı İbrahim Dede'den sonra Türbedâr Halil Dede 1312/1894 yılına kadar postnişinlik vazifesini ifa etmiştir. Halil Dede 1314/1896 yılında ahirete irtihal edince yerine Sivaslı İbrahim Dede'nin oğlu olan Mehmet Said Efendi geçmiş ve 1326/1909 yılı ortalarına kadar bu makamda kalmıştır. Mehmet Sait Efendi ile ilgili görüşlerin genellikle menfi olduğu görülmektedir. Dine, Mevlevî adaba ve erkâna mugayir davranışları sebebiyle 1326/1909 yılında azledilmiştir. Kendisinin yerine Mevlevîlerce önemli zatlardan biri olarak gösterilen Kayserili Ahmed Remzi Dede postnişin olmuştur.

Ahmed Remzi Dede'nin babası Kayseri Mevlevîhânesi şeyhi Süleyman Ataullah Efendi'dir. Doğum yeri, babasının şeyhi olduğu Kayseri Mevlevîhânesi'dir. Farklı hocalardan Farsça, Arapça gibi dil ve edebiyat dersleri almıştır. 1892 yılında İstanbul'a gelen Ahmed Remzi Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde şeyhlik icra eden Celâleddin Efendi'ye intisap etti ve kendisinden semâ çıkardı. Takriben bir yıl sonra Kayseri'ye döndü. Muhtelif medreselerde Farsça olarak *Bostan*, *Pend-i Attâr*, *Gülistan*, *Arûz-ı Câmî* ve *Mesnevî* okuttu. 1909 yılında Kastamonu Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak tayin

---

⁴⁷ Farklı bir tarihlendirme tespiti için bkz. Yıldırım, *Konya Mevlânâ Müzesi Arşiv Belgelerine Göre Kastamonu Mevlevihanesi*, 22-24.

⁴⁸ Sezai Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 241; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 3. bs (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 465.

edildi.⁴⁹ Ahmed Remzi Dede, Kastamonu Mevlevîhânesi'ni tamir ettirmiş ve bakiye borçları ödemiştir. Şeyhliği sırasında Halep Mevlevîhânesi'nde meydana gelen hadiseleri tahkikat için 1327/1910 yılında Konya'da bulunan Çelebi Efendi tarafından Halep'e vazifelendirilmiştir.⁵⁰ Tahkîkât alanı sadece Halep ile sınırlı kalmamış, civardaki Hama, Humus, Gaziantep, Kilis, Maraş, Urfa, Lazkiye, Trablus ve Kudüs Mevlevîhânelerinde de bir takım incelemelerde bulunmuştur. Daha sonra Kastamonu'ya dönmüştür. Mevlevîyye tarikatı içinde nadirattan olan bir durum olarak babası bir dergâhta, kendisi de diğer bir dergâhta postnişîn olarak vazifelilerdi. Vali Süleyman Nazif Bey Kastamonu'ya geldiklerinde “*Meşihatınız peder-mande midir?*” şeklinde soru sormuşlar ve “*Hayır, huda-daddır. Lehü'l-hamd pederim ber-hayat ve el-yevm Kayseri Mevlevî şehidir.*” cevabını almışlardır.⁵¹

1332/1914 yılında Halep Asitanesi'ne tayin olunan Ahmed Remzi Dede, orada da Kastamonu'da yaptığı gibi maddi ve manevi olarak çökmek üzere olan Mevlevîhâne'yi ayağa kaldırmaya muvaffak olabilmıştır. Mevlevîhâne'de yapılan mukabelelere muhtelif kesimlerden birçok insan katılmış ve ayinler yapılmıştır. Birinci dünya savaşı sırasında Suriye cephesindeki askerlere manevi olarak destek olmak üzere Sultan Reşad tarafından bir araya getirilen Mevlevî Taburuna (Mevlevî Alayı) Ahmed Remzi Dede ve dergâhındaki 28 kişi katılmıştır.⁵² Savaştan sonra Ahmed Remzi Dede Halep'e gelmiştir. Halep'in işgal edilmesiyle birlikte İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Gönüllü olarak katıldığı Mevlevî Alayı'ndaki gayretlerinden mütevellit zat-ı alilerine harp madalyası beratı ve nişanı takdim edilmiştir. İstanbul'a döndükten sonra kendisine milletvekilliği teklifinde bulunulmasına rağmen meşrebinin bu vazife için münasip olmadığını belirtmiş ve teklifi kabul etmemiştir.⁵³ Yine bu sırada Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhi Ferruh Çelebi, Karaman Mevlevîhânesi meşihatine nakledilirken, Ahmed Remzi Dede ise Üsküdar Mevlevîhânesi meşihatine tayin edildiler

---

⁴⁹ Hasibe Mazıoğlu, “Ahmed Remzi Dede”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 304.

⁵⁰ Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, 244.

⁵¹ Hüseyin Vassaf, *Remziname*, ed. Yakup Şafak (Konya: Tekin Kitapevi, 2006), 19-20.

⁵² Küçük, *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, 244; Vassaf, *Remziname*, 21.

⁵³ Ahmet Cahit Haksever, “XX. Yüzyılda Üç Mevlevi Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbaki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 14 (2005): 402.

(1338/1922).⁵⁴ Oturulamayacak kadar harap olmuş olan Mevlevîhâneyi önceki Mevlevîhânelerde olduğu gibi tamir ve tadil eden Ahmed Remzi Dede, iki haftada bir âyin düzenlemiştir. Yine Bayezid ve Ayazma Sultan Mustafa Camiilerinde *Mesnevî-i Şerîf* okutmuş, Medresetü'l-İrşâd'da tasavvuf hocalığının yanı sıra Meclis-i Meşâyih'da âzâlık görevini ifa ve icra eylemiştir.⁵⁵ 2 Eylül 1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılması ile birlikte Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi başmemurluğuna getirilmiştir. Bu kütüphanede on yıldan fazla mesaide bulunarak, burada mevcut kitapları tanzim ve tasnif ile meşgul oldu. 1 Şubat 1937'de görevinden istifa eden Ahmed Remzi Dede, Ankara'da belli bir müddet Eski Eserler Kütüphanesi'nde müşavirlik yaptı. Kayseri'de 6 Kasım 1944 yılında vefat etti. Sonrasında Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin türbesine defnedildi.⁵⁶

Kastamonu Mevlevîhânesi'nin sonraki postnişîni Mehmet Âmil Çelebi olmuştur (1329/1913). Mehmet Âmil Çelebi, Ahmed Remzi Dede'nin kendinden önceki Sait Hemdem Dede hakkında yaptığı şikâyetlerin benzerini kendisi hakkında yapmıştır. Bu şikâyetlerden bazıları; Mevlevîhâne'nin harap durumda olduğu, zarûrî masrafların ödenemeyecek durumda olması ve dergâh mensuplarının alacaklarının ödenmemesi gibi şikâyetlerdir. Tabi bu tarz durumları dikkatli okumak gerekir. Ahmed Remzi Dede'nin Konya ve Kastamonu'da makbul bir zat olması, Halep Âsitanesi'ne kendinden sonra tayin edilmesi gibi durumların bir çekişme unsuru olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.⁵⁷

Osmanlı Devleti, 11 Kasım 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'na resmen dâhil olmuş ve Sultan Mehmed Reşad cihâd-ı ekber ilan etmişti. Savaşın başlamasından üç ay sonra, Mehmet Âmil Çelebi Kastamonu Mevlevîhânesi postnişîni iken, Suriye Cephesi'ndeki askerlerin lojistik ihtiyaçlarını karşılamak, manevi anlamda destek olmak ve asker eksikliğini tamamlamak için Dördüncü Ordu'ya bağlı Mücâhidîn-i Mevlevîyye

---

⁵⁴ Vassaf, *Remziname*, 24-25.

⁵⁵ Haksever, "XX. Yüzyılda Üç Mevlevî Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbaki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek", 402.

⁵⁶ Mazıoğlu, "Ahmed Remzi Dede", 2:304.

⁵⁷ Yıldırım, *Konya Mevlânâ Müzesi Arşiv Belgelerine Göre Kastamonu Mevlevihanesi*, 38-39.

Alayı'na katılmak üzere Kastamonu'dan, toplanma merkezi olan Konya'ya hareket edilmiştir.⁵⁸

Mehmet Âmil Çelebi, 1330/1914'te Kastamonu Mevlevîhânesi dervişleri ve gönüllülerinden oluşanlar ile birlikte Konya'ya hareket etmeden önce orada toplanan kalabalığa hitaben Giritli Derviş Hayri⁵⁹ 17 beyitten oluşan bir şiir okumuş ve dervişlerin gerektiğinde şerefle can alabileceklerini söylemiştir. Padişahın onları harbe çağırdığını, vatan söz konusu olduğunda harp etmenin onlara farz olduğunu, bağımsızlığın kendilerine atalarından miras kaldığını ve buraların kendilerine emanet olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰ Gönüllü dervişlerin ihtiyaçlarının görülmesi için herkes kendi imkânlarını seferber etti. Âmil Çelebi ile Veled Çelebi'nin o dönemin basınında birlikte anılması Âmil Çelebi'nin ayrı bir yeri ve öneminin olduğuna işaret etmektedir. Bütün bu hazırlıklardan sonra Mevlevî Alayı 26 Şubat 1915 Cuma günü dualar eşliğinde cepheye gönderildi. Âmil Çelebi ile birlikte 29 gönüllü dervişi cepheye gelmişlerdi. Mevlevî Gönüllüleri, 1918 Eylül sonuna kadar yaklaşık üç buçuk yıl Filistin-Şam Cephesi'nde kendilerine tevdi edilen vazifeleri aşk ve şevk içinde icra etmeye gayret ettiler. Savaşın bir anlamda mağlubiyet ile sonuçlanması üzerine Âmil Çelebi ve dervişleri, 1918 Ekim'inde Kastamonu'ya dönmüş olmalıydılar.⁶¹

Kastamonu'ya dönüşünden sonra Mehmet Âmil Çelebi'nin, Milli Mücadele açısından girişilen her türlü eylemde aktif olduğu görülmektedir. Örneğin Âmil Çelebi, Fransızlar Maraş, Urfa ve Antep'i işgal edince, 16 Kasım 1919 yılında İstanbul'da bulunan Fransa, İtalya, İngiltere ve Amerika'nın siyasî temsilciliklerine birer adet protesto metni hazırlanması ve gönderilmesinde çalışmıştır. Protesto metnine imza atanların başında da kendisi yer almıştır. Bu mücadelede Âmil Çelebi'nin eşi Zekiye Hanım da bilfiil olarak yer almıştır. 28 Eylül 1919 yılında Kastamonu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin oluşturulmasından hemen sonra, Müdâfaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti

---

⁵⁸ Yıldırım, 38-40.

⁵⁹ Giritli Hayri Kastamonu Mevlevihanesi'nde ser-tabahlık görevinde bulunmuş bir zattır.

⁶⁰ İsmail Avcı, "Kastamonu'dan Şam'a: Mevlevî Alayı Gönüllülerinden Giritli Hayri ve Manzum Seyahatnamesi", *Gazi Türkiyat*, sy. 24 (30 Haziran 2019): 7, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziturkiyat/issue/68170/1060882>.

⁶¹ Nuri Köstüklü, "Birinci Dünya Savaşı Ve Milli Mücadele'de Kastamonu Mevlevî Şeyhi Amil Çelebi Ve Ailesi (1910-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, sy. 89 (06 Temmuz 2014): 4-5, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/44048/542683>.

oluşturuldu. Cemiyetin teşekkülünde Âmil Çelebi'nin eşi Zekiye Hanım, eşinin destek ve teşvikiyle önde gelen isimlendendi. Bu Cemiyet, Kastamonu'da Milli Mücadele bilincinin oluşturulması için çok değerli faaliyetlerde bulunmuştur.⁶²

Birinci Dünya Harbi nihayete erdikten sonra İttihad ve Terakkî mensubu olarak bilinen Veled Çelebi, 2 Haziran 1919'da Konya Mevlânâ Dergâhı postnişinliğinden alınarak, yerine daha önce azledilmiş olan Abdülhalim Çelebi tekrar tayin edilmişti. Fakat 1920'de Konya'da Delibaş isyanıyla ilişkisi olduğuna dair tahkikata uğrayan Abdülhalim Çelebi vazifesinden tekrar alınmış ve yerine Mehmet Âmil Çelebi tayin edilmiştir. Suçsuzluğu anlaşılan Abdülhalim Çelebi üçüncü kere postnişin olarak görevlendirilirken, Âmil Çelebi de Kastamonu Mevlevîhânesi'ne tekrar geri dönmüştür. Âmil Çelebi'nin ölüm tarihi hakkında farklı tarihlendirmeler olsa da muteber olan görüşe göre Eylül 1922'de İstanbul'da vefat etmiştir. Âmil Çelebi'den sonra yerine büyük oğlu Tahir Âmil Çelebi geçmiştir.⁶³

Tahir Âmil Çelebi, Mehmet Amil Çelebi'nin büyük oğludur. Tekkeler ve dolayısıyla Mevlevîhâne kapanmadan önceki son şeyh olma vasfı kendisine aittir. Kastamonu Mevlevîhânesi Tahir Âmil Çelebi zamanında, bir komisyon kurularak yeniden tamir ve tadil edilmiştir. Bu dönemde (1916-1917) Tahir Âmil Çelebi babasının yokluğunda ona vekâlet etmekteydi. Tekke ve zâviyelerin kapatılmasından sonra Tahir Âmil Çelebi maddi sıkıntılar çekmiştir. Mevlevîhâne'ye aşar vergisi talebinde bulunmuşsa da bu talebi kabul görmemiştir. Soyadı Kanunu'ndan sonra Keymen soyadı aldığı bilinen Tahir Âmil Çelebi 7 Eylül 1953'te vefat etmiş ve Sahrâyı Cedîd Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁶⁴

Mevlevîhâne'de bulunan görevliler: Postnişîn, ser tabbah, ser nâyi, kudümzen, meydancı, kazancı, imam efendi, türbe-i şerif bevvabı, aşçı, berber, derviş, hademe, ser-semâî, semâzen, âyinhân, dergâh-ı şerif kâtibidir. Bu görevlilere maaş ödendiği ve gelirinin yaklaşık üçte birinin misafir ve yolculara ayrıldığı anlaşılmaktadır.

---

⁶² Köstüklü, 3-7.

⁶³ Yıldırım, *Konya Mevlânâ Müzesi Arşiv Belgelerine Göre Kastamonu Mevlevihanesi*, 42-43.

⁶⁴ Yıldırım, 44-45.

Masraflarının karşılanması için tekke bünyesindeki hamam ve şehir merkezindeki dükkânla beraber bazı köylerden öşür tahsil edilmiştir.⁶⁵

1.2. Halvetî Dergâhı

Halvetiyye, XIV. asırda Harizm bölgesinde, sûfiler arasında tezkiye-i nefis ve irşad usûlü olarak ilk dönemden itibaren bütün sûfiler arasında uygulanan “halvet”in müesses hale getirilmesi, tasavvuf terbiyesinin esaslarından biri olarak kabul edilmesi sonucunda oluşmuş bir tarikattır. “*Hak ile daimi birlikteliği sağlamak için kalbin Hakk’tan başka her şeyden (mâsivâ) yüz çevirmesi*” şeklinde tanımlanan halvet, Halvetiyye yoluyla bir tarikat çatısı altında kurumsallaşmıştır.⁶⁶

Ebu Abdullah Sirâcüddîn Ömer b. Şeyh Ekmeleddin el-Gilânî el-Lahicî el-Halvetî’ye (ö. 750/1349 veya 800/1397) nispet edilen Halvetiyye tarikatının, muhtelif kol ve şubeleriyle Müslüman coğrafyanın en yaygın tarikatlarından birisi hatta en yaygın olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷ Kastamonu’da zuhûr eden Şâ’bâniyye, Halvetiyye tarikatının dört ana kolu⁶⁸ndan Cemâliyye’nin bir koludur. II. Bayezid zamanında İstanbul’da irşad faaliyetlerinde bulunan Cemâl-i Halvetî’nin müesses hâle getirdiği Cemâliyye, Sünbüliyye ve Şâ’bâniyye olmak üzere iki şube olarak zuhûr etmiştir. İstanbul merkezli bir tarikat olan Sünbüliyye, Cemâl-i Halvetî’nin halifelerinden Sünbül Sinan’a nispet edilmektedir. Cemâl-i Halvetî’nin Bolu’daki halifesi olan Hayreddin Tokadî’nin yanında seyr ü sülûkünü tamamlayan Şâbân-ı Velî ise Kastamonu’da faaliyetlerini sürdürmüştür. Şâ’bâniyye, XVI. asırda civar şehirlerde, XVII. yüzyılda ise İstanbul’da temsil edilmeye başlanmıştır.⁶⁹ Şâ’bâniyye kolu, Halvetiyyenin en önemli

---

⁶⁵ Bu köyler; Daday Nahiyesine bağlı Sorgun, Karabulut, Akpınar ve Kuldân; Akkaya Nahiyesine bağlı Akdoğan ve Yürekveren; Kuzyaka Nahiyesine bağlı Bayındır, Türbe-i Adil, Sarıkavak, Üyücek, Hocahacıp, İslâm; Araç Kazasının Deretepe ve Aktaş; İnebolu Kazasının Aşağı ve Yukarı Germi, Soğukpınar ve Zaviye; Bozkurt Kazasının Keşlik ve Küre Kazasının Ahlatçık ve Kuru divanlarına bağlı köyler. Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 272-73.

⁶⁶ Semih Ceyhan, “Halvetiyye”, *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 695.

⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 394.

⁶⁸ Bu kollar Ahmediyye, Rûşeniyye Şemsiyye ve Cemâliyye’dir.

⁶⁹ Mustafa Tatçı, “Şabaniyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 38 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 211.

bir şubesidir. Anadolu'dan zuhur ederek Rumeli, Trablusgarp, Suriye, Mısır, Cezayir, Fas, Tunus, Medine, Mekke, Yemen ve Hindistan'a kadar yayılmıştır. Bu derece yayılma ve büyüme çok az tarıkata nasip olmuştur.⁷⁰

Kastamonu'da Halvetî ayinleri ilk defa Şeyh Şâbân-ı Velî Camisinde icra ediliyordu. Bugünkü caminin yerinde bulunan küçük mescitte başlayan ayinler, tekkeler kapanıncaya kadar şimdiki camide devam etmiştir. Bu tarikat mensuplarından Şeyh Şâbân-ı Velî'den sonra 17 tane şeyh gelip geçtiği görülmektedir. Bunların çoğunun Şeyh Şâbân-ı Velî Türbesi'nde medfun olduğu görülmektedir.⁷¹

Şeyh Şâbân-ı Velî, Harirîzâde Muhammed Kemaleddin Efendi tarafından, “*Kutbu’z-zemân ve Sultânü erbâbi’l-irfân*” olarak tavsif edilmekte, tasavvuf ehline de Hacı Bektâş-ı Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî ve Mevlânâ ile beraber Anadolu'nun dört büyük kutbundan kabul edilmektedir. Kastamonulular tarafından da “Hz. Pîr” olarak bilinen Şeyh Şâbân-ı Velî, manevi etkisi hala canlı olan mutasavvıflardan biridir.⁷² Ne zaman doğduğu ile ilgili farklı rivayetler olsa da doğum yerinin Kastamonu'nun Taşköprü ilçesi olduğu kesindir. Ne zaman doğduğu ile ilgili Ömer Fuâdî bilgi vermez. Sonraki yazılan eserlerde doğumu ile ilgili 902 ve 905 gibi tarihlendirmeler yapılmaktadır.⁷³ Şeyh Şâbân-ı Velî, 905 (1499-1500) yılında doğmuş; 72 yaşında iken 977 (1569-1570) yılında vefat etmiştir. Henüz küçük yaşta iken anne ve babasını kaybetmiştir. Şefkatli bir hanımefendi tarafından evlatlık alınmış ve büyütülmüştür. Tahsil ve terbiye hayatı Taşköprü ve kısmen Kastamonu'da geçmiştir. Daha yüksek düzeyde ilim talebi ile İstanbul'a gelmiş, Fatih medreselerinden birinde ikamet etmiştir. Zâhirî ilimleri tahsilden sonra ilm-i ledünnü talep ile tasavvufa meyletmiştir.⁷⁴

İstanbul'da herhangi bir şeyhe intisap etmeyen Şeyh Şâbân-ı Velî, Bolu'da Hayreddin Tokâdî isimli bir şeyh olduğunu işitmişti. Gördüğü bir rüyadan dolayı

---

⁷⁰ Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, 3. bs, c. 3 (İstanbul: Kitabevi, 2015), 511.

⁷¹ Gökoğlu, *Paphlagonia (Paflagonya) Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 326-27.

⁷² Mustafa Aşkar, “Ömerü'l-Fuadi' nin Menâkıbnamesine Göre Şeyh Şaban-ı Veli'nin Tasavvufi Şahsiyetine Bir Bakış”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 13, sy. 30 (2012): 12, <http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=57236250&tarama=Mustafa%20A%C5%9Fkar>.

⁷³ Mustafa Tatçı ve Cemal Kurnaz, “Şaban-ı Veli”, t.y., 208.

⁷⁴ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, 2015, 3:511-12.

Kastamonu'ya dönmeye niyet etti. Kastamonu'ya dönüş yolunda Hayreddin Tokâdî'yi ziyaret etmeye niyetlendi ve 1519'da birkaç arkadaşıyla birlikte Tokâdî'nin yanına vardılar. Katıldıkları ilk zikir halkasında Şeyh Şâbân-ı Velî, kalbinde ilâhî bir nur parladığını hissetti. Nihayetinde Hayreddin Tokâdî'ye intisap etti. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin burada on iki yıl kaldığı rivayet edilmektedir.⁷⁵

Şeyh Şâbân-ı Velî seyr ü sülûkünü tamamlayıp irşâd edildikten sonra muhtemelen 1531 yılından sonra halife olarak Kastamonu'ya gönderilmiştir. Yolculuğu esnasında uygun mekânlarda halvete girdiği rivayet edilmektedir. Hz. Pîr Kastamonu'da ilk olarak Seyyid Sünnetî⁷⁶ Mescidine yakın olan Cemâleddîn Camiine (Hüsam Halife Mescidi) gitmiştir. Buradan sonra Honsalar Camiine gitmiştir. Honsalar Camii yanınca Hz. Pîr tekrardan, Yahya Şîrvânî'nin halifesi ve Halvetî şeyhi olan Seyyid Sünnetî Efendi'nin Mescidine dönmüş ve bu mescitte irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Seyyid Sünnetî mescidi, Hz. Pîr'in ahirete irtihâlinden sonra "Şâbân Efendi Camii" ismiyle anılmıştır. Hz. Pîr, daha sonra müritlerinin ricasıyla Honsalar Mescidine geçmiş, sohbet ve irşâd faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Seyyid Sünnetî Efendi'den sonra, makam uzun süre boş kalmışsa da Şeyh Şâbân-ı Velî ile beraber dergâhtaki faaliyetlerin tekrardan canlandığı bilinmektedir. Şeyh Şâbân-ı Velî, biraz zaman sonra Sünnetî Mescidinden ayrılarak oraya yakın bir mevkiye bulunan Cemal Ağa Mescidine⁷⁷ taşınır ve bu mescitte inzivâ halinde vaktini geçirir, tefekkür ve zikrullâh ile meşgul olur.⁷⁸

---

⁷⁵ L. Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu Menakıb-ı Şaban-ı Veli ve Türbename* (Ankara: Mas Matbaacılık, 1985), 13-14.

⁷⁶ XV. Yüzyılda Kastamonu'da yetişen büyük velilerdendir. Halvetî Şeyhi Seyyid Sünnetî Efendi, caminin kible duvarının önündeki hazirede yatmaktadır. Soy kütüğü Hz. Peygamber'e (sav) dayandığı için "Seyyid" sıfatı ile maruftur. Asıl adı Ahmed'dir. Hz. Peygamber(sav)'in sünnetine bağlı olduğu için "Sünnetî" olarak isimlendirilmiştir. Seyyid Yahya Şîrvânî'nin mürididir. Uzun yıllar Seyyid Yahya Şîrvânî ile kalmış ve sonra icâzet alıp Kastamonu'ya dönmüştür. Şehrin Hisarardı semtinde önceleri "Seyyid Sünnetî Camii", daha sonra "Şaban Efendi Camii" olarak bilinecek olan camiyi ve halvet odalarını inşa ettirmiştir. Mezar kitabesi üzerinde vefat tarihi olarak H. 864-M. 1459 yazmaktadır. Çiççi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 41-42; Ahmet Yaşar Zengin, *Kastamonu Velileri*, 5. bs (İstanbul: Çetin Matbaacılık, 2004), 67-68.

⁷⁷ Hisarardı Mahallesi Gümüşlüce Caddesi'nin Kargaşık Sokağı'nda bulunduğu bilinmektedir. Cemaleddin Ağa (v. 851/1447) isimli hayırsever bir zat (camiden kalan yerde medfun) inşa ettirdiğinden onun adı verilmiştir. Hüsam Halife olarak bilinen bir zatın camiyi restore ettirdiği ya da minber koydurduğu için de burası Hüsam Halife Camii olarak da bilinmektedir. Cemaleddin Ağa'nın bu camiyi Hüsam Halife isimli âlim bir müftü için inşa ettirdiği de rivayet edilmektedir. Çünkü caminin banisi vakıf kayıtlarında Hüsam Halife olarak geçmektedir. Şeyh Şaban-ı Velî Kastamonu'ya geldiğinde bir süre bu caminin avlusunda ikamet etmiştir. Günümüzde sadece avlusunda bulunan mezarlar kalmıştır. Çiççi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 199-200.

⁷⁸ Mustafa Tatçı, *Hazret-i Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Şabaniyye* (İstanbul: H Yayınları, 2012), 12-14.

Halvete ve riyâzete verdiği önemden dolayı hayatının son yedi yılını dergâhtaki halvethânede geçirdiği rivayet edilmektedir. 18 Zilkade 976/4 Mayıs 1569 tarihinde vefat eden Şeyh Şâbân-ı Velî, Kastamonulu meşhur âlim ve Süleymaniye Camii Vaizi Şeyh Muharrem Efendi ile Hz. Pîr'in hulefâsından olan Muzaffer Dede tarafından yıkandılar ve tekkenin bahçesine defnedildiler.⁷⁹

Hz. Pîr'den sonra posta Şeyh Osman Efendi geçmiştir. Aslen Kastamonulu olan Şeyh Osman Efendi, gençliğini nefsine hoş gelen şeylerle geçirirken Hz. Pîr ile karşılaşmış, elini öpmüş ve müridi olmuştur. Uzun yıllar dergâha hizmette bulunmuş ve Tokat'a hilafetle gönderilmiştir. Şeyh Şâbân-ı Velî vefat ettiğinde Kastamonu'ya dönmüştür. Şeyh Osman Efendi, Şeyh Şâbân-ı Velî'den kırk gün sonra ahirete irtihal etmiştir.⁸⁰

Şeyh Osman Efendi'den sonra posta Hayreddin Efendi geçmiştir. Hayreddin Efendi de Kastamonuludur. Fiziki görünüşü güzel, tabiatı temiz ve sohbeti tatlı birisi olduğu rivayet edilmektedir.⁸¹ Ticaretle uğraştığı ve hususen bakırcılık yaptığı bilinmektedir. Kendisine bu uğraşından dolayı “Kazancı Hayreddin” derlermiş. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin müridi olduktan sonra dükkânına işçi koymuş ve dünyadan elini eteğini çekip bütün vaktini Hz. Pîr ile geçirmeye ve ona hizmet etmeye başlamıştı. Şeyh Şâbân-ı Velî de onu halife olarak Amasya'ya göndermiştir. Şeyh Osman Efendi vefat edince Amasya'dan dönmüş ve seccâdede tam on yıl kalmıştır. Etrafını irşâd etti ve her yere halifeler gönderdi. 1579'da vefat etti.⁸²

Şeyh Hayreddin Efendi'den sonra Şeyh Abdülbâkî Efendi seccâdeye oturdu. İskipli olduğu bilinmektedir. Babasından tevârüs eden pehlivanlık mesleğine sahip olduğu⁸³ fakat bu yeteneğini zâhirde değil nefsine karşı kullandığı rivayet edilmektedir. İstanbul'un önemli âlimlerinden dersler aldığı, aklî ve naklî ilimleri tahsil ettiği bilinmektedir. Gençliğinde bir gözünün hasta olduğu ifade edilir. Bundan dolayı Hz. Pîr'in “*Eğer bizim Abdülbâkî'nin bir gözü daha olsaydı, mütâlaada her maânî-i*

---

⁷⁹ Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, 3. bs, c. 1 (İstanbul: Kitabevi, 2015), 518.

⁸⁰ Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu*, 37-38.

⁸¹ Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, 3. bs, c. 4 (İstanbul: Kitabevi, 2015), 13-14.

⁸² Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu*, 38-40.

⁸³ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, 2015, 4:14.

dakikayı istihraçta kitabı delip, öte yana geçirdi” şeklinde ifadesi bulunmaktadır. Bir şeyhe intisap ederek Hakk’a ulaşabileceğini anlayınca şeyh aramaya başladı ve Şeyh Şâbân-ı Velî’ye intisap etti. Yıllarca Hz. Pîr’e hizmet etti. Kendi memleketi de olan Çorum’a halife olarak gönderildi. Şeyh Hayreddin Efendi vefat edince Çorum’dan döndü ve seccâdeye oturdu. Cuma günleri yaptığı tefsir ve hadis dersleri ile Kastamonulu birçok âlim kendisine mürid olmuştur. Bu müridler arasında Saatçi Efendi, Muslihuddîn Efendi, Elmacızâde Muhyiddîn Efendi ve menâkıbnâme yazar Ömer Fuâdî gibi isimler vardır. Dervişlerini ve memleketini görmek için gittiği İskilip’te hastalanmış ve 1589 yılında vefat etmiştir. On bir yıl postta kalan Şeyh Abdülbâkî Efendi’nin kabri İskilip’tedir.⁸⁴

Şeyh Abdülbâkî Efendi’den sonra posta Şeyh Muhyiddîn Efendi geçmiştir. Kastamonu’ya bağlı Küre Sancağında doğan Muhyiddin Efendi, zâhirî ilimleri tahsil ederken kendisinde bir cezbe hali zuhûr etmişti. Şeyh Şâbân-ı Velî’nin halife olarak Küre’ye gönderdiği Mahmud Efendi’de seyr u sülûk eden Muhyiddin Efendi, Mahmud Efendi vefat edince çok üzölmüş ve akabinde Kastamonu’ya Şeyh Şâbân-ı Velî’nin yanına gelmiştir. Hz. Pîr, “*Sen bende Mahmûd Efendi’nin yâdigârisin*” diyerek kendisini müridleri arasına almıştır. Burada uzun yıllar hizmet ettikten sonra hilafetle Şam’a gönderilmiştir. Şam’dan da hacca gitmiştir. İstanbul’a gelmekte iken kendisine posta oturacağı ilham olunduğu rivayet edilir. Muhyiddîn Efendi, 1604’de vefat etmiştir.⁸⁵

Şeyh Muhyiddîn Efendi’den sonra, *Şâbân-ı Velî Menâkıbnâmesi*’nin yazarı, şair Ömer Fuâdî Efendi posta geçmiştir. 1560 yılında Kastamonu Merkez’de dünyaya gelen Ömer Fuâdî Efendi, Şeyh Şâbân-ı Velî’nin yanında yetişti. Şeyh Şâbân-ı Velî vefat ettiğinde 9 yaşındaydı. İlk tahsilini Kur’an üzerine yapan Fuâdî, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Gönlünde hâsıl olan bir cezbe haliyle farklı şeyhlerle görüşen Fuâdî Efendi, Şeyh Abdülbâkî Efendi’ye intisap etti. Şeyh Muhyiddîn Efendi vefat edince posta geçti. Kendinden önceki şeyhler gibi Cuma günleri camide vaazlar verdi. Ömer Fuâdî Efendi Şeyh Şâbân-ı Velî Türbesi’nin yapımı için çaba harcamış, yarım kalan türbenin tamamlanması için uğraşmıştır. Şair olan Ömer Fuâdî Efendi’nin on beşe yakın eseri

---

⁸⁴ Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu*, 40-42.

⁸⁵ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, 2015, 4:14-15.

vardır. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin menakıplarını yazdığı biri mufassal diğeri muhtasar menakıpnameşi vardır.⁸⁶ Şeyh Ömer Fuâdî 76 yaşında ahirete irtihal eylemiştir. Mezarı, Şeyh Şâbân-ı Velî Türbesi içinde yer almaktadır.⁸⁷

Çorumlu Şeyh İsmail Kutsî Efendi, Ömer Fuâdî'nin halifesidir. Sekiz yıl Şeyhlik yapmış Hacdan dönerken Şam'da vefat etmiştir. Türbesi Bilâl-i Habeşî civarındadır. Şeyh İsmail Kutsî'den sonra Şeyh Mustafa Çelebi Efendi 16 yıl halkı irşâd etmiştir. 200 kadar şeyh yetiştirdiği rivayet edilmektedir. 1660'da vefat etmiş ve Şeyh Şâbân-ı Velî Türbesi'ne gömülmüştür. Şeyh Mustafa'dan sonra yerine Zileli Şeyh Abdurrahman Efendi geçmiş ve halkı 13 yıl irşâd etmiştir. 1673'te vefatından sonra Şeyh İbrahim Efendi posta geçmiştir. Halife olarak Amasya'da iken postnişîn olan İbrahim Efendi, 40 yıl irşatla meşgul olmuştur. 1712'de vefat eden Şeyh İbrahim, Şeyh Şâbân-ı Velî Türbesi'ne defnedilmiştir.⁸⁸

İbrahim Efendi'den sonra posta Şeyh Hafız Ahmed geçmiştir. Şeyh Hafız Ahmed Çorumlu Şeyh İsmail Efendi'nin torunudur. On yıl irşâddan sonra vefat etmiş ve Şeyh Şâbân-ı Velî Türbesi'ne gömülmüştür. Kendisinden sonra posta Şeyh Mehmed Efendi geçmiştir. Şeyh Mehmet Efendi de 23 yıl postta kalmıştır. Kendisinden sonra posta Şeyh Abdullah Efendi geçmiştir. Bu zat, Nasûhîzâde Seyyid Alâeddin Efendi'den icazet almıştır. Hicaz seyahatinden dönerken Süveyş'te vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

Posta geçen şeyhlerden biri de Şeyh Hafız Mustafa Vahdet Efendi'dir. Kendisi Şeyh Ahmed Efendi'nin oğludur. Çok bilgili ve kerâmet sahibi bir zat olarak bilinmektedir. 33 yıl şeyhlik yapmış ve 1801'de vefat etmiştir. Şeyh Hafız Mustafa Vahdet Efendi de Şeyh Şâbân-ı Velî Türbesi'ne gömülmüştür. Kendisinden sonra posta oğlu Şeyh Abdurrahman Efendi geçmiştir. 35 yıllık irşattan sonra 1834 yılında vefat etmiş ve Şeyh Şâbân-ı Velî Türbesine defnedilmiştir.

Şeyh Abdurrahman Efendi'den sonra Şeyh Mehmet Said Efendi posta geçmiştir. Ondan sonra Şeyh İbrahim Şevki, Şeyh İbrahim Şevki'den sonra ise Şeyh Mehmed Atâullah (Armay) geçmiştir. Şeyh Mehmed Atâullah, Şeyh Şâbân-ı Velî Dergâhının son

---

⁸⁶1875'te Kastamonu Vilâyet Matbaası'nda Şeyh Said Efendi vesilesi ile bastırılmıştır.

⁸⁷ Yazar, *Halvetiliğın Şabaniyye Kolu*, 45-49.

⁸⁸ Yazar, 49-50.

şeyhidir. Şair ve edîb bir zattır. Şeyh Mehmed Sait Efendi'nin oğludur. Şeyh Mehmed Atâullah Efendi 1942 yılında vefat etmiş ve Gümüşlüce'de defnedilmiştir.⁸⁹

1.3. Rifâî Dergâhları

Rifâiyye, Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye (ö. 578/1182) nispet edilen ilk dönem tarikatlarındandır. Pîri henüz hayatta iken kuruluşu ve teşkilatlanması gerçekleşebilmiştir. Rifâiyye, Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı bölge olan Batâih'e nispetle "Batâihiyye", Ahmed er-Rifâî'nin adına nispetle "Ahmediyye" olarak anılsa da daha çok "Rifâiyye" olarak yaygınlaşmıştır.⁹⁰ XIII. asrın sonları ve XIV. asrın başlarında Anadolu'da yayıldığı görülmektedir.⁹¹ Anadolu'da XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar sürdüğü müşahede edilen bu tarikatın XIX. asırda sadece İstanbul'da kırktan fazla tekkesi olduğu bilinmektedir.⁹²

Kastamonu'ya Rifâîliğin ne zaman geldiği kesin olmamakla birlikte XIX. yüzyılda iki camide belli bir süreliğine Rifâî meşihatlığı bulunduğu kaynaklarda kaydedilmiştir. Çevgânî Camii⁹³ 1310/1892 yılında Rifâî şeyhlerinden Hacı Said Efendi tarafından dergâh olarak kullanılmıştır. Molla Said Camii de İpsalalı Gazi Ahmed Paşa tarafından satın alınarak Rifâî Tekkesi olmak şartıyla bahçenin gelirlerinin vakfedildiğini öğrenmekteyiz. Molla Mehmed Said Efendi (ö. 1829) dergâhın ilk şeyhidir. Kendisinden sonra yerine oğlu Hafız Mehmed Efendi (ö. 1878) geçmiştir.⁹⁴ Rifâî ayinlerinin ilk defa Honsalar camiinin yanında bir binada veya adı geçen camide icra edildiğini şahsa satılan binanın duvarındaki kitabeden öğrenilmektedir. Daha sonra

---

⁸⁹ Yazar, 51.

⁹⁰ Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 285-89.

⁹¹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 204.

⁹² Tahralı, "Rifâiyye", 292.

⁹³ Akmescit Mahallesi Çankır Sokak'tadır. İlk banisi bilinmemektedir. Bununla birlikte 1115/1703 tarihli vakfiye ile Demirciler Çarşısı'nda kirası caminin müezzinine meşruta bir dükkân vakfedildiğine göre bu tarihten önce mevcut ve 1131/1719 tarihli imamet buyrultusunda adı geçtiğinden bu tarihte ibadete açık olduğu anlaşılıyor. 1310/1892 yılında Rifâî şeyhlerinden Açıkbaoğlu Hacı Said Efendi kendine dergâh olarak seçince camii yeniden yaptırılmış olabilir. Çiğçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 137.

⁹⁴ Tahralı, "Rifâiyye", 328; Yücer, *Osmanlıda Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 425.

Bey Çelebi Mahallesi'ndeki Molla Said Tekkesinde ve en son Hacı Said Efendi tarafından Çevgânî Mahallesi'ndeki camide icra edildiği bilinmektedir.⁹⁵

1.4. Celvetî Dergâhı

Celvet ve halvet, tasavvufun ilk devirlerinde bir meşrep, makam ve kavram adı iken, daha sonra tarikat olarak tezahür etmiştir. Celvetiyye tarikatı, Halvetiyyenin halvet kavramına nispet edilmesi gibi celvet kavramına nispet edilmiştir.⁹⁶ Halvet kelimesi sözlükte, bir kimse ile baş başa ve yalnız kalmak anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf terimi olarak halvet, insanın yaratılan ne varsa onlardan uzaklaşması ve Hakk ile yalnız kalması anlamına gelmektedir. Celvet ise sözlükte, kılıç ve ayna gibi şeylerin pasının alınıp parlatılması, bir şeyin ortaya çıkması; açık olması anlamlarına gelir. Tasavvuf kavramı olarak celvet, kulun ilahî sıfatları kuşanmış bir şekilde halvetten çıkması anlamına gelmektedir.⁹⁷ Celvetiyye tarikatının ilk olarak İbrahim Zâhid-i Gîlânî (ö.700/1300) zamanında zuhûr ettiği kabul edilir. “Celvetî tarîki” ismini ilk kullanan kişi Aziz Mahmud Hüdâyî(ö.1038/1628) olduğundan dolayı kendisini Celvetiyye'nin pîri kabul edenler vardır. Yine bu tarîkatı Mehmed Muhyiddîn Üftâde(ö. 988/1580)'ye nispet edenler de mevcuttur. Tarihî sürece bakıldıkta tarîkat, “*İbrahim Zâhid-i Gîlânî döneminde hilal, Üftâde zamanında kamer (yarım ay), Aziz Mahmud Hüdâyî devrinde ise dolunay (bedr)*” şeklinde tasvir edilmektedir. Her üç pîr de tarikata etki ve katkıda bulunmuşlardır.⁹⁸

Aziz Mahmud Hüdâyî zamanından itibaren çok geniş bir derviş halkasına sahip olan Celvetiyye son yıllarına kadar Osmanlı'nın en etkin tarikatlarından biri olmaya devam etmiştir. Osmanlı'nın son zamanlarında tarikat ve tasavvuf idaresi için vücuda getirilen Meclis-i Meşayih içinde Celvetî şeyhlerinin etkili olması ve şeyhlerin saraya

---

⁹⁵ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 289.

⁹⁶ Hasan Kamil Yılmaz, “Celvetiyye”, *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 929.

⁹⁷ Zafer Erginli, ed., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, çev. Zafer Erginli vd. (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 316-19.

⁹⁸ Yılmaz, “Celvetiyye”, 930.

ve sadaret makamına davet edilmesi son yıllara kadar devam etmesine katkı sağlamış görünmektedir.⁹⁹

Celvetîlik Kastamonu'ya Şeyh Mustafa Efendi ile gelmiştir. Bu şahıs, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifelerinden, Üsküdar'da mukim âlimlerdendi. 1061 tarihli vakfiye ile buraya vakıflar sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu tarikatı Kastamonu'ya getiren Mustafa Efendi ve diğer şeyhler aynı yerde dergâhla beraber yıkılan Serçeoğlu Türbesi'nde medfundur.¹⁰⁰ Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifelerinden olduğu rivayet edilen Resulzâde Şeyh Seyyid Mustafa Efendi, 1000/1591 tarihinde Serçeoğlu Türbesini dergâh olarak belirlemiştir. İrşâd faaliyetine başladıktan sonra mevcut yapıya ek binalar inşa ettirmiş, yapıyı külliye formuna getirmiş ve bir Celvetî Tekkesi vücuda getirmiştir.¹⁰¹ Bu dergâh 920/1514 yılında Kırkçeşme Mahallesi'nin Selçukoğlu Sokağı'nda yapılan bir camii idi. Kalem işleriyle mütezeyyin olan bu camii vakıflar idaresince kadro dışı edilerek bir şahsa satılmış ve alan kişi tarafından da yıkılmıştır.¹⁰²

1.5. Kâdirî Dergâhları

XII. asırda teşekkül etmeye başlayan İslam tarikatlarının ilklerinden olan Kâdirîlik'in pîri Muhyiddin Abdülkadir Geylânî'dir. Moğol istilasının sonucu Bağdat'tan ayrılmak zorunda kalan Geylânî ailesinden bazı zevatın Anadolu'ya gelmiş olması muhtemeldir. Anadolu'da etkin olan kolları Eşrefiyye, Rûmiyye, Resmîyye, Müştakiyye ve Enveriyye'dir. Kâdiriyye'nin münferit gruplardan ziyade bir tarikat olarak Anadolu'da temsili ancak XV. asırda Eşrefiyye ile vukû bulmuştur. Tarikatın Anadolu'daki pîri, Seyyid bir aileye mensup olan Eşrefoğlu Abdullah Rûmî İznîkî (779/1377-874/1470)'dir. Abdülkadir Geylânî'den sonra pîr-i sâni kabul edilmektedir.¹⁰³

---

⁹⁹ Yılmaz, 972-73.

¹⁰⁰ Gökoğlu, *Paphlagonia (Paflagonya) Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 327.

¹⁰¹ Yücer, *Osmanlıda Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 552.

¹⁰² Mehmet Çarıkçıoğlu, *II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu'da Tasavvufî Hayat* (Yüksek Lisans, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 109.

¹⁰³ Adalet Çakır, "Kadiriyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 171-72.

Kâdirîlik Kastamonu'da faaliyet gösteren ilk tarikatlardandır. Kastamonu'da bu tarikat ayinleri iki mekânda icra edilirdi. Bu mekânların ilki Yılanlı Camii¹⁰⁴, ikincisi de Hasan Çelebi Camii idi. Kâdirîlik Kastamonu'ya Abdulfettâh-ı Veli¹⁰⁵ ile duhul etmiştir. Tarikat ayinleri bugün vakıflar tarafından yıkılan ve yalnız iskeleti kalan Yılanlı Darüşşifası içindeki camide icra edilirdi. Tarikatı şehre intikal ettiren Abdülfettah Veli Efendi ve kendisinden sonra gelen meşayih dergâha bitişik olan türbe ve kabristanda medfundur. İkinci Kâdirî dergâhı İsmail Bey Mahallesi Tenekeci Sokağı'nda olup daha önce Halvetî dergâhı olan Hasan Çelebi Camii idi. Tarikatı 1295 yılında buraya nakleden kişinin Mehmet Ali Efendi olduğu rivayet edilmektedir.¹⁰⁶

Kastamonu'ya bağlı Tosya ve çevresinde Şeyh İsmail Rûmî¹⁰⁷ bizzat kendisi tekkeler inşa ettirmiştir. Taşköprü'deki Hamam Tekkesi ve Camii bu örneklerden biridir. Tosya'da Hıdırlık tepesinde bulunan Hamza Baba Tekkesi aslında Kâdiriyye'ye bağlı bulunmakla beraber dergâhta Bektaşî mensuplarının da şeyhlik icra ettiği görülmektedir. Kastamonu çevresindeki dergâhlardan bir diğeri, Tosya'da Hoca İmad Mahallesi'ndeki zâviyedir. Tosya'ya bağlı Sazcağız¹⁰⁸ köyünde İsmail Rûmî tarafından

---

¹⁰⁴ Küpcegez Mahallesi Yılanlı Sokağı'nda yer almaktadır. Külliye, imaret, türbe, darüşşifa, cami, iki şadırvan ve kütüphaneden meydana gelmekteydi. İhata duvarı içinde bulunan külliye, 1341 tarihli şehir haritasına göre günümüzden çok daha geniş bir alanı kapsamaktaydı. Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 1.

¹⁰⁵ Abdülkadir Geylani'nin torunlarından olduğu rivayet edilir. Abdülazizade nisbesiyle anılan kola mensuptur. Pervane Ali b. Süleyman tarafından inşa edilen şifahane ve imaretin şeyhlik, imamet ve hitabet vazifeleri kendisine tevdi edilmiş ve bu vazifeler tevarüs ederek torunlarına kadar gelmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapanmasına kadar türbesinin olduğu yer Kâdirî Dergâhı olarak irşat merkezi olarak kalmıştır. Çifçi, 5.

¹⁰⁶ Gökoğlu, *Paphlagonia (Paflagonya) Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 328.

¹⁰⁷ Şeyh İsmail Rûmî, Kadiriyye'nin Rûmiyye kolunun pîri olarak kabul edilmektedir. Kastamonu'ya bağlı Tosya'nın Bansa Köyü'nde dünyaya geldiği bilinmektedir. Zatin babası olarak bilinen Çoban Ali, oğlunun eğitimi için Tosya'ya taşındı. Şeyh İsmail Rûmî, burada medrese ilimlerini ikmâl etmiştir. Halvetiyye tarikatı şeyhlerinden Ahmet Efendi'nin sohbetlerine devam ederken rüyasında Abdülkadir Geylani'yi görmesi ve manevi davet üzerine Bağdat'a gitti. O dönemde Bağdat'ta Kâdiriyye'nin merkez dergâh postnişini ve Bağdat nakibüleşrafi Seyyid Feyzullah Efendi'nin gözetiminde erbain çıkarmak için halvete girdi. Seyr ü sülûkünü tamamladı. Anadolu'ya geri dönmeden Mısır'a uğrayarak Ahmed-i Mısri'den icazet aldı. Şeyh İsmail Rûmî burdan sonra İstanbul'a geldi ve burada bir tekke inşa ettirdi. Eşrefiyye ile birlikte Rumiyye, Kadiriyye'nin Anadolu'da yayılmasında çok etkin bir rol oynadı. Şeyh İsmail Rumi'nin "pîr-i sâni" olarak isimlendirilme sebebi olarak bu tesire işaret edilmektedir. Mehmet Akkuş, "İsmail Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 23 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 120.

¹⁰⁸ Günümüzde Çankırı/Yapraklı'ya bağlıdır.

yapılan bir dergâh daha mevcuttur. Tosya'nın Yukarı Şeyh mahallesindeki Mustafa Efendi Tekkesi de yine İsmail Rûmî tarafından inşa ettirilmiştir.¹⁰⁹

Abdülfettâh-ı Velî'nin kendi oğullarından sonra şeyhlik görevinde bulunanların isimleri tespit edilememiştir. 1128/1715 tarihine kadar bu görevde bulunan Şeyh Abdülaziz Efendi'nin vefatından sonra görev, oğulları Mehmet ve Mustafa Efendi'ye tevarüs etmiştir. Bundan yaklaşık bir asırı geçkin süre sonra, 1242/1826 yılında aynı künye ile anılan bir başka Şeyh Mustafa Efendi'nin Ahî Ali Tekkesi Şeyhliğine atandığı görülmektedir. 1264/1847 Tarihli bir icazetnameye göre o tarihte irşat makamında Ahmet Said Efendi bulunmaktadır. 1301-1321 Tarihleri arasında şeyhlik görevini yürüten ve aynı zamanda Kastamonu İstinaf Mahkemesi azası olan Ahmet Hasib Efendi, 1321 tarihinde kendi rızası ile görevi oğlu İsmail Hakkı Efendi'ye devretmiştir. İsmail Hakkı Efendi'den sonra oğlu Mehmet Said Efendi ve onun da 1335 tarihinde vefatı üzerine diğer oğlu Necip Efendi posta oturmuştur. Şeyh Necip Efendi zamanında dergâhta misafir, fakir ve yolculara yemek verildiği, mevlit kandillerinde de halka ikramda bulunduğu bilinmektedir. Bu hizmetler için dergâhın ayda beş yüz kuruş ödeneği olduğu muhasebe kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹¹⁰

1.6. Sa'dî Dergâhları

Sa'diyye, Suriye'de bugün bir kasaba olan Cebâ'da, Kunaytara bölgesinde, Sadettin el-Cebavî b. Yûnus el-Hasenî el-Mekkî eş-Şeybânî (ö. 575/1180) tarafından tesis edilmiş bir tarikattır. Sonraki yıllarda Suriye'nin kalan bölgeleri, Mısır, Anadolu, Rumeli ve Filistin'de yayıldığı görülmektedir. Şeyh el-Cebâvî hakkında bilgi veren kaynaklar oldukça sınırlıdır. Şeyhle ilgili bilgiler dört asır sonrasını göstermektedir.¹¹¹

Sa'diyye'nin Taglebiyye, Vefâiyye, Aciziyye, Selâmiyye gibi kollara ayrıldığı görülmektedir. Tarikat bir yandan Selâmiyye kolunun kurucusu kabul edilen Abdüsselam ile İstanbul'a girmiş, bir yandan da Kastamonulu Şeyh Osman isminde bir

---

¹⁰⁹ Çakır, "Kadiriyye", 184-85.

¹¹⁰ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 7.

¹¹¹ Hür Mahmut Yücer, "Sadiyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 223.

zat ile İstanbul'a gelmiş ve buradan da Rumeli'ye yayılmıştır.¹¹² Şeyh Osman hakkındaki bilgilerin de sınırlı olduğu görülmektedir. Ne zaman yaşadığı, hangi bölgelerde ne şekilde tesirleri olduğu, nerede vefat ettiği gibi bilgilere henüz ulaşamamıştır.¹¹³

Kastamonu'da Sa'dî tekkelerinin zuhuru XVIII. asrın başlarına rastlamaktadır. Bu tarikat ayinlerinin Kastamonu'da dört yerde yapıldığı bilinmektedir. İlk mekân Hacı Muharrem Efendi veya Saray Camii denilen yerdir (Göbelek Tekkesi). İkinci mekân ise bugün yıkılmış olan ve Abdülhak Hamid İlkokulu'nun yerinde bulunan Cebeci Tekkesidir. Üçüncü mekân, bugünkü Halkevinin yerinde bulunan Tekke Altı Mevkii (Şuca Tekkesi)dir. Dördüncü mekân, Olukbaşı'nda Molla Said Tekkesidir.¹¹⁴ Merkezin dışında yer alan tekkelerin ilki Devrekâni'de ikincisi ise Safranbolu'dadır.

Bu tekkelerin içinde sadece Şuca Tekkesi postnişinleri ile ilgili bilgilere ulaşabilmekteyiz. Uzun bir müddet şeyhsiz kalan "Ahi Ali (Şuca) Tekkesini 1199/1784 tarihinde "Tüysüz Baba" olarak bilinen bir zat tamir ettirmiş ve irşâda başlamıştır. Tüysüz Baba'dan sonra 1227/1812 tarihli vakfiyeye göre "Kara Şeyh" olarak bilinen halifesi Şeyh Mustafa Efendi posta geçmiştir. Şeyh Mustafa Efendi yaklaşık olarak 1170/1750 tarihinde Küpciğez Mahallesi'nde doğmuş ve tahsil hayatından sonra ticarî faaliyetler gerçekleştirmiştir. Tüysüz Baba'nın yanında seyrü sülûkunu tamamlamış, icazet almış ve 25-30'lu yaşlarda iken irşada başlamıştır. 1241/1825-26 yılında ahirete irtihâl edince posta oğlu Şeyh Ahmet ve Şeyh Mehmet oturmuştur. 1319/1901 Tarihinde vefat eden Ahmed Şükrü Efendi, Ahmed Şükrü Efendi'den sonra da yerine oğlu Ali Rıza Efendi geçmiştir. Ahmed Şükrü Efendi, tekke ve camiye yeni vakıflar eklemiştir.

Tekke ve caminin arazisi Halk Eğitim Merkezi için satın alınca türbede gömülü olan zatlara beraber Şeyh Mustafa Efendi de Hıra Hasan Köyü'ne nakledilmiştir. Devrekâni Sâdî Tekkesinde ilk şeyh olarak bilinen zat, "Kara Şeyh" olarak bilinen Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi'den sonra sırasıyla yerine geçen isimler şöyledir: Şeyhü'l-Hac Hacı Mustafa Efendi b. İsmail (1205/1791-1285/1869), Hacı Cemil Efendi

---

¹¹² Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969), 204.

¹¹³ Yücer, "Sadiyye", 236.

¹¹⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia (Paflagonya) Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 328.

(1233/1818-1313/1896), Hacı Mehmet Efendi (1228/1813-1329/1911), II. Mustafa Kuyucaklıoğlu (ö. 1949).

Safranbolu Sa'diyye Tekkesi Ali Baba Tekkesi olarak da bilinmektedir. Ali Baba'nın icazetini nereden aldığını bilmemekle birlikte biri Safranbolu Merkez'de diğeri Bağlar mıntıkasında kışlık ve yazlık kullanıma uygun olan iki tekke bulunmaktadır. Kendisinden sonra yerine oğlu Hasan Basri (1842-1916) ve genç yaşıta vefat eden torunu Celal Efendi (ö. 1932) geğmiştir.¹¹⁵

1.7. Bayrâmî Dergâhı

Bayramiyye, XIV. asır sonlarından itibaren Anadolu'da ortaya çıkmış, ilerleyen süreç içinde Osmanlı coğrafyasında etkili olmuş bir tarikattır. Hacı Bayrâm-ı Velî, tarikatın piridir. Hacı Bayrâm-ı Velî, Osmanlı'nın kuruluş devri denilebilecek dönemde uzun bir hayat sürmüştür. Ankara'da zuhûr eden Bayrâmîyye, Nakşibendiyye ve Halvetiyye'nin Ahî gelenekleri içinde yeniden şekillendirilmesi ve teşkilatlandırılmasıyla vücuda gelmiştir. Bayramiyye'nin, Sünnî anlayışa sahip Erdebiliyye tarikatının bir uzantısı olduğu da kabul edilmektedir. Etkileri ağırlıklı olarak Anadolu'da, kısmî olarak da Balkanlar'da takip edilen tarikatın müntesipleri ekseriyetle çiftçi ve köylülerden oluşmaktaydı. Bu kitle Anadolu'nun aslî unsurunu oluşturan orta tabaka idi.¹¹⁶

Bayramiyye'nin Kastamonu'ya geliş zamanı kesin değildir. Bölgede medfun bulunan İsa Dede, Ali Dede ve Ahmet Dede gibi Bayrâmî büyüklerine bakılarak bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün olmaktadır. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin damadı olan İsa Dede'nin aynı zamanda Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifesi de olduğu bilinmektedir. Bu anlamda Bayramiyye'nin XIV. asır sonları ya da XV. asır başlarında bölgeye geldiğini söylemek ihtimaller dâhilindedir. Mâden Dede Türbesi'nde medfun olduğuna inanılan İsa Dede, "Mâden Dede" olarak tanınan Ebû Salih el-Müncî sonrasında postnişîn olanlardan biridir. Ebu Salih el-Müncî, Yusuf el-Hemedânî'nin hulefâsından kabul edilmektedir. XII. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve Abdülkâdir Geylânî ile

---

¹¹⁵ Yücer, *Osmanlıda Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 576-77.

¹¹⁶ Haşim şahin, "Bayramiyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 781-82.

görüştüğü kaydedilmektedir. Yaşadığı dönemde Şiilerin faaliyetleri arttığı için Müslümanları aydınlatmak amacıyla geldiği rivayet edilmektedir. Mâdenler hakkında bilgili olduğu için kendisine “Mâden Dede” denildiği bilinmektedir.¹¹⁷

Şeyh Şâbân-ı Velî Kastamonu’ya geldiğinde İsa Dede’nin hayatta olduğuna dair *Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-ı Velî*’de bilgiler bulunmaktadır. Kesin olup olmadığı şüpheli olsa da bahsi geçen kişi, “İsa Dede” şeklinde anılmaktadır.¹¹⁸ Bayrâmîyye tarikatında başlattığı yeni usuller olduğu bilinmekte ve bu usullere “Usûl-i İseviyye” adı verilmektedir. Kendisinden sonra Müftü Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Ali Dede, Münzevî Şemseddin Efendi, Şeyh Mehmet Efendi gibi zatlar geçmiştir.¹¹⁹ Kastamonu’da Bayrâmîlik’i nesilden nesile taşıyanlar Şemsizâde ailesi ile akrabalarıdır. Bu aileden Osmanlı’ya üst kademe bürokratlar, müderrisler ve şeyhülislamalar yetiştiği görülmektedir. Aynı zamanda maddi ve manevi çabalar ile hayır kurumları inşa ettikleri ve toplum nazarında müspet bir konumda oldukları da gerçektir.¹²⁰ Halvetiyye ve Nakşibendiyye’nin etkin ve yaygın olduğu Kastamonu’da Bayrâmîyye’yi öne çıkaran kişi Şeyh Ziyaeddin Efendi’dir.¹²¹ Kastamonu’da Bayrâmî ayinleri Atabey Camii’nde icra edilirdi.¹²² Atabey Camii, Atabey döneminde Nakşibendî, daha sonra da Bayrâmî dergâhı olarak kullanılmıştır.¹²³

1.8. Nakşibendiyye

Burada Kastamonu’da Nakşibendî dergâhlarını ele almadan önce tarikatın Kastamonu’ya gelmeden önceki süreci hakkında bilgi vermek istiyoruz. Nakşibendiyye,

---

¹¹⁷ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 232-33.

¹¹⁸ bkz. Ali Okumuş, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî* (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 75.

¹¹⁹ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 233.

¹²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Kastamonu’da Bayrâmîlik Ve Şemsizâde Ailesi* (Ankara: Anıl Matbaası, 2005).

¹²¹ Naile Baltacı, “Bayramîliğin Kastamonu’ya Etkisi ve Bayrami Şeyhi Şemsizade Ahmed Ziyaeddin Efendi (1867-1946)”, *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ahmet Cahit Haksever (Ankara: Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, 2016), 426.

¹²² Gökoğlu, *Paphlagonia (Paflagonya) Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 328.

¹²³ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 101.

ismini XIV. yüzyılda Orta Asya'da bulunan Buhâra'da yaşamış olan Bahaeddin Nakşibend'den (ö. 791/1389) almıştır.¹²⁴ Tarikatlar göz önüne alındığında dünyada en yaygın olanlarından biri de Nakşibendiyye'dir. Neden bu kadar yaygın olduğunun cevabı, şeriata olan bağlılığı ile siyasal ve sosyal sorunlara müdahil olmanın kendine özgü usullerine sahip olmasıdır denilebilir. Nakşibendî geleneğine sahip şeyhlerin tasavvuf anlayışlarındaki temel maksatlarının, İslam'a ve dolayısıyla şeriata uygun pratikler olduğu görülmektedir.¹²⁵ Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye kolunu Batı Asya ile tanıştıran Murad Buhârî (ö. 1142/1729) Nakşibendiyye'yi "*hiçbir ilave ya da eksiltme olmaksızın ahabın yolu*" olarak târif etmiştir.¹²⁶

İlk dönem eserlerinde Hz. Ebu Bekir ya da Hz. Ali'ye ulaşan yazılı bir silsile olmamasına rağmen köklü tarikatların kurulmaya başladığı hicrî 6. asırdan itibaren silsilelerin yazıya geçirildiği ifade edilmektedir.¹²⁷ Nakşibendîlere göre, Hz. Peygamber'den sonra Nakşibendî silsilesinin ilk halkası, Hz. Peygamber'in ilk halifesi olmakla kalmayıp Hz. Peygamber'den sonra insanların en şerefli olarak kabul gören Hz. Ebû Bekir'dir. Nakşî çevreler görüşlerini tekid etmek için bazı hadisleri örnek gösterirler. Örnek olarak "Rabbimin göğsüne akıttığı hiçbir şey yoktur ki ben de Ebû Bekir'in göğsüne akıtmış olmayayım." Göğüsten göğse geçme, tasavvufun özü ve metodu olarak kabul edilmiştir.¹²⁸ İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624) *Mektûbât* isimli eserinde Hz. Ebû Bekir'e Hz. Peygamber tarafından verilen "sıddıkiyet" makamı hakkında şöyle söyler:

Sıddıkiyet makamının üstünde ancak nübüvvet makamı vardır. Nübüvvet makamı ile sıddıkiyet makamı arasında başka bir makam yoktur; hatta muhaldir. Kemâl ve tamam olma makamı velâyet makamının üstündeki sıddıkiyet makamıdır. Vahiy yolu ile Hz. Peygamber'de meydana gelen ilimler, sıddıka ilham yolu ile açılır. Bu iki ilim arasında bir fark dışında fark yoktur. O fark da, birinin ilhamı ile diğeri vahyidir. Sıddıkiyet

---

¹²⁴ Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 611.

¹²⁵ Itzhak Weismann, *Nakşibendilik*, çev. İrfan Kelkitli, 2. bs (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), 27.

¹²⁶ Hamid Algar, *Nakşibendilik*, çev. Cüneyd Köksal vd., 6. bs (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 16.

¹²⁷ Necdet Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 16.

¹²⁸ Algar, *Nakşibendilik*, 16-17.

makamının altında bulunan her makamda sekr halinden bir miktar vardır. Tam ayıklık hali ancak siddîkiyet makamındadır.¹²⁹

Hız. Ebû Bekir'in makamının bu şekilde tarif ve tasnifinden sonra ve sahabelerin arasında bu sıfatın sadece onda olmasından dolayı silsilenin onunla başlatılması tabîî görünmektedir.¹³⁰ Nakşibendiyye, bu silsile anlayışı ile menşeyini Hız. Ali b. Ebî Talib'e isnat eden diğer tüm tarikatlardan ayrılmaktadır. Her ne kadar Nakşibendiyye'nin ikinci bir silsilesi Câfer-i Sâdık ve İmamî silsilenin ara kişileri ile Hız. Ali'ye dayandırılrsa bile Hız. Ebû Bekir silsilesi vurgulanmaktadır.¹³¹ Hız. Ebû Bekir'e dayanan bu silsilenin en bariz göstergelerinin başında sesli(cehrî) zikirden ziyade sessiz(hafî) zikri tercih etmeleri gelmektedir. Nakşibendiyye'yi diğer tarikatlardan ayıran özgün taraflarından ilki bu zikir anlayışıdır. Hız. Ebû Bekir'e ulaşan silsilenin bir diğer göstergesi olarak, birçok tarikatta Alevî bir soy olarak ortaya çıkan, içten içe Şîî olan hareketlere karşı kesin bir bağışıklık edinmesi gösterilebilir. Bu tavrıyla Nakşibendiyye Şîîliğe karşı bu duruşu gösteren tarikatların başında gelmektedir.¹³²

Nakşibendî silsilesi Ebû Bekir'den Selmân-ı Fârisî, Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir ve Câfer-i Sâdık'tan Bâyezid-i Bistâmî'ye geçer. Bazı kaynaklar tarikatın Bâyezid dönemine dek "Tarikat-i Bekriyye" veya "Siddîkiyye" olarak isimlendirildiğini, Bâyezid'den sonra onun lakabı olan "Tayfur"a atıfla "Tayfuriyye" olarak isimlendirildiğini aktarmaktadır.¹³³ Bahsi geçen silsile, Tayfuriyye olarak Ebu'l-Hasan

---

¹²⁹ Ahmed Faruki Sirhindi, *Mektubat-ı Rabbani*, çev. Abdulkadir Akçiçek, c. 1 (İstanbul: Dergâh Ofset, 1998), 149.

¹³⁰ Konuyla alakalı bilgi için bkz. Hatice Çubukçu, "İslam Tasavvufunda Hız. Ebu Bekir'in Yeri", *Akademik Bakış Dergisi*, sy. 66 (Nisan 2018): 412-29.

¹³¹ Şîî kaynaklar genellikle Bayezid-i Bistami'nin Câfer-i Sadık'ın talebeleri içinde yer aldığını söyleseler de rivayetin tarih açısından kabulü mümkün görünmemektedir. Yine Bayezid-i Bistâmî'yi Musa el-Kazım Ali er-Rızâ, Ebû Cafer Cevad M. Takî'nin talebesi olarak gösterenler de vardır. Fakat bu rivayetler Bayezid-i Bistâmî'yi Şia'ya yakın gösterme girişimleri gibi durmaktadır. Süleyman Uludağ, "Bayezid-i Bistami", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 238-39.

¹³² Algar, *Nakşibendilik*, 17-18.

¹³³ Tayfuriyye'nin bilinen anlamda bir tarikat olmadığı tasavvufî bir cereyan olduğu, Şiblî, Hallâc, Senâî, İbnü'l-Arabî, Attâr, Mevlânâ ve İbnü'l-Fârız gibi tasavvuf ehli zatların bu cereyanı takip ettikleri ifade edilmektedir. Ayrıca Şüttâriyye ve Aşkîyye tarikatları da Bâyezid-i Bistâmî'yi kendilerine pîr edinmişlerdir. Uludağ, "Bayezid-i Bistami", 5:240; Algar, *Nakşibendilik*, 17-19.

Harakânî, Ebu'l-Kâsım Cürcânî ve Ebu Ali Farmedî'den Yusuf Hemedânî (ö. 536/1141)'ye kadar devam etmiştir.¹³⁴

1.8.1. Hâcegân

Nakşibendiyye, Yusuf Hemedânî ile birlikte “Tarikat-ı Hâcegân”¹³⁵ ismini almıştır. Silsile bu şekilde tasnif edildiğinde Yusuf el-Hemedânî, Hâcegân'ın ilk şeyhi olmaktadır. Çünkü “hâce” lakabını ilk taşıyan sûfinin kendisi olduğu rivayet edilmektedir. Bunun dışındaki daha meşhur diğer bir görüşe göre ise Hâcegân'ın kurucusu Yusuf el-Hemedânî'nin belirlediği dördüncü halife olan ve “ser-silsile-i Hâcegân” olarak tavsif edilen Abdülhâlik Gucdüvânî'dir. Yusuf el-Hemedânî'nin Buhâra'da Hâce Abdullah-ı Berkî ve Hâce Hasan-ı Endakî'den başka halife bırakmadığı bilinmektedir. Hemedânî'nin üçüncü halifesi olarak kabul edilen Hâce Ahmed Yesevî tarafından müesses hale getirilen Yeseviyye'ye mensup olanlara “hâce” değil “ata” sıfatının kullanıldığı göz önüne alındığında bu grubun Hâcegân silsilesinden ayrıldıkları ifade edilebilir.¹³⁶

Hâcegân'ı saadet asrına ulaştıran ilk silsile Abdülhâlik Gucdüvânî'ye ait olduğu kabul edilen “*Makâmât-ı Yûsuf-i Hemedânî*” adlı eserde görülmektedir.¹³⁷ Hâce Abdülhâlik Gucdüvânî, tarikatın manevi yapısını tayin ve temyiz eden “kelimât-ı kudsiyye¹³⁸” adı verilen sekiz düstûru belirlemiş ve hafî zikir uygulamasını

¹³⁴ Algar, *Nakşibendilik*, 18-20.

¹³⁵ 12-15. yüzyıllarda Maverâünnehir'de Orta Asya sufiliğinin gelişmesinde etkin rol oynamış tarikata verilen isimdir. Hamid Algar, “Hâcegân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 431.

¹³⁶ Algar, 14:431.

¹³⁷ Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 17.

¹³⁸ Kelimât-ı Kudsiyye şeklinde bilinen ilkeler şunlardır: 1. Hüş der-dem: Dervişin her nefeste Hakk'tan gafil olmaması. 2. Nazar ber-kadem: Gaflete sebep olabilecek şeyleri görmemek için ayakucuna bakarak yürümek. 3. Sefer der-vatan: Lüzumsuz seyahatlerden vazgeçip kendini ilahi sıfatlara ulaştıracak asil yolculuk olan iç yolculuğa yönelmek. 4. Halvet der-encümen: Halk içinde olursa da madden ve manen Hakk ile birlikte olmak. 5. Yâd-kerd: Dil ve gönülle Hakk'ı zikretmek. 6. Bâz-geşt: Zikir yaparken kelime-i tevhidin ardından “İlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî” (Allahım! Maksadım sensin, gayem senin rızanı kazanmaktır.” cümlesini söylemek. 7. Nîğahdaşt: Kelime-i tevhidi söylerken aklından bütün yersiz düşünceleri atmak. 8. Yâddaşt: Her zaman Hakk'tan agâh olmak. İlk 7 ilkenin 8. ilkeyi tahakkuk ettirmek olduğu da ifade edilmektedir. Algar, “Hâcegân”, 14:431.

başlatmıştır.¹³⁹ Abdülhâlik Gucdüvânî'den sonra tarikat Buhara ve civarında Ârif Rivgerî¹⁴⁰, Mahmud Encirfağnevî¹⁴¹, Ali Râmiteni¹⁴², Muhammed Baba Semmâsî¹⁴³ ve Emir Külâl¹⁴⁴ gibi isimlerle varlığını sürdürmüştür.

Bahaeddin Nakşibend, Emir Külâl'e intisap etmiş ve tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. Kendisi, Abdülhalik Gucdüvânî'nin koyduğu ilkeleri terk etmiş, halvet, cehrî zikir ve semâ gibi uygulamaları benimseyen Hâcegân'ı tekrar özüne döndürmüştür. Bu içtihatları vesilesi ile kendisi tarikatın kurucusu olarak kabul görmüştür. "Hâcegân" isimlendirmesi, Bahaeddin Nakşibend'e kadar sürmüştür ve ondan sonrasında "Nakşibendiyye" olarak anılmıştır.

1.8.2. Nakşibendiyye

Gençliğinde Baba mesleği olan nakışçılık ile uğraşan Bahaeddin'in "Nakşibend" lakabını aldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁵ Bahaeddin'den sonra silsilenin, Nakşibend yani "kalbe Allah'ın ismini nakşeden" anlamında Nakşibendiyye ismini aldığını söyleyenler de vardır.¹⁴⁶

718/1318'de Buhara'da Kasr-ı Hinduvan (Kasr-ı Ârifan¹⁴⁷) köyünde dünyaya gelen Hâce Bahaeddin'in tam adı, Bahaeddin Muhammed b. Muhammed Buhârî'dir.

---

¹³⁹ Weismann, *Nakşibendilik*, 59.

¹⁴⁰ Hâce Abdulhalik Gucduvani'nin dördüncü halifesi ve ana kolun yürütücüsü olan zattır. Mevlânâ Ali b. Hüseyin Safi, *Reşahat*, çev. Necip Fazıl Kısakürek, 8. bs (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2012), 41.

¹⁴¹ Hâce Arif Rivgeri'nin müridi ve halifesidir. İrşad makamını layığı ile idare ettiği ifade edilir. Sâfi, 41.

¹⁴² Hâce Encir Fağnevî'nin ikinci halifesidir. Silsilenin yürütücüsü ve kol başıdır. Hâcegân silsilesinde lakapları "Azîzân"dır. Abdurrahman Câmî'nin babasıdır. Safi, 44.

¹⁴³ Azizan Ali Râmiteni'nin ilk halifesi ve altın silsilenin kol başıdır. Safi, 54.

¹⁴⁴ Hâce Baba Semması'nin ilk halifesi ve altın silsilenin kol başı ve yürütücüsüdür. Hâce Baba Semması'nin yirmi yıl hizmetinde kalmıştır. Haftada iki gün Suhari ile Semmas arası uzunca bir mesafeyi yaya gidip gelerek mürşidinin sohbetine iştirak ettiği rivayet edilir. Safi, 58-59.

¹⁴⁵ Kumaş ve halılara nakış işleyen, nakışçı anlamına gelen "nakşibend" kelimesi, telaffuzunun zorluğu sebebiyle Türkiye'de ilave bir "i" sesiyle telaffuz edilip yazılmaktadır. Bu minvalde tarikatın ismi "Nakşibendiyye" olarak söylenmektedir. Tosun, "Nakşibendiyye", 613.

¹⁴⁶ Algar, *Nakşibendilik*, 27.

¹⁴⁷ Hâce Bahaeddin doğmadan önce, Muhammed Baba Semmâsî bazı müridanı ile Kasr-ı Hinduvan'dan geçerken: "Bu topraktan bir yiğidin kokusu geliyor, yakında Kasr-ı Hinduvan Kasr-ı Arifan olacak." dediği rivayet edilmiştir. Bahaeddin henüz üç günlük bebekken dedesi bebek Bahaeddin'in göğsüne bir hediye koyup onu Şeyh Semması'nin huzuruna götürür. Bebeği gören Semmâsî: "O bizim oğlumuzdur,

Hâce Bahaeddin'in çocuk yaşta Hâce Muhammed Baba Semmâsî tarafından evlatlığa kabul edildiği rivayet edilmektedir. Semmâsî onun ilerideki eğitimini, önde gelen talebesi Emir Külâl'e havale etti. Emir Külâl, Bahaeddin'in sohbetine katıldığı, tarikat adabını öğrendiği ve zikir telkini aldığı zattır. Emir Külâl ile olan birlikteliği esnasında Bahaeddin'in yeni ve önemli bir mensubiyete vesile olacak keşif gördüğü ifade edilir. Bu keşifle beraber Hâce Abdülhalik Gucdüvânî'nin rûhâniyeti ile ikinci bir intisabı oldu. Böylece Hz. Peygamber ile Üveys el-Karânî arasındaki ilişkiye nispetle "Üveysî¹⁴⁸" lakabını almıştır.

Buhara'nın mezarlıkları arasında gezen Bahaeddin Nakşibend, yeni vefat eden Baba Muhammed Semmâsî'den Gucdüvânî'ye dek silsilede var olan ne kadar selefi varsa hepsini gördü. Gucdüvânî'nin ona büyük bir vurguyla şeriata uymasını, ruhsatları terk edip azimetlerle amel etmesi gerektiğini telkin ettiğine inanılmaktadır. Bu emre ittiba ile Bahaeddin Nakşibend, yalnız başına sessiz zikir ile meşgul olmuş ve dervişler sesli zikre başladığında Emir Külâl'in halkasından ayrılmıştır. Bahaeddin Nakşibend bundan sonra Emir Külâl'e hürmet göstermeye devam etmiş ve onun müritlerinden Mevlânâ Bahaeddin Diggerânî'den hadis eğitimi almıştır. Şemseddin Külâl'den Irak şeyhlerinin murâkabe şeklini öğrendiği rivayet edilir.¹⁴⁹

Bundan sonra Bahaeddin Nakşibend Mevlânâ Ârif Diggerânî ile görüşmüş ve yedi yıl bu zatın sohbetinde bulunmuştur. Diggerânî ile olan beraberlikleri mürid-mürşid ilişkisinden çok arkadaşlık mesabesinde idi.¹⁵⁰ Sonrasında Bahaeddin Nakşibend bir

---

onu kabul ettik." dediği ve gelecekte Bahaeddin'i emanet edeceği müridi olan Emir Külâl'e: "Size daha önce bu topraktan bir yiğit kokusu geliyor demiştim. Buraya gelirken de bu koku artmış, o yiğit doğmuş olsa gerek diye söylemiştim. İşte o yiğit bu çocuktur. Asrın mürşidi olacağını umuyorum." dediği rivayet edilmiştir. Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 73.

¹⁴⁸ Sufilerce, Hz. Peygamber hayatta iken Yemen'de yaşamış ve Müslüman olmuş, fakat Hz. Peygamber ile görüşme imkânına sahip olamamış olan Üveys el-Karani'nin, rüya veya diğer manevi yollarla Hz. Peygamber tarafından irşat edildiği kabul edilmektedir. Bu tür irşat olunan kişilere "Üveysî", bu metoda da "Üveysilik" denilmektedir. Hatta Üveysiliğin İslam'dan önce de olduğu rivayet edilmektedir. Buna örnek olarak da Hz. Musa zamanında Burh (Burh-i Esved) isminde tevazu ehli bir kişinin yaşadığı, bu kişinin Allah katında çok kıymetli olduğu, o meşrepteki insanların birbiriyle kalben anlaştığı, bu meşrepten kişilere de "Burhiyan" adı verildiği, İslam'dan sonra bu insanlara Üveysiyan denildiği rivayet edilmektedir. Üveysi sıfatı dört grup sufi için kullanılmaktadır. Bunlar Hz. Peygamber'den, Veyssel Karani'den, Hızır'dan ya da bir mürşitten ruhani yolla eğitim gören kişilerdir. Tasavvuf tarihinde Üveysi olarak kabul edilen ilk sufi İbrahim b. Edhem'dir. (Ö. 161/778) Bahaeddin Nakşibend, Abdülhalik Gucdüvânî'den bu yolla feyiz aldığı ifade edilmektedir. Necdet Tosun, "Üveysilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 42 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 400.

¹⁴⁹ Algar, *Nakşibendilik*, 555-57; Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 73-80.

¹⁵⁰ Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 80.

gece gördüğü rüya üzerine Yesevî silsileye mensup Halil Ata isimli bir şeyhin on iki yıl hizmetinde bulundu. Halil Ata'ya Maverâünnehir halifeliği teveccüh edince Bahaeddin Nakşibend de onunla birlikte gitmiştir.¹⁵¹

Uzunca bir çıraklık döneminden sonra Bahaeddin Nakşibend tekrar doğduğu yere yani Kasr-ı Hinduvan'a dönmüştür. Burada ilk müritlerinin, Emir Külâl'in sohbet halkasından kopup gelen dervişler olduğu ifade edilmektedir. Bahaeddin Nakşibend sadece Kasr-ı Ârifân'da değil, Nesef, Gadivet, Keş, Harizm ve Kermine gibi bölgelerde sohbet¹⁵²ler verdi ve buralardan müritleri oldu. Ününü duyanlar sohbetlerine katılmak ve intisap etmek için Semerkand gibi büyük şehirlerden gelenler de oldu.¹⁵³ Bundan sonra Buhara bölgesini üç kere terk eden Bahaeddin Nakşibend, bu seyahatlerinden ikisini hac yapmak için gerçekleştirdi. Üçüncü seyahatini ise Herat hükümdarı Muizzüddin Hüseyin'in daveti üzerine gerçekleştirdi. Ona bu yolun ilkelerini öğretti.¹⁵⁴

Abdülhalik Gucduvânî'nin Hâcegân'ın manevi yolunu genel hatlarıyla tanımladığı sekiz ilkeye (kelimât-ı kudsiyye) Bahaeddin Nakşibend üç yeni ilke ilave etmiştir. Böylece on bir düstur Nakşibendiyye'nin tasavvufi temeli haline gelmiştir. Bu ilkeler, Yâd kerd (zikir), bâz geşt (dönüş), nigâh dâşt (murakabe), yâd dâşt (hatırlama), hûş der-dem (nefese sahip olma), nazar ber-kadem (adımlara dikkat etme), sefer der-vatan (aslî vatanda yolculuk), halvet der-encümen (toplulukta yalnızlık), vukûf-i zamanî (zaman bilinci), vukûf-i adedî (adet bilinci), vukûf-i kalbî (kalbi kontrol) şeklindedir. Bahaeddin Nakşibend'e atfedilen son üç düstûr, zikreden kişinin kendisinin, etrafındaki âlemin sürekli Allah'ın huzurunda olduğu bilincinin artması için düzenlenmiştir. Bu ilkeler kalbin safiyetini koruma ve Allah'a daima yönelme için sürekli olarak kalbin hareketlerine dikkat kesilmeyi ihtiva etmektedir.¹⁵⁵

---

¹⁵¹ Osanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, 3. bs, c. 2 (İstanbul: Kitabevi, 2015), 31.

¹⁵² Nakşibendilik, uzlet ve halvet ile karşılaştırıldığında ve sefer der vatan ile halvet der encümen düsturlarının pratik uygulamaları olarak kamil bir mürşit ile birliktelik anlamındaki sohbet usulünü tercih etmiştir. Sohbet ile şeyh, sadece müritlerini eğitmekle kalmaz aynı zamanda kendi manevi nitelik ve sıfatlarını da onlara bizzat aktarabilmektedir. Sohbet, Nakşibendî kaynaklarında Hakk'a vasıl olmanın en kestirme ve etkin usulü olarak tayin edilmiş görünmektedir. Weismann, *Nakşibendilik*, 84.

¹⁵³ Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 81-82.

¹⁵⁴ Algar, *Nakşibendilik*, 557.

¹⁵⁵ Weismann, *Nakşibendilik*, 81-83.

Bahaeddin Nakşibend 3 Rebû'l-Evvel 791/1389 Pazartesi gecesi ahirete irtihal etti. Alâeddîn-i Attâr vefat anını şöyle anlatır: “İrtihalleri zamanında Yasin-i şerif suresini okurduk. Nısfına eriştiğimiz gibi envâr zahir olmaya başladı. Kelime-i tevhide meşgul olduktan sonra, nefes-i şerifleri munkatî' oldu.”¹⁵⁶ Bahaeddin Nakşibend Buhara'nın Kasr-ı Ârifân köyüne gömülmüştür. Kendisinden sonra Muhammed Parsa (ö. 822/1420) ve Alâeddin Attâr'ı (ö. 802/1400) halife olarak tayin etmiştir. Bunlardan Muhammed Parsa'nın daha çok eser telifi ve talebe eğitimiyle meşgul olduğu bilinmektedir. Tarikatın, faaliyetlerini Alâeddin Attâr ile sürdürdüğü görülmektedir.¹⁵⁷

Alâeddin Attâr'ın asıl adı, Muhammed b. Muhammedü'l-Buhârî'dir. Babası Hâce Muhammedü'l-Buhârî'dir. Sürekli güzel koku sürdüğü ya da sohbetine katılanlar o sohbette manevi bir koku aldıkları için “Attâr” lakabı verildiği rivayet edilir. Tüccar bir ailede doğmuş ve kardeşlerinin aksine ticaretle meşgul olmamıştır. Babasının ölümünden sonra Alâeddin Attâr mirastan hiçbir şey kabul etmemiştir. Buhara'daki medreselerden birinde ilimle meşgul olmuştur. Bahaeddin Nakşibend ile ilk defa burada görüştüğü bilinmektedir. Eşyalarının az olması ve zühd içinde yaşamaya çalışmasını takdir eden Nakşibend'in onu kızıyla evlendirdiği¹⁵⁸ ve manevi evladı olarak kabul ettiği rivayet edilmektedir.¹⁵⁹

Bahaeddin Nakşibend'in, Alaeddin Attâr'ı hemen intisap ettirmediği, ona odun toplattığı ve Buhara pazarlarında yalın ayak elma sattırdığı rivayet edilir. Bahaeddin Nakşibend'in bunu ilimden gelecek gururu kırmak için yaptığı söylenir. Bu gibi amellerin sonunda Alaeddin Attâr tarikata intisap etti ve Bahaeddin Nakşibend'in baş müritlerinden oldu. Bahaeddin Nakşibend onu henüz alt derecelerde olan müridlerin eğitimiyle mükellef kılmıştı. Bahaeddin Nakşibend bu durumu “*Alaeddin bizim yükümüzü hafifletti*” şeklinde ifade etmiştir. Bahaeddin Nakşibend'in vefatı akabinde bütün yakınları ve hatta Muhammed Parsa bile Alaeddin Attâr'a biat etmişlerdir. Alaeddin Attâr, müntesiplerine Hz. Peygamber'in sünnetine ittibayı, Nakşibendî yoluna

---

¹⁵⁶ Vassaf, *Sefîne-i Evliya* 2, 2:36.

¹⁵⁷ Tosun, “Nakşibendiyye”, 615.

¹⁵⁸ Şeyh Safiyüddin'in *Reşahât*'ta ve Hamid Algar'ın *Nakşibendilik* isimli eserlerinde verdikleri bilgiye göre Alaeddin Attâr Bahaeddin Nakşibend'e damat olmuş ve bu evliliğinden Hâce Hasan Attâr isimli bir oğlu olmuştur. Fakat Necdet Tosun, bu bilginin yanlış olduğunu ve damadın Hasan Attâr olduğunu Alaeddin Attâr'ın damat olmadığını söylemektedir. Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 111.

¹⁵⁹ Safi, *Reşahat*, 109; Algar, *Nakşibendilik*, 562; Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 110.

riyeti ve vefatına üzülmelerini tavsiye etti. Alaeddin Attâr 802/1400'de ahirete irtihal etmiştir. Kabri Dih-i Nev Çağâniyân'dadır. Kendisinden sonra on halife tayin etmiştir. Bu halifelerin hepsi de farklı bölgelerden sorumlu idiler. Nakşibendilik bu vesile ile Buhara dışına yayılabilmiş görünmektedir. Çok önemli isimler¹⁶⁰ olmakla beraber tarikat Hasan Attâr (ö. 826/1423), Nizâmeddin Hâmûş (ö. 853/1449) ve Yakup Çerhî (ö. 851/1447) ile devam etmiştir.¹⁶¹

Nizameddin Hâmûş, Sâdeddin Kaşgârî'ye (ö. 860/1456), Sadeddin Kaşgârî de, Alaeddin Abîzî ve Abdurrahman Câmî'ye (ö. 898/1492) icazet vermiştir. Lakabı "İmâmüddîn" ve "Nûreddîn¹⁶²" olarak bilinen Abdurrahman Câmî Horasan'ın Câm şehrinde doğduğu için "Câmî" nispesini almıştır. Babasının yanında başladığı tahsil hayatını, yine babasının Herat'taki Nizâmiye Medresesi'ne müderris olmasıyla birlikte burada devam ettirmiştir.¹⁶³ Genç yaşında neredeyse bütün ilimlere vâkıf olmayı başarmıştı. Fakat bu ilimler içindeki boşluğu dolduramamıştı. Semerkant'tan dönerken Şeyh Sadeddin Kaşgârî'ye intisap ettiği rivayet edilmektedir. Kaşgârî'den sonra da Ubeydullah Ahrâr'a tâbî oldu. Abdurrahman Câmî üzerinde en tesirli şeyhin, Ubeydullah Ahrâr olduğu söylenmektedir.¹⁶⁴ Abdurrahman Câmî dinî, tasavvufî ve edebî alanda birçok eser vermiş velûd bir âlim ve sûfidir. *Nefahâtü'l-Üns* en meşhur eserlerinden biri olma vasfını haizdir. Bu eser, sûflerin söz ve menkîbelerini ihtiva etmektedir. 890/1485 yılında yazdığı müzik ile ilgili *Risâle-i Mûsikî*, onun farklı alanlardaki vukûfiyetini görmek açısından mühimdir. Bu eseriyle, mûsikî ve semâyâ mesafeli pozisyon alan ilk dönem Nakşibendî anlayışından farklı bir pozisyonda yer almaktadır.¹⁶⁵ Klasik Çağatay edebiyatının en büyük şairlerinden kabul edilen Ali Şir

---

¹⁶⁰ Hüsameddin Parsa Belhî, Mevlânâ Ebû Said, Abdullah İmâmî Isfahânî, Şeyh Ömer Maturidî, Mevlânâ Ahmed Meske ve Seyyid Şerif Cürcânî bu isimlerdendir. Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 115.

¹⁶¹ Algar, *Nakşibendilik*, 562-63; Safi, *Reşahat*, 111-12; Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 110-15.

¹⁶² Safi, *Reşahat*, 187.

¹⁶³ Nuruddin Abdurrahman b. Nizameddin Ahmed b. Muhammed el-Câmî, *Tefsîru Molla Câmî*, çev. Davut Ağbal (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), 11.

¹⁶⁴ Ömer Okumuş, "Abdurrahman Câmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 7 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 94-95.

¹⁶⁵ Tosun, "Nakşibendiyye", 615.

Nevâî, Abdurrahman Câmî'den etkilenmiştir. Câmî'ye olan hayranlığından ve hürmetinden dolayı onun müridleri arasına katılmıştır.¹⁶⁶

Abdurrahman Câmî, 877/1472'de hacca gitmek üzere yola çıktı. Bu yolculuğu esnasında Bağdat'ta iken birtakım Şii gruplar *Silsiletü'z-Zeheb* mesnevîsinde yer alan Ehl-i Beyt sevgisiyle alakalı kısmı değiştirmişler ve Abdurrahman Câmî'ye karşıt argüman olarak kullanmak istemişlerdi. Abdurrahman Câmî, Ehl-i Beyt'i sevmenin zaten Kur'an'ın emri olduğunu ifade etti. Bashsi geçen eserin ilgili kısımlarını okuyarak o grubu susturmuştur. 878/1474'de Herat'a dönen Abdurrahman Câmî, Sultan Hüseyin Baykara'nın inşa ettirdiği medresede Hadis, Tefsir, Arap Dili ve Edebiyatı gibi dersler verdi. 898/1492'de burada vefat eden Abdurrahman Câmî'nin kabri, şeyhi Sadeddin Kaşgârî'nin kabri ile yan yanadır.¹⁶⁷

Alaeddin Attâr'ın halifelerinden olan Yakub Çerhî de âlim sûfilerden idi. Yakub Çerhî, intisap etmek için Nakşibend'in yanına geldiğinde Nakşibend onu Alaeddin Attâr'a havale etmiştir. Onun için silsilede ismi Alaeddin Attâr'dan sonra zikredilir. Bahaeddin Nakşibend'in vefatı ile Buhara'yı terkeden Yakub Çerhî önce Keş'e, oradan da Bedehşan'a gitti. Burada iken Alaeddin Attâr'dan mektup aldı. Mektupta Attâr'ın, Çerhî'ye Bahaeddin Nakşibend'in kendisiyle olan birlikteliğini muhafaza etmesi tavsiyesini bildirmesi üzerine Yakub Çerhî, Attâr ile buluştu. Attâr'ın vefatı olan 802/1400'e kadar onunla Çağaniyan'da kaldı. Ondan sonra yarım asıra yakın bir zaman dilimi daha yaşadı ve 851/1447'de vefat etti. Kendinden sonra Hâce Ubeydullah Ahrâr'ı halife olarak bıraktı. Fatıha Sûresi ve Kur'an-ı Kerim'in son iki cüzüne yazdığı ve *Tefsîr-i Ya'kûb-i Çerhî* olarak Farsça kaleme alınan eseri meşhur olmakla birlikte başka eserleri de vardır.¹⁶⁸

1.8.3. Ahrâriyye

Yakub Çerhî'den sonra Nakşibendiyye, Ubeydullah Ahrâr ile Orta Asya'da iyice kök salarken İslam'ın farklı coğrafyalarında da yayılmıştır. Asıl adı Nâsıruddin

---

¹⁶⁶ Günay Kut, "Ali Şir Nevai", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 450.

¹⁶⁷ Okumuş, "Abdurrahman Cami", 7:94-95.

¹⁶⁸ Algar, *Nakşibendilik*, 571-72.

Ubeydullah b. Mahmûd b. Şihâbeddin Şâşî Semerkandî'dir. Ubeydullâh-i Ahrâr ya da Hâce-i Ahrâr (hür olanların şeyhi) olarak da bilinir. Böyle isimlendirilmesinin sebebi olarak, gönlünün dünya malından ve iki dünya kaygısından kurtulmuş olması gösterilmektedir. 1404 yılında Taşkent civarında Bağistan¹⁶⁹ köyünde doğdu. Ailesinin dinî ve ilmî konularla ilgili oldukları bilinmektedir. Çocukluğunda Taşkent'te eğitim alan Ahrâr, ziraat ile iştilal eden babasına da yardım etmiştir. Maneviyata mütemâyil bir meşrebe sahip olduğu zikredilmektedir. Gençlik yıllarında Hz. İsa'yı rüyasında gördüğü rivayet edilmektedir.¹⁷⁰ Etrafındaki insanlar bu rüyayı doktor olacağı şeklinde tabir etseler de, Ubeydullah Ahrâr kendisinin ölü kalpleri dirilteceği yani halkı irşâd edeceği şeklinde tabir etmiştir.¹⁷¹

22 yaşında iken dayısı Hâce İbrahim tarafından ilim tahsili için Semerkand'a götürüldü. Fakat zâhirî ilimlere ilgi duymuyordu. Onun meyli tasavvufa idi. Bundan dolayı Semerkand'daki tahsilini yarıda kesmiş ve kendi ifadesiyle "Arapça dilbilgisini hiçbir zaman iki sayfadan fazla öğrenemedim." Semerkand ve Herat'ta pek çok şeyhin sohbetine devam etse de hiçbirine intisap etmedi. Nihayetinde Çağaniyan'da karşılaştığı Mevlânâ Yakub Çerhî'nin daveti üzerine Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir. Şeyhinin ahirete irtihalinden sonra Buhara'yı terk etmiş ve önce Bedehşan'a daha sonra da Çağaniyan'ın uzak bir muhitine yerleşmiştir. Çağaniyan'dan Taşkent'e 835/1431 civarında dönen Ubeydullah Ahrâr, tarım ile uğraşmıştır. Ailesinden kaldığı tahmin edilen sermayesi ile Semerkand ve Taşkent bölgelerinden büyük miktarda arazi satın almış ve tüccarlık yapmıştır. Bu anlamda maddi ve manevi nüfuzu ile şehirdeki en önemli şeyh konumuna yükselmiştir.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Doğum yerinin Şaş olduğunu tespit eden çalışma için bkz. Elif Dindar, *Ubeydullah Ahrar Hayatı-Eserleri-Fikirleri* (Yüksek Lisans, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 21.

¹⁷⁰ Bahsi geçen olay *Reşahât*'ta şöyle anlatılmaktadır: "Çocukluğumda rüyada gördüm ki, Şeyh Ebubekir Şâşî Hazretlerinin mezarı yanındayım ve mezarın eşiğinde İsa Peygamber... Hemen ayaklarına düştüm. Elleriyle başımı kaldırıp buyurdular: 'Gam çekme! Seni ben terbiye edeceğim!' Rüveyı anlattığım insanlar onu tıp ilmiyle tefsir ettiler. Yani bana tıp ilminden bir nasip olacağımı söylediler. Ben bu tabire razı değildim. Benim tabirim şuydu: 'İsa Peygamber, ölüleri diriltmekle mümtaz bulunuyordu. Evliyadan ihya sıfatına mazhar büyüklere de 'İsevî' meşrepli denilirdi. Mademki İsa Peygamber bu fakirin terbiyesini üzerlerine aldılar, demek bana ölü kalpleri ihya sıfatı verilecekti. Nitekim kısa bir zaman sonra Allah bana öyle bir halet ve kuvvet bahşetti ki, bende o mana, kemaliyle zuhûra geldi. Vasıtamızla nice ölü kalpler gaflet karanlığından şuhût ve huzur ışığına çıktılar." Safi, *Reşahat*, 280-81.

¹⁷¹ Weismann, *Nakşibendilik*, 93; Algar, *Nakşibendilik*, 574; Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 149.

¹⁷² Algar, *Nakşibendilik*, 574.

Ubeydullah Ahrâr'ın 855/1451'de Timurlu emiri Ebû Said'e, Timurlu başşehri Semerkand'ı zapt etmesindeki yardım etmesi siyasî olarak öne çıkmasına vesile olmuştur. Bu yardımdan sonra kendini Ubeydullah Ahrâr'a borçlu hissedenden Ebû Said, kendini onun emrine amade kıldı. Ebû Said'in oğlu Sultan Ahmet, Ubeydullah Ahrâr'a babasından bile daha fazla bağlılık göstermiştir. Bu ve bunun gibi pek çok siyasi faaliyetlerde bulunan Ubeydullah Ahrâr, bu faaliyetlerinin sebebini kendisi açıklamıştır. İdareciler üzerinde adaleti sağlamak, şeriatın yerleşmesini temin etmek için siyaseti vesile olarak görmüştür. Şöyle söylediği de nakledilir: *“İnsanlarla onları idare eden emirler arasında, şiddet ve baskıyı kontrol edebilecek birinin bulunması lazımdır. Halk çaresizdir ve yukarıdakilere karşı başvurabilecekleri bir yer yoktur. Bundan dolayı sultanları Allah'ın kanunlarını çiğnememeleri ve insanlara eziyet etmemeleri konusunda ikna etmek gerekir.”* Ubeydullah Ahrâr, Nakşibendî üstünlüğünü Maverâünnehir'de sağlamasının yanında tarikatın etkisinin diğer coğrafyalarda da yayılmasına vesile olmuştur. Ubeydullah Ahrâr, 895/1490'da ahirete irtihâl eylemiştir.¹⁷³

Ubeydullah Ahrâr'ın üç önemli halifesi vardır. Bunlar Molla Abdullah-ı İlâhî (ö. 896/1491), Muhammed Kâdî Semerkandî (ö. 921/1515)¹⁷⁴ ve Muhammed Zâhid Vahşivârî (ö. 936/1529)'dir. Muhammed Kâdî Semerkandî Fergana'daki Moğol yöneticilerin Nakşibendî tarikatına girmesini sağladı. Böylece asırlarca Doğu Türkistan'da Nakşibendî hâcelerinin hükmetmesine vesile oldu. Muhammed Kâdî'nin halifelerinden en önemlisi Mahdûm-i A'zâm lakabıyla bilinen Ahmed Kâsânî (ö. 949/1542)'dir. Ahmed Kâsânî, Farsça olarak birçok tasavvufi eser telif etmiştir. Kendisi hakkında birçok menâkıbnâme yazılmıştır. Ahmed Kâsânî'den sonra Kâsânîyye veya Debîdiyye diye anılan kol Orta Asya ve Doğu Türkistan'da yayılmıştır. Orta Asya'nın en etkin tarikatı olma hüviyetini XVI. asırdan VXIII. asra kadar korumuştur. İstanbul'da faaliyette bulunan şeyhleri de mevcuttur. Nakşibendiyye'nin Anadolu ve Rumeli'de yayılması ve tanınması, Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın Anadolu'ya gönderdiği halifesi Molla İlâhî (ö. 896/1491) ve onun halifeleri vesilesi ile mümkün olmuştur. Abdullah

¹⁷³ Weismann, *Nakşibendilik*, 94-96; Algar, *Nakşibendilik*, 575-77.

¹⁷⁴ Muhammed Kadı Semerkandi, şeyhi Ubeydullah Ahrâr'dan dinlediklerini *“Silsiletü'l-ârifîn ve tezkiretü's-siddikîn”* isimli Farsça eserinde kaleme almıştır. Bu eser, Hâce Ahrâr'ın damadı Mir Abdülevvel'in aynı konudaki *“Mesmuât”* isimli eseri ile bizim de faydalandığımız Fahreddin Ali b. Hüseyin Sâfî'nin *“Reşehât-ı 'Aynü'l-hayat”* isimli kitabı için önemli bir kaynak olmuştur. Tosun, *“Nakşibendiyye”*, 617.

Simâvî, Anadolu'ya geldikten sonra memleketinde bir tekke tesis etmiş ve irşâd faaliyetlerine başlamıştır.¹⁷⁵ Molla İlâhî ismi kısa bir zamanda önce Simav'da daha sonra da Anadolu'da yayılmıştır. İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun diğer şehirlerinde Molla İlâhî'ye teveccüh artmıştır. Nakşibendiyye için Anadolu, Semerkant ve çevresinden sonra ikinci büyük merkez pozisyonuna geçmiştir.¹⁷⁶ Ubeydullah Ahrâr'ın diğer halifesi Muhammed Zâhid Vahşivârî,¹⁷⁷ Ahrâriyye'yi Müceddidiyye'ye bağlayan ana kolun temsilcisidir.¹⁷⁸

1.8.4. Müceddidiyye

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, Bâkî Billah'ın en önemli halifesidir. Hindistan Müslümanlarının din anlayışının şekillenmesinde ve Nakşibendiyye'nin terbiye usullerinde yaptığı değişiklikler ile tarikattaki etkisinden dolayı "Müceddid-i Elf-i Sâni" (hicrî ikinci bin yılın yenileyicisi) lakabı kendisine verilmiştir. Bu lakaptan dolayı kendisine nispet edilen kola da "Müceddidiyye" adı verilmiştir.¹⁷⁹

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, 971/1564'te Sirhind'de doğmuştur. Soyunun Hz. Ömer'e dayandığı kaydedilmektedir. Babası Şeyh Abdülehad'ın bilgin bir zat ve Çiştî dervişi olduğu nakledilmektedir. Lakabı "Bedruddîn" olan Ahmed Sirhindî'nin künyesi "Ebu'l-Berakât" ve makamı "kayyûm-ı zaman müceddid-i elf-i sâni" olarak bilinmektedir.¹⁸⁰ Nakşibendiyye müntesipleri tarafından "İmâm-ı Rabbânî" yani "*ilahi bilgilere sahip âlim*" olarak isimlendirilmiştir. Çocukluk döneminde ilköğrenimine

---

¹⁷⁵ Bazı araştırmacılar bu yönde fikir beyan ederken, bazıları da Amasya'da bulunan ve Nakşiler'e ait olduğu rivayet edilen Mahmud Çelebi Tekkesi'nin 15. asrın başlarında tesis edildiğini ve ilk şeyhinin de Şah-ı Nakşibend'in hulefasından Hâce Rukneddin Mahmud Buhari'nin olduğunu nakletmektedirler. Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema XVI. Yüzyıl* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 117-18.

¹⁷⁶ Öngören, 118.

¹⁷⁷ Osmanlı zamanında kaleme alınan bazı eserlerde Hâce Ahrâr'ın halifelerinden Muhammed Kadi ile Muhammed Zahid aynı kişi zannedilmiş ve hatalı olarak Kadı Muhammed Zahid diye bir isim ortaya atılmıştır. Tosun, "Nakşibendiyye", 618.

¹⁷⁸ Weismann, *Nakşibendilik*, 93-100; Algar, *Nakşibendilik*, 574-77; Tosun, "Nakşibendiyye", 616-17; Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü*, 150-56.

¹⁷⁹ Tosun, "Nakşibendiyye", 618-20.

¹⁸⁰ Ethem Cebecioğlu, "İmâm-ı Rabbani ve Mektubâtı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35, sy. 1-4 (01 Ağustos 1996): 195-96, <https://dergipark.org.tr/pub/auifd/issue/71617/1152562>.

babasının yanında başlayan İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, Kâdiriyye ve Çiştîyye tarikatlarına intisap etmiştir. Şeyh Yakup Keşmirî'den hadis tahsil eden İmâm-ı Rabbânî, Kadı Behlül Bedehşânî'den tefsir tahsil etmiş, Mevlânâ Kemal Keşmirî'den akıl ilimleri ikmâl etmiştir. Vahdet-i vücûd düşüncesini de babasından öğrendiği rivayet edilmektedir. Tahsilini tamamlayıp memleketine döndüğünde 17 yaşındadır. Kübrevî tarikatından olan hocası Yakup Keşmirî'ye intisap ettiği de bilinmektedir.¹⁸¹

Babası Şeyh Abdü'l-Ehad'dan icazet alan İmâm-ı Rabbânî, kendisini tasavvuf açısından yetersiz kabul ettiği için Nakşibendiyye şeyhi Bâkî Billah'a intisap etti. İmâm-ı Rabbânî'nin intisabı üzerine Baki Billah mutluluğunu dostuna yazdığı bir mektupta şöyle ifade etmiştir: *“Sirhind'den Şeyh Ahmed isimli ilmi çok, ameli güçlü bir yiğit birkaç gün bizimle oturup kalktı. Ondan çok ilginç haller müşahede edildi. Muhtemelen âlemin kendisiyle aydınlandığı bir kandil olacak.”* Baki Billah'ın ölümünden sonra faaliyetlerini Sirhind'de sürdüren Ahmed Sirhindî müridlerine, devlet adamlarına (Babürlü Valileri) ve dostlarına çeşitli mektuplar yazdı. Devlet adamlarına gönderdiği mektuplarda İslâmî kuralları ve Ehl-i sünnet mezhebine bağlılık gibi konuları işlerken, müridlerine yazdığı mektuplarda tasavvufî eğitim ve düşüncenin konularını işlediği görülmektedir. Halkın içinde, bürokrasi ve ordu içinde çoğalan mürid sayısından endişelenen Babürlü hükümdarı Cihangir, muhtelif sebepler ileri sürmüş ve Ahmed Sirhindî'yi 1028/1619'da hapsedirdi. Daha sonra ilişkileri düzeldi. Ömrünün son zamanlarını Sirhind'de yaşayan Ahmed Sirhindî 1034/1624'de ahirete irtihal etti.¹⁸²

Başta Mektubât olmak üzere diğer eserlerinde tasavvufa yeni kavramlar katan Ahmed Sirhindî, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışına yönelttiği eleştiriler ile öne çıkmıştır. İmâm-ı Rabbânî vahdet-i vücudu tasavvufta aşılması icap eden bir mertebe olarak görmüştür. Bu mertebe aşıldıkta vahdet-i şühûda ulaşılabileceği, vahdet-i şühûda aşınca da “abdiyyet makamı” olarak isimlendirdiği en yukarıdaki mertebeye ulaşılacağını ifade etmiştir. Allah'ın hakiki varlık olduğunu, yaratılanların ise gölgeden ibaret olduğunu, lakin bu gölgenin hayâlî değil gerçekliğinin olduğunu söylemiştir.¹⁸³

---

¹⁸¹ Algar, *Nakşibendilik*, 601.

¹⁸² Tosun, “Nakşibendiyye”, 621.

¹⁸³ Tosun, 620-21.

Nakşibendiyye XVII. yüzyıl boyunca Ahmed Sirhindî'nin halifesi ve oğlu Muhammed Ma'sûm ve diğer torunları vesilesi ile yayılmaya devam etmiştir. Çeşitli engellemelere rağmen bu yayılmanın sürdüğü görülmektedir.¹⁸⁴ Kendisine intisap eden müridlerinin sayısının yüz binden fazla olduğu rivayet edilmektedir. 1079/1668'de Sirhind'de vefat etmiştir.¹⁸⁵ Muhammed Ma'sûm'un hulefâsından olan Habibullah Buhârî, (ö. 1111/1700) tarikatı Orta Asya'da yayarken, Murad Buhârî Şam ve İstanbul'da, oğlu ve halifesi Seyfeddin Sirhindî ise Hindistan'da tarikatı yaymıştır. Seyfeddin Sirhindî'den sonra Nakşibendî-Müceddidî silsilenin en önemli halkası olarak Nur Muhammed Bedâyûnî gösterilmektedir. 1135/1723'te vefat eden Bedâyûnî'nin halifesi Mazhar Cân-ı Cânân'dır.¹⁸⁶

1110/1699'da dünyaya gelen Mazhar Cân-ı Cânân, Müceddidiyye silsilesinin yayılmasında mühim bir rol oynamıştır. Mazhar Cân-ı Cânân, babasının vefatının akabinde Ekberâbâd'dan ayrılıp Delhi'ye gitmişti. Abdürresûl Dihlevî'den tefsir okuyan Cânân, Ahmed Sirhindî'nin torunu Hacı Muhammed Efdal Siyâlkûtî'den hadis ve fıkıh tahsil etti. Önceleri tasavvufa mesafeli iken, belli bir zamandan sonra Nakşî-Müceddidî şeyhi Nur Muhammed Bedâyûnî'ye intisap etti. Şeyhinin vefatının akabinde onun türbesinde altı yıl inzivâda kaldığı rivayet edilmektedir. Üç şeyhe daha intisap eden Cânân, Nakşibendî-Müceddidî silsilenin dört ana kolunu kendi şahsında cem etmiş oldu.¹⁸⁷ Mirza Mazhar Cân-ı Cânân'ın 1780'de Şiilerce öldürüldüğü¹⁸⁸ ve bundan mütevellit “Şehîd” diye anıldığı kaydedilmektedir.

Mazhar Cân-ı Cânân'dan sonra “Gulam Ali” olarak bilinen Abdullah ed-Dihlevî makama geçmiştir. XIX. yüzyılda Delhi'de irşâd faaliyetleriyle meşgul olan Dihlevî, sohbetlerinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden okumuştur. Abdullah ed-Dihlevî, Hindistan'da İngilizlerin işgali sırasında hayat sürmüştür. Çok sayıda halifesi olduğu rivayet edilen Abdullah ed-Dihlevî 1240/1824'de ahirete irtihal etmiş ve Delhi'de

---

¹⁸⁴ Weismann, *Nakşibendilik*, 140.

¹⁸⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliya* 2, 2:51.

¹⁸⁶ Tosun, “Nakşibendiyye”, 622-23.

¹⁸⁷ Algar, *Nakşibendilik*, 627-28.

¹⁸⁸ İbrahim Baz, “Sünni-Şii Sınırında Nakşibendî-Hâlidî Şeyhlerinin Ehl-i Sünnet Savunması”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 22, sy. 43 (05 Ocak 2021): 42, <https://dergipark.org.tr/en/pub/tasavvufdergisi/issue/59447/854005>.

medfun bulunan Mazhar Cân-ı Cânân'ın yanına gömülmüştür. Âdem Benûrî (ö. 1053/1643), Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762), Muhammed Nâsır Andelîb (ö. 1172/1759), Fazl-ı Rahman Genc Muradâbâdî (ö. 1313/1895), Muhammed İlyas Kandehlevî (ö.1363/1944) gibi isimler de Hint alt kıtasında yaşamış önemli Nakşibendî-Müceddidî şeyhlerdir.¹⁸⁹

Nakşibendiyye Balkanlar'da da yayılmıştır. Bu coğrafyanın en tanınmış zatı, Köstendilli Süleyman Şeyhî (ö. 1235/1819)'dir. 1163/1750'de şu an Bulgaristan sınırları içinde yer alan Köstendil'de dünyaya gelen Süleyman Şeyhî, Köstendil'in köklü ailelerinden olan Mollazâdeler'dendir. Tahsili ile ilgili olarak kendi kitaplarında Köstendil'in şeyhlerinden Müderris Şeyh Mustafa'dan Arapça ve *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi okuduğu yazmaktadır. Gençliğinin başında iken ağabeyinin vesilesi ile eski bir medresede irşâd faaliyetinde bulunan Şâmizâde Mustafa Efendi'ye tâbî olmuştur. 1193/1779'da sülûkunu tamamladı ve kendisine halifelik verildi. Tarikat silsilesi İmâm-ı Rabbânî'ye ulaşan şeyh, "*İlm-i tasavvuf vahdet-i vücûddan ibarettir.*" düsturunu benimseyen ve Ekberî çizgiyi takip eden bir sûfidir. Yirmiden fazla eseri olduğu kaydedilmektedir.¹⁹⁰

Nakşibendiyye, Orta Asya'nın kuzeyinde bulunan İdil-Ural bölgesinde de yayılmıştır. Bu bölgeye tarikatı getirenler Buhara, Mekke ve Kabil'den gelen sûfi zatlar idi. Özellikle Kazan'da XVIII. yüzyıldan başlayarak Müceddidiyye'nin etkin olduğu bilinmektedir. Kazan'da etkin olan Nakşibendî-Müceddidî şeyhlerinin Kâbil ve Buhâra'da yetişen zatlar olduğu görülmektedir. Tatar gençler eğitim için Kâbil ve Buhâra medreselerine gelmiş ve tarikatı kendi memleketlerinde yaymışlardır.¹⁹¹

1.8.5. Kastamonu'da Nakşibendî Dergâhları

1.8.5.1.Karanlık Evliya Yanındaki Mescid

Nakşibendiyye'nin Kastamonu'ya gelişi diğer tarikatlara göre daha geç bir zamana tekabül etmektedir. Kastamonu'da Nakşibendiyye faaliyetlerinin Karanlık

---

¹⁸⁹ Tosun, "Nakşibendiyye", 625-26.

¹⁹⁰ Semih Ceyhan, "Süleyman Şeyhi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 38 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 108.

¹⁹¹ Tosun, "Nakşibendiyye", 627-28.

Evliya¹⁹²'nin yanındaki küçük mescitte ve Ahmet Dede Camii'nde yapıldığı bilinmektedir. Ahmet Dede Camii hakkında son bölümde bilgi vereceğimiz için burada değinmiyoruz. Karanlık Evliya'daki Nakşî ayinlerinin ne zaman başladığı hakkında bilgi yoktur. Fakat Son postnişini Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)¹⁹³'nin halifesi Hacı Merdan Efendi'dir.¹⁹⁴ Hacı Merdan Efendi Nakşî-Hâlidî şeyhidir.

1.8.5.2. Benli Sultan Külliyesi

Şehirde Nakşibendiyye'nin neşrine vesile olan kişi Ebû Şâme Şeyh Muhyiddin Muhammed isimli ve yanağında ben olduğundan dolayı "Benli Sultan" olarak da bilinen zattır. XVI. asırda II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî dönemlerinde¹⁹⁵ Kastamonu'ya otuz kilometre kadar uzaklıkta yer alan ve Ilgaz Dağı'nın kuzey tarafında bulunan Ahlat Köyü'ne bağlı Benlisultan Mahallesi'nde, yaşadığı bilinmektedir.¹⁹⁶ Şeyh Muhyiddin Muhammed'in nereli olduğu, hocaları ve yetiştiği çevre ile ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz. Kendisiyle aynı dönemde yaşamış Taşköprülüzâde'nin *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*'sinde kendisinden Şeyh Ebû Şâme olarak bahsedilmekte ve şu bilgilere rastlamaktayız:

Bu devrin şeyhlerinden biri de Ebû Şâme diye bilinen Şeyh Muhyiddin Muhammed'dir. Kastamonu'ya yakın bir dağda, insanlardan tamamen uzak yaşardı. Dağda bir zâviye yapmış, orada tasavvuf yoluna girenlerin eğitimi ile meşgul oluyordu. Dünyaya değer vermeyen,

---

¹⁹² Burada medfun olan zatın veya kişilerin kimliği hakkında bilgimiz yoktur. Türbenin mimari motifi Selçuklu geleneğine ait olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle Çobanoğulları hükümdarlarından birisi için inşa ettirilmiş olması muhtemeldir. İhtimaller üzerine konuşulma sebeplerinden birisi de türbenin hiçbir yerinde kitabe ya da işaret bulunmamasıdır. Lakin türbe şehrin en eski yapılarından biridir. Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 265.

¹⁹³ 1833-1903 yılları arasında Seydişehir'de eğitim ve irşat faaliyetlerinde bulunan, Osmanlı Devleti ve İslam coğrafyasında şöhret kazanmış bir alim ve mutasavvıftır. Hocası ve şeyhi Mehmed Kudsi Efendi'nin 1852 yılında vefatı üzerine Nakşibendî-Halidi şeyhi olmuştur. Daha fazla ve ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Yıldız, *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015).

¹⁹⁴ Son bölümde kendisi ve halifeleri ile ilgili bilgi verilecek.

¹⁹⁵ Nail Karagöz, "Kastamonu'nun Manevi Mimarlarından Benli Sultan'ın Hayatı Ve Hizmetleri", *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu*, ed. Mehmet Atalan, Abdulkadir Çekin ve Cengiz Çuhadar (Kastamonu, 2014), 270-71.

¹⁹⁶ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 47.

ibadetlerine düşkün ve Allah'a karşı saygılı bir insandı. Zihinden geçenleri bilirdi. Bu özelliği ile ilgili çok sayıda hikâye vardır. Allah yüce sırrını mukaddes kılsın.¹⁹⁷

Şeyh Muhyiddin'in soyu hakkında da yeterli bilgi yoktur. İleride de değineceğimiz üzere zâviyesinin son şeyhi olan Şeyh Nureddin Efendi'nin verdiği bilgiye göre Şeyh Muhyiddin'e ait şecere bir yangında yanmıştır. Kendisinden sonra zâviyesinde postnişinlik yapanlarda "seyyid" sıfatının kullanıldığı görülmektedir. Yine Ebû Şâme şeklinde isimlendirilmesi sâdât-ı kiramdan olabileceği ihtimalini de canlı tutmaktadır. Bir rivayete göre Şeyh Muhyiddin bölgeye XV. asrın sonunda gelmiş ve 16. asrın başlarında irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Nerden geldiği ile ilgili de farklı rivayetler söz konusudur. Bu rivayetlerden birine göre Şeyh Muhyiddin Muhammed, Kastamonu'nun bir ilçesinden gelmiştir. Diğer rivayete göre ise Orta Asya'dan Nakşibendiyye'yi neşretmek için görevlendirildiği söylene de İhsan Ozanoğlu gibi simler onun Kastamonulu olduğu tezini savunmaktadır. Çünkü bölgeye tamamen yabancı bir mutasavvıfın bu denli bir zâviye kuramayacağını öne sürmektedir.¹⁹⁸

Şeyh Muhyiddin Muhammed Efendi ile ilgili dikkat çeken başka bir nokta da Şeyh Şâbân-ı Velî ile görüşmüş olmalarıdır. Şeyh Şâbân-ı Velî Kastamonu Merkez'de irşâd faaliyetlerinde bulunurken Şeyh Muhyiddin Muhammed ise Ilgaz Dağı'nın eteklerinde irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin Benli Sultan Muhyiddin Efendi'yi Ilgaz'da ziyaret ettiği rivayet edilmektedir.¹⁹⁹ Şeyh Şâbân-ı Velî, Benli Sultan'dan yaşça küçük olduğu için ona saygı duyduğu, Benli Sultan'ın da "*Biz ihtiyar olduk, bundan sonra vazife onundur, o bir gavs-ı â'zâmdır.*" diyerek hürmetini gösterdiği ifade edilmektedir. Bunun gibi bazı menkıbe ve rivayetler daha rivayet

---

¹⁹⁷ İsamüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi Taşköprülüzade, *eş-Şaka'iku'n-Nu'maniyye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*, ed. Derya Örs, çev. Muhammed Hekimoğlu (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 680.

¹⁹⁸ Karagöz, "Kastamonu'nun Manevi Mimarlarından Benli Sultan'ın Hayatı Ve Hizmetleri", 273-74.

¹⁹⁹ Şaban Efendi bir gün dervişleri ile Ilgaz Dağı'ndaki meşhur Benli Sultan'ı ziyarete gidiyordu. Buçuk çayı denilen yere geldikleri zaman Hazreti Pir attan indi ve dervişlerine taş getirmelerini söyledi. Bir mezar çevirdiler ve dualar ettiler. Bu halin sebebi sorulduğunda: "Bu semtlerden birinde Allah dostlarından biri ahirete intikal etti. Ona işaretler." dedi. Daha sonra Benli Sultan'la buluştular. Konuşurlarken Benli Sultan'ın dervişlerinden biri bu civarda Allah dostlarından Osman Fakih'in ahirete intikal ettiği haberini verdi. Benli Sultan çok üzüldü: "Çok mübarek bir insandı. Vefat ettiğim zaman namazımı kılıp mezarıma o indirse derdim, kısmet değilmiş." dedi. Benli Sultan ve Hazret Pir gidip Osman Fakih'in namazını kıldılar ve defninde hazır oldular. Şaban Efendi'nin Benli Sultan'a gelirken çevirdiği mezar işte bu Osman Fakih içindi. Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu*, 32.

edilmektedir. Bu iki zatın ortak talebelerinin olduğu bilinmektedir. Bunlardan birisi Süleymaniye Camii vaizi Şeyh Muharrem Efendi'dir. Bu bilgiden hareketle Benli Sultan'ın Halvetî olduğu ileri sürülse de Benli Sultan'ın Nakşî olduğu kabul edilmektedir. Benli Sultan Muhyiddin Muhammed 1563 yılında vefat etmiştir.²⁰⁰

Benli Sultan Külliyesi, cami, mutfak, nakiphane²⁰¹, misafirhane ve türbeden oluşan bir yapıdır. Bazı kaynaklarda geçse de medreseden bir iz ya da kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Kastamonu-Tosya yolu üzerinde bulunan dergâh Benli Sultan'ın karargâhı olmasının yanında, Muhyiddin Muhammed Efendi'nin esasını vurmasıyla oradan çıkan esasuyunun da içenlere şifa olduğuna inanılmaktadır. Şehre uzak ve kış şartları açısından zor bir bölgede görev üstlenen Benli Sultan insanlarda İslâmî hayat tarzının yerleşmesine vesile olmuştur.²⁰²

---

²⁰⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Nail Karagöz, "Kastamonu'da Aynı Dönemde Yaşayan Şeyh Şa'bân-ı Velî Ve Benli Sultan'ın Hayatlarındaki ve Hizmetlerindeki Kesişme Noktaları", *I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, ed. Burhan Baltacı ve Ahmet Özdemir (Kastamonu, 2012).

²⁰¹ Şeyh vekili makamına yükselmiş dervişlerin ikameti için ayrılan bölüme verilen ad.

²⁰² Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 50-51.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KASTAMONU'DA HÂLİDİLİK

2.1. Hâlidîlik

Şâh-ı Abdullah Dihlevî'nin “Mevlânâ” ve “ din âlimlerinin başkanı” lakaplarını verdiği²⁰³ Hâlid-i Bağdâdî'ye kadar “Müceddidiyye” ve “Mazhariyye²⁰⁴” olarak isimlendirilen Nakşibendiyye²⁰⁵, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî henüz hayatta iken “Hâlidîyye” olarak isimlendirilmiştir.²⁰⁶

2.1.1. Hâlid-i Bağdâdî (1779-1827) ve Hâlidîliğin Ortaya Çıkışı

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, hem Nakşibendiyye tarikatının tarihinde hem de XIX. yüzyıl Osmanlı ilim ve kültür yaşamında çok mühim bir yere sahiptir. Hâlidîyye, âdâb ve usul açısından müstakil bir tarikat olmayıp, Nakşibendiyye'nin devamı mahiyetindedir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî de tarikatın yenileyicisi ve yeni bir kol kurucusu olarak kabul edilmektedir.

Muhammed Murad Buharî, Muhammed Ma'sûm'un halifesidir. 1681-1686 yıllarında İstanbul'da faaliyet göstermiş ve Sultan'ın iltifatlarına mazhar olmuştur. Muhammed Murad Buharî Şeyhü'l-İslam Feyzullah Efendi ve birçok âlimin Nakşibendiyye yoluna dâhil olmasına vesile oldu. Anadolu'da ve tarikatın yayıldığı diğer coğrafyalarda Hâlid-i Bağdâdî'nin nüfuzu ve etkisi uzun vadeli olmuştur.

Hâlid-i Bağdâdî tarikatın silsilesi nazara alındığında Ubeydullah Ahrar'dan sonra isminden en çok bahsedilen bir zat pozisyonunda durmaktadır. Bu duruma vesile olan şeyin, Hâlid-i Bağdâdî'nin geleneksel şeriat anlayışına münasip olarak

---

²⁰³ Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 2. bs (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017), 193.

²⁰⁴ Hamid Algar, “Mazhar Can-ı Canan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 195-96.

²⁰⁵ Yücer, *Osmanlıda Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 324.

²⁰⁶ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 193.

mutasavvıflar ve ilmiye arasındaki çekişmeyi ortadan kaldırma gayreti ve döneminin toplum yapısını iyi tanıyan bir tarikat sistemine sahip olmasıdır denilebilir.²⁰⁷

Kaynaklarda baba tarafından Hz. Osman'a, anne tarafından da Hz. Ali'ye ulaşan ve halk arasında "şeş-engüşt" (altıparmak) lakabı ile tanınan Hâlid-i Bağdâdî, Bağdat'a bağlı Şehrizar sancağının Karadağ kasabasında 1189/1775 yılında doğmuştur. İlk tahsiline Karadağ'da başlayan Hâlid-i Bağdâdî, Süleymaniye'ye gitmiş ve Abdülkerim ve Abdurrahim el-Berzencî gibi âlimlerden dersler okumuştur. Yine Bağdat'ta fıkıh, kelim, tefsir, hadis, hikmet ve edebiyat gibi ilimleri tahsil etmiş, Süleymaniye sancağına döndüğünde kendisine bölge mutasarrıfı tarafından istediği herhangi bir medrese müderrisliği verilebileceği teklifi gelmesine rağmen liyakat sahibi olmadığını ileri sürerek teklifi geri çevirmiştir. Daha sonra Senendec'e gitmiş ve Muhammed Kasım es-Senendecî'den riyaziye, hesap, hendese, heyet ve üsturlâb tahsil etmiş ve eksik olduğunu hissettiği alanlarda kendini yetiştirmiştir. Bundan sonra Süleymaniye sancağına dönmüş ve hocası Abdülkerim el-Berzencî'nin ahirete irtihali üzerine boşta kalan medresenin müderrisliğine geçmiştir.²⁰⁸

Aklî ve naklî ilimlerdeki kemâlin ardından ifa ettiği yedi yıllık müderrislik döneminde siyasî otoriteden uzak duran Mevlânâ Hâlid, zühd içinde sadece ilimle meşgul olmuştur. Bu dönemden sonra başlayan manevi bir boşluk hissi ile içine dönmüştür. İbadet ve tefekkürle çokça meşgul olmuştur. Bu boşluğu doldurabilecek kâmil bir mürşid aramaya başlamıştır. Bu manevi boşluk hissi ile Hâlid-i Bağdâdî'de Beytullah'ı ve Hz. Peygamber'in ravzasını ziyaret etme duygusunun uyandığı nakledilmektedir. 1805 yılında kutsal topraklara giden Mevlânâ Hâlid, yol güzergâhında bulunan Şam'a uğramış ve şehrin en bilinen hadis âlimlerinden kabul edilen Şeyh Muhammed el-Küzbürî'den hadis icazeti almıştır. Yine Kâdirî şeyhi Mustafa el-Kürdî'den de Kâdiriyye tarikatı hilafet icazeti almıştır. Medine'de iken şeriata sûreten aykırı gördüğü şeyleri kınamaması gerektiğini kendisine bildiren, Yemenli olduğu rivayet edilen bir zat ile karşılaştı. Bu karşılaşmadaki uyarıyı unutan Mevlânâ Hâlid'in,

---

²⁰⁷ Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî (Hayatı, Eserleri, Halifeleri) ve Anadolu'da Hâlidilik* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 183.

²⁰⁸ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, 1. bs (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2019), 236-37; Hamid Algar, "Hâlid el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 283-84; Weismann, *Nakşibendilik*, 184; Tosun, "Nakşibendiyye", 651.

Mekke'ye gittiği ve Kâbe'de yüzü kendisine, sırtı da Kâbe'ye dönük halde oturan bir kişiyi içinden kınadığı nakledilir. Bu zatın da “Allah katında mümin bir kulun değerinin Kâbe'nin değerinden daha fazla olduğunu bilmiyor musun?” demesi üzerine Mevlânâ Hâlid'in o zattan af dilediği rivayet edilir. Mevlânâ Hâlid bu zatın müridi olmak istediye de bahsedilen kişi, mürşidinin kendisini beklediği yer olarak Hindistan'ı işaret etmiştir.²⁰⁹

Mevlânâ Hâlid hac yolculuğundan sonra Süleymaniye'ye ve medresedeki görevine geri dönmüştür. Mevlânâ Hâlid, hem 1809 yılında Mirza Rahîmullah Azimâbâdî²¹⁰ isminde Hindistanlı bir dervişin tavsiyesi üzerine hem de Şam, Bağdat ve Hicaz'da mürşid bulamamasından dolayı Hindistan'a giderek Delhi'de Abdullah Dihlevî²¹¹ ile görüşüp intisap etti. Şah Abdullah-ı Dihlevî'nin dergâhı, tabir yerindeyse Hindistan ve çevresinde Ehl-i Sünnetin kalelerinden biri olma vasfını haizdi. Dergâhı, Mazhar Cân-ı Cânân XVIII. asırda yaptırmıştır. Onun çabalarıyla Müceddidiyye burada ve çevresinde etkin olabilmıştır. Nakşibendiyye'nin seyr ü sülûk mertebelerini beş, on ya da on bir ayda kat ettiği nakledilen Mevlânâ Hâlid, Abdullah Dihlevî tarafından Süleymaniye'ye halife olarak gönderildi. Şeyh Abdullah Dihlevî, Ebu Said el-Hindî ve Şah Beşâretullah Nakşibendî'nin de bulunduğu bir mecliste, Mevlânâ Hâlid'i ortalarına almışlar ve üçlü bir feyz ve teveccühü takiben, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Kübreviyye, Sühreverdiiyye ve Çiştiiyye tarikatlarından irşâd; hadis, tefsir, tasavvuf, evrâd gibi mezun olduğu ilimlerden de ilim icazeti vermişlerdir.²¹²

---

²⁰⁹ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 99-100; Algar, “Hâlid el-Bağdâdî”, 15:283-84; Gündüz, *Devlet-Tekke*, 237-38.

²¹⁰ Hüseyin Vassaf Efendi, bu görüşmenin Mekke-i Mükerrerme'de vuku bulduğunu nakletmektedir. Vassaf, *Sefine-i Evliya* 2, 2:303.

²¹¹ Süleyman Uludağ, “Abdullah ed-Dihlevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 94; “Gulâm Ali” olarak bilinen Şah Abdullah Dihlevî 1158/1745 yılında Pencap'ta dünyaya gelmiştir. Babası Şah Abdüllatif, Kâdirî şeyhlerinden Şah Nâsirüddîn el-Kâdirî'nin müridlerinden idi. Bir rivayete göre babası, Abdullah-ı Dihlevî'nin nesebi Hz. Ali'ye dayandığı için Hz. Ali'ye hürmeten “Ali'nin hizmetkârı” anlamında oğluna “Gulam Ali” ismini vermiştir. Diğer bir rivayete göre babası rüyasında Hz. Ali'yi görmüş ve çocuğuna kendi ismini vermesini istemiş. Büyüme çağına gelince “Gulamu Ali” adını almıştı. Daha sonra Hz. Peygamber (sav)'in kendisine rüyasında “Abdullah” diye hitap etmesi ile bu iki isimle tanındı. Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 108.

²¹² Algar, “Hâlid el-Bağdâdî”, 15:284; Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 119; Gündüz, *Devlet-Tekke*, 239.

Sevr ü sülûkünü ve terbiyesini ikmal eden Mevlânâ Hâlid'e, Bağdat'a gitmesi emredildi. Mevlânâ Hâlid, Bağdat'ta büyük âlimler olduğunu, insanların kendilerine intisap ettiği Berzenciye ve Haydariyye şeyhleri varken o bölgede irşada nasıl memur olabileceğini ifade etti. Abdullah Dihlevî Mevlânâ Hâlid'e oraya gitmesini, kısa süre içerisinde kendisine teveccüh edileceğini bildirdi. Şeyhinden ayrılacağı zaman bir isteği olup olmadığı sorulduğunda “*Din ve dinin kemal ve kuvvet bulması için dünyayı isterim.*” cevabını vermiştir. Şeyhi de “*Sen git. İstediklerinin hepsini sana verdim. Ülkene dönüşünde şehirlere ve Hindistan'ın falan bölgesine uğradığında kâmil evliyadan bir kimseye²¹³ gidip selamımı ilet ve kendisinden dua talep eyle*” demiştir.²¹⁴

Mevlânâ Hâlid, 1226/1811 yılında Süleymaniye'ye dönmüş, burada bir vakit bekledikten sonra şeyhinin manevi izin ve işaretini üzerine Bağdat'a gitmiş ve o dönemdeki Vali Said Paşa'nın yardımıyla İhsâiyye Medresesi'ni ihya etmiş ve bu anlamda ilk Hâlidî tekkesini inşa ederek 1228/1813'de irşada başlamıştır. Mevlânâ Hâlid'in Nakşibendiyye'yi yayma çabaları üzerine Süleymaniye'deki Kâdirî meşayihinin rahatsız olduğu ve Vali Said Paşa'yı olaya müdahil ederek durumu lehlerine çevirmek istedikleri nakledilmektedir. Bu olayın üzerinden biraz zaman geçince Süleymaniye Sancağı'na giden Mevlânâ Hâlid için Vali Mahmud Paşa'nın bir zâviye yaptırmıştır. Sonrasında yine Bağdat'a dönen Mevlânâ Hâlid, irşâd faaliyetlerini yine burada sürdürmeye devam etmiştir. 1238/1822 yılına kadar İhsâiyye'deki dergâhta faaliyetlerini sürdüren Mevlânâ Hâlid, Osmanlı coğrafyasında müntesiplerinin artması üzerine müntesipleri irşâd etmeleri için çok sayıda halife tayin etmiştir. Bağdat ve Süleymaniye menşeli birçok halife, kendi topraklarına gönderilmiştir.²¹⁵

Bağdat'a tekrar dönen Mevlânâ Hâlid, 1238/1822'ye kadar İhsâiyye'deki irşâd faaliyetlerine devam etmiş ve bu tarihten sonra da Şam'a gitmiştir. Şam'da Sâlihiyye Dergâhını inşa ettirerek üçüncü bir merkezi faaliyete geçirmiştir. 1241/1825 yılında tekrar Hacca giden Mevlânâ Hâlid, Şam'a döndükten sonra hastalandığı ve bir rivayete

---

²¹³ Bu zatın ismi hakkında bir bilgi olmadığı aktarılmaktadır. Fakat yıllardan beri yiyip içmeyen, konuşmayan, sadece kibleye dönüp ölü gibi duran, devamlı murakabeden dolayı son derece zayıflamış olan ve ikamet ettiği evinde kendinden başka kimsesi olmayan biri olduğu rivayet edilmektedir. Memiş, *Halid Bağdadi*, 38.

²¹⁴ Gündüz, *Devlet-Tekke*, 240; Memiş, *Halid Bağdadi*, 37-38; Algar, “Hâlid el-Bağdâdî”, 15:284; Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 126-27.

²¹⁵ Algar, “Hâlid el-Bağdâdî”, 15:284; Memiş, *Halid Bağdadi*, 38-41; Gündüz, *Devlet-Tekke*, 240-41.

göre 12 Zilkade 1242/1826'da, diğeri bir rivayete göre 14 Zilkade 1242/1827'de vefat etmiştir. Ölümü İslam coğrafyalarında büyük bir hüzne sebep olmuş ve farklı yerlerde gıyabî cenaze namazı kılınmıştır. Ahirete irtihalinden on beş yıl sonra Muhammed el-Firakî'nin gayretleriyle, Sultan Abdülmecid 1258/1842 yılında Mevlânâ Hâlid'in gömüldüğü yere bir mescid, tekke ve türbe yapılması emrini vermiştir. Muhammed el-Firakî buranın aynı zamanda ilk türbedârıdır.²¹⁶

2.1.2. Hâlidîliğin Yayıldığı Coğrafyalar ve Başlıca Temsilcileri

Hâlidîlik Kuzey Irak başta olmak üzere, İran'da ve Doğu Anadolu'da özellikle Kürt nüfusun yoğun olduğu kuzeybatı bölgelerinde yayılmıştır. Bu bölgelerde görülen dikkat çekici bir nokta, Hâlidî şeyhlerinin birkaç önemli aileden olması ve şeyhliğin babadan oğula intikal etmesidir. Bu anlamda Hâlidî şeyhlerinin, önemli bir siyasi etkinliğe sahip oldukları görülmektedir.²¹⁷ Burada Hâlidîliğin yayıldığı genel merkezler ve başlıca temsilcilerinden bahsedilecektir.

Hâlidîlik ilk olarak Irak'ta neşet etmiş ve Irak'ın özellikle kuzeyinde yayılmakla birlikte diğeri bölgelerinde de yayılmıştır. Irak'ın kuzeyinde Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Köy Sancak ve İmâdiye'de, Orta Irak'ta Bağdat ve havalisinde, Güney Irak'ta ise Basra'da yayılmıştır.²¹⁸ Irak'ta Hâlidîlik özellikle Berzencî ve Haydarîlerden İsmail Berzencî, Abdülkadir Berzencî, Ahmed Berzencî, Ubeydullah Haydarî gibi isimlerle yayılmıştır. Hâlidîliğin Irak'ta yayılmasında Osman Sirâcüddin et-Tavilî'nin de büyük katkısı olmuştur.²¹⁹

Hâlidîlik, İran'da özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları kuzeybatı şehirlerinde yayılmıştır. Ekseriyetle Sünnîlerin yaşadığı, Savuçbulak, Senendec ve Merivan bölgelerinde bulunan tekkeler bu görüşü doğrulamaktadır. Bu bölgelerde

---

²¹⁶ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 146-48; Gündüz, *Devlet-Tekke*, 240-41; Algar, "Hâlid el-Bağdâdî", 15:284.

²¹⁷ Algar, *Nakşibendîlik*, 120.

²¹⁸ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 292.

²¹⁹ Memiş, *Halid Bağdadi*, 202-3.

Hâlidîliğin yayılmasında etkili olan isimler Molla Resûl Savuçbulâkî, Osman Sirâceddin et-Tavîlî ve Şeyh Muhammed Kasım Senendecî'dir.²²⁰

Suriye'de Nakşibendî tarikatının Hâlidîlik'ten önce tanındığı bilinmektedir. Suriye'de Nakşibendiyye'nin en yaygın olduğu zaman, Hâlid-i Bağdâdî'nin 1822'de Şam'a yerleşmesinden sonraki bir asırlık süreçtir. Bu dönemde Hâlidîlik Şam başta olmak üzere Humus, Hama, Halep, Trablusşam ve kuzeyde yer alan Hazne ile civarında yayılmıştır. Ahmed Hatîb el-Erbilî (ö. 1250/1834), Suriye'de bu kolun intişarında öne çıkan isimdir.²²¹

Suudi Arabistan'da Hâlidîliğin üç merkezde yayıldığı görülmektedir. Bu merkezler Mekke, Medine ve Ahsâ'dır. Hâlidîlik, Mekke'de Abdullah Mekkî, Hâlid el-Kürdî, Süleyman Zühdî ve Ahmed ed-Dûserî'nin halifesi Ömer el-Hanefî ile intişar etmiştir.²²² Medine'de ise İsmail Berzencî, İsmail el-Zelzelevî, Abdülkâdir el-Berzencî Sergolovî neşir faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Arabistan'ın kuzeyinde bulunan Ahsâ'da ise tarikat ilk Ahmed ed-Dûserî ile onun vefatı ile de halifesi Şeyh Ebû Bekir b. Muhammed b. Ömer Molla el-Hanefî el-Ahsâî ile yayılmaya devam etmiştir.²²³ Mekke ve Medine'deki Nakşibendî-Hâlidî faaliyetleri 1925'te Suudilerin yönetime geçmesiyle sona ermiştir.²²⁴

Mısır'da Hâlidîlik ilk olarak Muhammed Âşık Mısırî²²⁵ eliyle yayıldığı fakat nerelere kadar yayıldığı bilinmemektedir.²²⁶ Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin halifelerinden olduğu rivayet edilen Muhammed Âşık Efendi için Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın Kahire'de bir tekke yaptırmış fakat bu tekkeye üç yıl sonra Mısır hükümeti el koymuştur. Muhammed Âşık Efendi'nin silsilesi bugüne kadar devam

---

²²⁰ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 325.

²²¹ Kavak, 328.

²²² Memiş, *Halid Bağdadi*, 205.

²²³ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 332-35.

²²⁴ Weismann, *Nakşibendîlik*, 201.

²²⁵ Bu zatın ismi Hamid Algar'ın çalışmasında Mehmed olarak geçmektedir. Hamid Algar, "Hâlidîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 296; Itzchak Weismann'ın eserinde Ahmed olarak geçmektedir. Weismann, *Nakşibendîlik*, 202.

²²⁶ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 336.

etmiştir.²²⁷ Mısır'da Hâlidîlik, diğer köklü tarikatlar arasında başlangıçta etkinlik gösteremese de XIX. asrın ortalarından itibaren Muhammed Âşık ve Cüdâ İbrahim (İbrahim Cevdet) gibi şeyhler vasıtasıyla köklemiştir. Mısır'da son ve en önemli Hâlidî Şeyhi olarak gösterilen ve 1886'da Kahire'ye yerleşip burada tarikatı neşretmeye başlayan zat Ömer Ziyaeddin Havramanî'nin halifesi Muhammed Emin el-Kürdî (ö 1914)'dir.²²⁸

Filistin'de Hâlidîliğin yayılmasına vesile olan zat, Abdullah el-Ferdî'dir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Kudüs'e özel olarak ihtimam göstermiştir. Abdullah el-Ferdî'nin tarikatı çok farklı kesimler arasında neşretmiştir.²²⁹ Filistin'de faaliyetine devam eden tek dergâhın Özbekler Tekkesi olduğu aktarılmaktadır.²³⁰ Lübnan'ın Trablusşam şehrinin Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'den itibaren Hâlidîliğin merkezi olmuştur. Bu zat ayrıca Ahmed Ziyâüddîn Gümüshânevî'yi de irşâd etmiştir.²³¹

Nakşibendîliğin Orta Asya'daki sürecine bakıldıkta özellikle Türkler arasında yayıldığı görülmektedir. Sirhind ile Buhâra arasında etkili olan Nakşibendîlik, Ahrârî ve Müceddidî şeyhlerden sonra Hâlidî şeyhler vasıtasıyla da Orta Asya'da yayılmaya ve faaliyet göstermeye devam etmiştir. Şair Mevlâ Kalî, İbâdullah Salih Abdurrahman el-Buhârî, Abdülmelih Kargalı ve Şemseddin Zeki gibi isimler Nakşibendiyye'nin intişarında öne çıkmıştır.²³²

Hâlidîliğin yayıldığı bir diğer bölge de Kafkasya'dır. Kafkas Müslümanlar bağımsızlık mücadelesi verirken motivasyon kaynağı ve örgütlenmek için dinamik bir tarikat olan Nakşibendiyye'yi kendilerine yol olarak seçmişlerdi. Hâlidîliğin bu bölgede yayılmasını sağlayan kişi Hâlid-i Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden İsmail

---

²²⁷ Algar, "Halidiyye", 15:296.

²²⁸ Algar, 15:296; Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 336; Weismann, *Nakşibendîlik*, 202; Memiş, *Halid Bağdadi*, 205.

²²⁹ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 337.

²³⁰ Weismann, *Nakşibendîlik*, 200.

²³¹ Algar, "Halidiyye", 15:296; Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 337.

²³² Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 338.

Şîrvânî'dir. Sonrasında Has Muhammed Şîrvânî halife ilan edildi. Silsile daha sonra Muhammed Yarağî ve Cemâleddin Gazi-Gumukî ile devam etmiştir.²³³

Nakşibendiyye'nin yayıldığı ve etkili olduğu bölgelerden biri de Balkanlar'dır. Hâlidî halifelerinden bu bölgeye ilk gelen zatın Muhammed Rüstem Raşid Efendi (ö. 1864) olduğu zikredilmektedir. Bu zatın, Köstendilli Süleyman Şeyhî (ö. 1816)'den sonra en meşhur Hâlidî şeyhi olduğu ifade edilmektedir. Yine bu bölgede Hâlidîliğin neşri için faaliyet gösteren diğer bir temsilci de Şair Daniş Hasan Bey'dir. Bu zat vesilesi ile Hâlidîlik, Kosova, Makedonya, Bulgaristan, Romanya ve Bosna-Hersek gibi coğrafyalarda yayılmıştır.²³⁴

Hâlidîlik, Rusya'da Zeynullah Resulev aracılığı ile yayılma imkânı bulmuştur. Hâlidîliğin İslam dünyasının en uzak bölgelerine kadar yayılmasında bir husus çok önem arz etmektedir. Hâlid-i Bağdâdî'nin Mekke'de görevlendirdiği halifesi Abdullah Mekkî (Erzincânî) vesilesi ile Hâlidîlik, Türkler, Kırım ve Kazan Tatarları gibi topluluklarda yayıldığı gibi, Sumatralı Şeyh İsmail Minangkabavî aracılığıyla Güneydoğu Asya'da da yayılmıştır. Şeyh Abdullah Mekkî'den sonra halifeleri Süleyman Kırımî ve Şeyh Yahya Dağîstânî hac için Mekke'ye gelen Cavalı ve Sumatralı birçok kişiye icazet vermek suretiyle bu kolun Güneydoğu Asya coğrafyasında yayılmasına vesile oldular.²³⁵

Nakşibendiyye'nin Hâlid-i Bağdâdî ile başlayan Hâlidîyye kolu Anadolu dışında Suriye, Irak, Hicaz Bölgesi, Kuzey Kafkaslar ve Güneydoğu Asya coğrafyalarında yayılmış ve etkili olmuştur. Hâlidî kolunun bu kadar yayılmasında, Mekke'de mukîm olan Hâlidî şeyhlerinin hac için muhtelif coğrafyalardan gelen kişileri tasavvufi olarak yetiştirip ülkelerine göndermelerinin de katkısı olmuştur. Böylece Nakşibendî-Hâlidî kolu geniş bir coğrafyada yayılma imkânına sahip olmuştur.

---

²³³ Algar, "Halidiyye", 15:295; Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 339-40.

²³⁴ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 341.

²³⁵ Algar, "Halidiyye", 15:296.

2.1.3. Hâlidîliğin Anadolu'ya Girişi ve Yayılması

Nakşibendiyye'nin Ahrariyye kolu XV. asırda Abdullah-ı İlâhî ile Müceddidiyye kolu ise XVIII. asırda Mehmed Emin Tokâdî ve Murâd-ı Buhârî vesile ve vasıtasıyla Anadolu'ya girmiş fakat sınırlı bir etki bırakmışlardır. Her bölgeye bir halife gönderen Hâlid-i Bağdâdî'nin İstanbul'a özel bir ihtimam verdiği görülmektedir.²³⁶ Mevlânâ Hâlid'in halifeleri İstanbul'a gelmeden evvel, Abdullah-ı Dihlevî'nin halifesi Mahmud Can belli vakit Mekke'de mukîm kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. Mahmud Can'ın İstanbul'daki faaliyetleri sonucu epey müridi olmuştur. Bu müridler arasında önemli devlet ricali de vardır. Mahmud Can'ın faaliyetleri etkili olsa da uzun sürmemiştir. Onun yerini Mevlânâ Hâlid'in görevlendirdiği halifeleri almıştır.

Irak ve Suriye'nin Osmanlı'ya bağlı olmasının olumlu bir sonucu olarak tarikat, İstanbul ve çevresinde kolay yayılma imkânı bulmuştur. Muhammed Salih, Mevlânâ Hâlid'in İstanbul'a gönderdiği ilk halife olma vasfını haizdir. Muhammed Salih, faaliyet gösterdiği dergâha Hâlidî müntesibi olmayanları almaması ve namazdan sonra girmek isteyenlere izin vermemesi gibi sebeplerden dolayı görevden alınmış ve Abdülvehhab es-Sûsî yerine görevlendirilmiştir. Abdülvehhab es-Sûsî, tarikatın müntesiplerinin Anadolu'nun içleri ve Rumeli'de epeyce artmasıyla kibre ve enaniyete kapıldı. Bundan mütevellit râbitanın kendisine yapılmasını müridlerine söyledi. Mevlânâ Hâlid bu durumu tahkik ettirmek için Abdülfettah el-Akrî'yi vazifelendirmiş ve tahkikatın sonucunda es-Sûsî'nin görevine son verilmiştir.²³⁷

es-Sûsî'den sonra İzmirli Ahmed Eğribozî makama tayin edildi. Hâlidîlik, bu zatın vesilesiyle Osmanlı bürokrasisi içinde yayılma imkânı buldu. Müntesipler içinde Mekkîzâde Mustafa Asım²³⁸, Mehmed Refik Efendi gibi şeyhülislam; Said Paşa,

---

²³⁶ Yücer, *Osmanlıda Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 325.

²³⁷ Süleyman Uludağ, "Anadolu'da Hâlidîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 297; Memiş, *Halid Bağdadi*, 190-91.

²³⁸ I. Abdülhamid ve III. Selim devri şeyhülislamlarından. Mekki Mehmed Efendi'nin oğludur. Halidiler'e karşı faaliyet yürüten Halet Efendi'nin isteklerine karşı çekingen davrandığı için 2 yıl bile görev yapmadan azledildi. 1823'te yeniden şeyhülisamlığa getirildi. Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmaya karar veren II. Mahmud şeyhülisamlık makamında daha sert mizaçlı birini istediği için Asım Efendi'yi 1825'te azletti. Sekiz yıl sonra 1833'te yeniden bu makama getirilen Asım Efendi 1846'daki vefatına kadar görevini sürdürdü. Mehmet İpşirli, "Mekkizade Asım Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3, 1991, 478.

Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Davud Paşa, Gürcü Necip Paşa, Musa Saffetî ve Namık Paşa gibi isimler vardı. Hâlidîlik'in İstanbul'da yayılması, tarikatın ileri gelenlerinin güç ve nüfuz kazanmasına vesile oldu. Bu tarikat için olumlu olsa da yönetim açısından olumsuz bir netice olarak görüldü. Hâlet Efendi'nin Hâlidîler'e karşı yürüttüğü faaliyetler meyvesini verdi ve Hâlidîler İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 1828'de daha kapsamlı bir faaliyetle Hâlidîler'in neredeyse hepsi Sivas'a sürgün edildi. Lakin Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp Bektâşî tekkelerinin kapatılmasıyla birlikte şeriata sıkı sıkıya bağlılıklarıyla bilinen Hâlidîler tekkelerin yeni emanetçileri oldular.²³⁹

Anadolu'da Hâlidîliğin yayılmasına vesile olan halifeler şunlardır:

2.1.3.1. Ahmed el-Ervâdî (ö. 1275/1858)

Trablusşam'a ait Ervâd kasabasında dünyaya gelen Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî zâhirî ilimleri ikmâl edince tasavvuf yoluna girmiştir. Kâdiriyye, Halvetiyye ve Bedeviyye'den icazet alan Ervâdî, Şam'a gelmiş ve Mevlânâ Hâlid'den icazet almıştır. Kendisi Trablusşam müftüsüdür. İstanbul'a gelmiş ve Ayasofya Camii'nde belli bir süre hadis dersleri okutmuştur. İstanbul'daki zaman zarfında Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî, (ö. 1311/1893) kendisinden icazet almıştır. Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî ile birlikte Hâlidîlik, İstanbul'dan Anadolu'ya, Kazan'dan Komor Adaları'na, Mısır'dan Suudi Arabistan, Çin ve Afrika'ya kadar geniş bir muhitte yayılma imkânı bulmuştur.²⁴⁰ Gümüşhanevî'den sonra silsile şu şekilde devam etmiştir: Hasan Hilmi Efendi (ö. 1911), Safranbolulu İsmail Necati Efendi (ö. 1919), Ömer Ziyâeddin Dağstânî (ö. 1920), Tekirdağlı Mustafa Feyzî Efendi (ö. 1926), Serezli Hasib Efendi (ö. 1949), Abdülaziz Bekkine (ö. 1952), Mehmed Zâhid Kotku (ö. 1980).²⁴¹

2.1.3.2. Seyyid Tâhâ el-Hakkârî (ö. 1269/1853)

Bağdat'ta Hâlid-i Bağdâdî'ye intisap eden Seyyid Tâhâ daha sonra halifesi oldu. Hâlid-i Bağdâdî'nin kendisini "Kalbimin nazargâhı" şeklinde hitap ettiği Seyyid Tâhâ,

²³⁹ Uludağ, "Anadolu'da Hâlidîlik", 15:297.

²⁴⁰ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 155.

²⁴¹ Tosun, "Nakşibendiyye", 652-53; Uludağ, "Anadolu'da Hâlidîlik", 15:297.

Anadolu ve özelde Hakkâri'nin Şemdinli ilçesi Nehri (Bağlar) bölgesinde irşâd faaliyetlerinde bulundu. Genelde ise Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ve İran'da Hâlidîliği yaymıştır.²⁴² Tekkesinde, ikinci namazlarını müteakip sonra hatm-i hâcegân yapılır ve ardından da İmam-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ı okunurdu. Seyyid Tâhâ'dan sonra halifeleri tarikatı Anadolu'da yaymaya devam ettiler. Bu isimler şöyledir:

2.1.3.2.a. Tâhâ el-Harîrî (ö. 1292/1875), Muhammed Esad Erbilî (ö. 1931), Mahmud Sami Ramazanoğlu (ö. 1984)

2.1.3.2.b. Muhammed Küfrevî (ö. 1898), Muhammed Lutfî (ö. 1956)

2.1.3.2.c. Seyyid Fehim Arvâsî (ö. 1313/1895), Abdülhakim Arvâsî (ö. 1943)

2.1.3.2.d. Sıbgatullah Arvâsî (ö. 1287/1870), Abdurrahman Tâgî (ö. 1304/1886)'den sonra tarikat iki önemli kola ayrılmıştır:

2.1.3.2.d.a. Fethullah Verkânîsî (ö. 1899), Muhammed Ziyâüddîn Nurşinî (ö. 1923) Ahmed Haznevî (ö. 1949), Abdülhakim Hüseyinî (ö. 1972), Muhammed Raşid Erol (ö. 1993).

2.1.3.2.d.b. Muhammed Sami Erzincânî (ö. 1912), Erzincanlı Beşir Buyruk (ö. 1932), Bayburtlu Musa Baştürk (ö. 1974), Abdürrahim Reyhan (ö. 1998).²⁴³

2.1.3.3. Abdullah Mekkî (ö. 1311/1894 ?)

Abdullah Mekkî, Erzurum ve Erzincan'daki irşâd faaliyetleri ile bilinmektedir. Kudüs'e gitmiş ve ardından Mekke'ye yerleşmiştir. "Mekkî" sıfatı buradan gelmektedir. Terzi Baba olarak bilinen Muhammed Vehbi Efendi'ye icazet verdikten sonra Mekke'ye yerleşmiştir. Mekke'de Hâlidîliği dünyanın muhtelif yerlerinden gelenlere yaymıştır. Halifeleri şöyledir:

2.1.3.3.a. Muhammed Vehbî (Terzi Baba) (ö. 1264/1847), Hafız Mustafa Fehmi, Hafız Mehmed Rüştü, Ciminli Baba, Ömer Hüdayi Efendi, Süleyman Efendi, Bayburtlu İrşâdî Baba.

²⁴² Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 154.

²⁴³ Uludağ, "Anadolu'da Hâlidîlik", 15:297; Tosun, "Nakşibendiyye", 653-54.

2.1.3.3.b. Yanyalı Mustafa İsmet Efendi (ö. 1289/1872), Halil Nûrullah Zağravî (ö. 1311/1893), Ali Rıza Bezzâz (ö. 1914), Ahıskalı Ali Haydar Efendi (ö. 1960).

2.1.3.3.c. Yahya Dağıstânî (ö. 1319/1899), Mustafa Şirânî Çorumî (ö. 1919), Halil Hamdi Dağıstânî (ö. 1928), Mustafa Hâkî Tokâdî (ö. 1935), Sivaslı İhramcızade İsmail Hakkı Toprak (ö. 1973), Osman Hulusi Ateş (ö. 1990).²⁴⁴

2.1.3.4. Muhammed Kudsî el-Bozkırî (ö. 1269/1852)

Mevlânâ Hâlid'in halifesi, "Memiş Efendi" olarak da bilinen bu zatın tam adı Muhammed b. Mustafa b. İsa'dır. Kudüs'ü ziyaret ettiği için "Kudsî", Konya'nın Bozkır ilçesinde doğduğu için "Bozkırî" denmiştir. Konya ve çevresinde Hâlidîliği yaymış ve halkı irşâd etmiştir.²⁴⁵ Bazı halifeleri şöyledir:

2.1.3.4.a. Mehmed Bahâeddin Efendi (ö. 1906), Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (ö. 1903), Hacı Feyzullah Efendi (ö. 1293/1876), Topbaşzâde Ahmed Kudsî Efendi (ö. 1306/1888).²⁴⁶

2.1.3.5. İsmail Şirvânî (ö. 1270/1853)

Azerbaycan'ın Şirvan şehrinin Şamahı kasabasının Kürdemir köyünde doğan zat, muhtelif medreselerde ilim tahsilinden sonra Süleymaniye ve Bağdat'ta Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den eğitim ve icazet alarak Şirvan'a dönmüştür. Çok fazla halifesi vardır. Rusların Kafkasları işgal sürecinde Amasya'da mukim idi Amasya'da da vefat etti. Ruslara karşı verilen milli mücadelede komutanlarından Kafkas Mücahidi Şeyh Şamil'in şeyhi Muhammed Yerâgî, Şeyh Şirvânî'nin halifelerindendir. Yerâgî'den sonra sırasıyla;

2.1.3.5.a. Cemâleddin Gumûkî, Ebû Ahmed Sugurî, Muhammed Medenî, Şerefeddin Dağıstânî, Abdullah Dağıstânî şeklindedir.

2.1.3.5.b. Karabağlı Hamza Nigârî (ö. 1304/1886)

---

²⁴⁴ Tosun, "Nakşibendiyye", 655-57.

²⁴⁵ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 160-61.

²⁴⁶ Uludağ, "Anadolu'da Hâlidîlik", 15:297.

2.1.3.5.c. Ahmed Kiyâfî, Osman Atıf Efendi, Osman Abdülmennan (ö. 1301/1884)²⁴⁷

2.1.3.6. Ali es-Sebtî (ö. 1287/1870)

Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden ve Diyarbakırlı olan Ali es-Sebtî, Elazığ'ın Palu ilçesinde irşâd faaliyetlerini sürdürdü. Kendisinden sonra silsilesi şöyledir:

2.1.3.6.a. Mahmud Saminî (ö. 1313/1895), Osman Bedreddin Erzurûmî (ö. 1922)

2.1.3.6.b. Ahmed Çapakçurî (ö. 1921), Muhammed İhsan Oğuz (ö. 1991)

2.1.3.7. Halid el-Cezerî (ö. 1255/1839)

Cizre'de doğan bu zat, Mevlânâ Hâlid'in sohbet ve hizmetlerinde bulunmuş ve halifesi olmuştur. Kendisi Mardin'lidir ve irşâd faaliyetlerini de Mardin'de sürdürmüştür. Kendisinden sonra silsile şu şekilde sürmüştür:

2.1.3.7.a. Salih Sıbkî, Muhammed Firsâfî, Muhammed Ahtabî, Muhammed Aynî, Hâlid Zibârî (ö. 1285/1868), Hüseyin Basretî (ö. 1915), İbrahim Hakkı, Muhammed Said Seydâ el-Cezerî (ö. 1968)²⁴⁸

2.1.3.8. Abdülfettah Akrî (ö. 1281/1864)

Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden olan bu zat, Üsküdar'da bulunan Alaca Minare Tekkesi'nde irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Halifesi Muhammed Rüstem Raşid'dir. Rüstem Raşid'in halifesi de Hasan Hilmi Efendi'dir. (ö. 1914'ten sonra)

2.1.3.9. Ahmed Siyâhî (ö. 1291/1874)

Kastamonulu olan Ahmed Siyâhî, siyah sarık sardığından dolayı "Siyâhî" olarak anılmıştır. Ahmed-i Siyâhî Şam'a gitmiş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den hilafet almıştır. Kastamonu'ya döndükten sonra irşâd faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Kendisinden sonra yerine oğlu ve aynı zamanda halifesi olan Ahmed Hicâbî (ö. 1306/1889) geçmiştir.

²⁴⁷ Tosun, "Nakşibendiyye", 656-57; Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 158-60.

²⁴⁸ Tosun, "Nakşibendiyye", 658.

Ahmed Hicâbî'den sonra Kastamonulu Ahmed Mâhir Efendi (ö. 1922) şeyhlik makamına gelmiştir.²⁴⁹

2.2. Kastamonu'da Hâlidîlik ve Hâlidî Temsilcileri

Nakşibendiyye'nin Hâlidîyye kolu Kastamonu'nun tasavvufî hayatına Ahmed-i Siyâhî olarak bilinen Şeyh Hacı Ahmed Ziyâeddin Efendi tarafından dâhil edilmiştir. Hacca giderken Şam'da Mevlânâ Hâlid ile görüşüp intisap eden Ahmed-i Siyâhî'nin, Mevlânâ Hâlid ile Hicaz'a gittiği, kendisinden icâzet ve hilâfet olarak Kastamonu'ya döndüğü bilinmektedir.

2.2.1. Kastamonulu Haddâdîzâde Ahmed Siyâhî Efendi (1777-1874)

Haddâdîzâde Ahmed-i Siyâhî olarak bilinen ve vakfiye kayıtlarında ismi Ahmed Ziyâeddîn olarak nakledilen Ahmed-i Siyâhî hakkındaki bilgiler, bir biyografi mahiyetinde yazılmış olan, Ahmed Siyâhî dergâhına müntesip, Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne mezunlarından Büyük Çelenli Mehmed Zühdü Efendi (1814-1902)'nin *Tehassür* isimli eserinde derli toplu olarak bulunmaktadır. Biz de araştırmamız sırasında bu eserden istifade ettik.

2.2.1.1. Doğumu, İsmi, Nesebi ve Ailesi

Doğum tarihi ile ilgili olarak Tehassür'de bir kayda rastlayamasak da Ahmed-i Siyâhî doksan beş yıl ömür sürmüştür.²⁵⁰ Kabrinin olduğu yerde ayaktaşıda yazan ibareye göre Ahmed-i Siyâhî yüz yıl kadar yaşamıştır. 1291(1874) yılında vefat ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla ya 1191/1777-78'de ya da 1196/1781-82'de dünyaya gelmiş olması muhtemeldir.²⁵¹ Kastamonu'da bulunan Kırkçeşme Mahallesinde Haddad Ahmed Baba olarak bilinen zâtın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Haddâdîzâde olarak

---

²⁴⁹ Tosun, 658.

²⁵⁰ Mehmed Zühdü Çelenligil, *Tehassür* (İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1308), 9.

²⁵¹ Necdet Yılmaz, "Hâlid-i Bağdâdî'nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî", t.y., 41.

anılması da bu vesile ilemdir. Haddad Ahmed Baba'nın Sa'diyye tarikatına mensup olduğu da nakledilmektedir.²⁵²

Şeyh Ahmed Efendi'ye "Siyâhî" denilmesinin sebebi ten rengi değildir. Siyah destar takmakla maruf olduğu için bu şekilde tanınmıştır: "*Ahmed Siyâhî Hazretleri sünnet-i cenâb-ı Rasûlü's-Sekaleyn'e ittibâan siyah destâr sarınmayı i'tiyâd ettikleri cihetle lisân-ı cenâb-ı Hâlid'den 'Siyâhî' lakabına mazhariyetle bekâm...*" Bu rivayetten anlaşıldığı üzere kendisine bu lakab Mevlânâ Hâlid tarafından verilmiştir.²⁵³ Fakat Ahmed-i Siyâhî, verdiği icazetlerde ismini "Siyâhî" lakabından ziyâde "eş-Şeyh Hacı Ahmed el-Hâlidî" şeklinde yazmıştır.²⁵⁴

Bir rivayete göre Ahmed-i Siyâhî'nin Seyyid olduğu ve dolayısıyla nesebinin Hz. Peygamber (sav)'e dayandığı aktarılmaktadır. Kendisinden Seyyid olarak bahsedilmemiş olsa da oğlu Ahmed Hicâbî için Seyyid denilmiştir. Dolayısıyla bu nakil Ahmed-i Siyâhî'nin de Seyyid olduğuna delildir. Dikkatimizi çeken noktalardan bir tanesi babası, kendisi ve oğlunun isminin de Ahmed olduğudur. Babası Haddad ya da Derviş, kendisi Siyâhî, oğlu ise Seyyid olarak tesmiye edilmiştir. Diğer bir ihtimal de Ahmed-i Siyâhî'nin hanımının da Seyyide olmasından dolayı kendisinden ziyâde oğlunun Seyyid olabileceğidir.²⁵⁵ Ahmed-i Siyâhî'nin Abdülaziz Efendi, Seyyid Hicâbî Efendi ve Sadeddin Efendi adında üç oğlu olmuştur.²⁵⁶

2.2.1.2. Tahsil Hayatı ve Hocaları

Çocukluğunda ilk terbiye ve talimini derviş meşrepli babasından almıştır. Kuran talimi almak için Kastamonu'da Şâbân Efendi isimli bir zatın rahle-i tedrisinden geçmiştir. Ahmed-i Siyâhî, bu zatın zühd üzere yaşamasından etkilenmiştir. Karakterinin henüz oluşması aşamasında gördüğü bu sûfiyâne terbiye sayesinde başlangıç ilimlerini tahsil ettikten sonra Kasabalı Mustafa Efendi diye maruf olan bir

---

²⁵² Çelenligil, *Tehassür*, 9.

²⁵³ Çelenligil, 12.

²⁵⁴ Enes Aktaş, *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhî Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri* (Yüksek Lisans, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 6.

²⁵⁵ Aktaş, 4-5.

²⁵⁶ Çelenligil, *Tehassür*, 30.

zattan talim ve terbiye almıştır. Bundan sonra zâhid ve sâlih bir zat olan Amasyalı Uzun Ali Efendi'den ilim tahsil etmiştir. Yine büyük âlimlerden ve Nakşibendî şeyhlerinden Hoca Numan Efendi'den²⁵⁷, ilim ve irfanıyla kitaplarıyla Üveysî büyüklerinden Buharî Abdülaziz Efendi'nin rahle-i kemâlatından ilmî ve amelî feyizler elde etmeye gayret etmiştir.

İlmi ve irfanı genişledikçe, kemal elde etme şevk ve gayreti artmış ve o zamanlar “âlimler merkezi” sıfatı ile muttasıf olan Amasya'ya giderek mantıkçılar arasında seçkin bir zat olan Hoca Payas, tefsir ilminde Beyzavî'ye denk olan Hoca Mehmed Canikî'den lüzumlu kitapları okumuş ve icazet almıştır. Nakşibendî şeyhlerinden Şeyh Hicâbî Efendi'den istifade ile tahsil görmüş ve icazet almıştır. Çorum'da bulunan Yusuf Bahri Efendi²⁵⁸'den hadis ilmini öğrenmiştir. “Hadis hafızı” sıfatını alacak kadar hadis ezberlediği o dönem sohbetine katılan hemşerileri tarafından aktarılmaktadır. Sonrasında Kastamonu'ya dönmüştür. Kastamonu'ya döndükten sonra da aynı ilim iştihakı sürdüğü için Ahmed-i Siyâhî, Kastamonu Namazgâh Medresesi Müderrisi Hoca Osman Efendi'den tefsir, meânî, kelim tahsil etmiştir.²⁵⁹

2.2.1.3. Müderrislik Dönemi ve Müderrislik Yaptığı Medreseler

Ahmed-i Siyâhî, tahsil hayatından Kastamonu'ya avdet ettikten sonra ilk olarak Namazgâh Medresesi²⁶⁰ olarak bilinen yerde öğrenci okutmaya başlamıştır. 1826'da Abdülbâkîzâde Hacı Süleyman oğlu Mehmed Efendi düzenlediği vakfiye ile Namazgâh

---

²⁵⁷ Tehassür'de bu zatın adının geçtiği yerdeki dipnotta, Numan Efendi Numaniye Medresesi'nin banisi ve müderrisi olarak zikredilmektedir. Çelenligil, 10.

²⁵⁸ Yusuf Bahri Efendi, hadis ilmine vukûfiyeti ile bilinen fakat farklı alanlarda da ilim sahibi velûd bir âlim ve ariftir. Anadolu'da hadis ilminin gelişmesinde mühim katkıları olduğu nakledilmektedir. Kendisiyle ilgili diğer önemli bir nokta da Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarından hilafetname almış olmasıdır. Çorum'da Fevzi Paşa Medresesinde dersler verdiği bilinmektedir. 1244/1829'da Çorum'da vefat etmiş ve buraya gömülmüştür. Necdet Yılmaz, “Hâlid-i Bağdâdî'nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî”, *Usul İslam Araştırmaları* 32, sy. 32 (20 Ekim 2019): 43.

²⁵⁹ Çelenligil, *Tehassür*, 9-11.

²⁶⁰ Küpciğez Mahallesi'nde bugünkü Gazipaşa İlköğretim Okulu'nun yerinde ve kalabalık cenaze namazlarının kılındığı Namazgah Meydanı'nın köşesinde bulunduğu nakledilmektedir. Mekke Kadısı iken vefat eden Abdülbaki Efendi'nin vakfettiği bahçeye vakfın mütevellisi tarafından yaptırılmıştır. Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 337-38.

Medresesi'ne üç yüz kuruş vakfetmiş ve Ahmed-i Siyâhî'yi hem müderrisliğe hem de medresenin mütevelliliğine tayin ettirmiştir.²⁶¹

Namazgâh Medresesi'nde iki yıla yakın müderrislik yapan Ahmed-i Siyâhî, burdan sonra Merdiye Medresesi'ne geçti. *Tehassür*'de bu medrese ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: Burası “Merdoğlu” isimli bir zatın evi imiş. Bu zat bir gece mânâ âleminde bir kuyuya düşmüş ve tam boğulacakken kuyunun başında Ahmed-i Siyâhî'yi görüp istimdat eylemesi üzerine “*Evini benim için medrese yaparsan seni kurtarırım.*” deyince bu şartı kabul edip kuyudan kurtulmuştur. Rüyada verdiği sözü tutarak evini medreseye çeviren ve Ahmed-i Siyâhî'ye tahsis eden bu zâtın kardeşi de Olukbaşı Mevkii'nden getirilen suyu medresenin avlusuna yaptırılan havuza akıtır.

Bu medreseye bağışlayan kişinin ismine nispetle “Merdoğlu Medresesi”, hibe edildiği için “Hîbetullah Medresesi” ve Ahmed-i Siyâhî'nin adına nispetle “Hacı Ahmed Efendi Medresesi” de denilmektedir. Zikri geçen medreseye himmet ve hayrat sahipleri tarafından nakdi yardımlar yapılmış ve birçok kitap temin edilmiştir. Ekmekçi başı İbrahim Ağa isimli bir zâtın nakdi yardımıyla pek çok kitap alındığı da nakledilmektedir. Bu medresede Ahmed-i Siyâhî'den sonra oğlu Seyyid Ahmed Hicâbî ve ondan sonra ise Ahmed Hicâbî'nin halife ve talebesi olan Ahmed Mâhir Efendi derslere devam etmiştir.²⁶²

2.2.1.4. Tasavvufa Meyli ve Mevlânâ Hâlid'e İntisabı

Ahmed-i Siyâhî'nin ilk hocası ve babası Haddâdzâde Ahmed Efendi'nin Sa'diyye tarikatı müntesibi olduğunu nakletmiştik. Ayrıca Ahmed-i Siyâhî'nin ilk hocalarına bakıldığında ekseriyetinin de muhtelif tarikatlardan icazet almış halife vasfını haiz kimseler olduğunu görmekteyiz. Tasavvufa meylinin olmasını meşrebinin münasip olmasıyla açıklayabileceğimiz gibi ve vaktini birlikte geçirdiği bu zatlardan da etkilendiği muhakkaktır.

---

²⁶¹ Çifçi, 338.

²⁶² Çelenligil, *Tehassür*, 15-16.

İlimle iştiğal ettiği gençlik döneminde birkaç kez Çerkeş'e giden Ahmed-i Siyâhî, Halvetî Şeyhi Mustafa Çerkeşî²⁶³'nin sohbetine katılmış, inâbe ve intisap ricasında bulunmuştu. Bunun üzerine Şeyh Mustafa Çerkeşî'nin; “*Senin feyzine bâis (vesile) olacak zâtın adı 'Hâlid' olacaktır. Onu ara*” şeklinde irşadı Ahmed-i Siyâhî üzerinde etkili olmuştur. Bu vesile ile arayışa başlayan fakat maddî anlamdaki imkânsızlıklar sebebiyle şeyhine vâsıl olamayan Ahmed-i Siyâhî, Kastamonu'nun zengin ve ileri gelenlerinden Abdülbâkîzâde Hacı Numan Ağa isimli bir arkadaşının desteğiyle hac için yola koyulmuştur. Bu yolculuk sırasında Şam'a uğrayan Ahmed-i Siyâhî, Mevlânâ Hâlid ile görüşmüş, Çerkeşî Mustafa Efendi'nin irşadı vesilesiyle sohbetlerine katılmış ve nihayetinde ona intisap etmiştir.

Ehl-i sülûk için dünyalar kadar değerli bir nimet sayılabilecek olan, şeyhinin gözetiminde Hicaz'a doğru yönelmiş, Kâbe'yi tavaf etmiş ve Ravza-i Mutahhara'da tecellilere mazhar olmuştur. Mekke ve Medine'de Mevlânâ Hâlid ile birçok tarikat sırlarını haiz olarak haccını eda etmiştir. Bundan sonra tarikatı yaymak üzere Mevlânâ Hâlid'in verdiği icazetname²⁶⁴ ile 1242/1826'da Kastamonu'ya dönmüş, irşad ve terbiye faaliyetlerine başlamıştır.

Ahmed-i Siyâhî, Mevlânâ Hâlid'in halifelerinin sonuncusu olarak zikredilmektedir.²⁶⁵ *Tehassür*'de geçen ibare şöyledir: “*En sonraki me'zûn-ı irşadımız Kastamonulu Hacı Ahmed Efendi'dir.*” Bu ibare Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinin menkibe ve kitaplarında yer almaktadır. Ahmed-i Siyâhî'nin Kastamonu'ya dönüşünden bir ay sonra Hâlid-i Bağdâdî ahirete irtihal etmiştir.²⁶⁶ Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden Muhammed b. Abdullah el-Hânî'nin torunu Abdülmecid el-Hânî, Ahmed

---

²⁶³ Mustafa Çerkeşî Efendi (ö. 1229/1814), Halvetiyye-Şabaniyye tarikatının Çerkeşiyeye kolunun kurucusudur. Nihat Azamat, “Çerkeşî Mustafa Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 272.

²⁶⁴ *Tehassür*'de bu icazetnamenin Hâlidîyye Kütüphanesi'nde bir sandukanın içinde olduğu nakledilmektedir. Çelenligil, *Tehassür*, 14; Ahmed-i Siyâhî Efendi'nin torunlarının beyanına göre bu sandukada başka icazetnameler ve önemli evraklar da varmış. Kütüphane'deki eserler Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilmiş. Fakat bu icazetnameye ulaşılammamaktadır. Bunun sebebinin kütüphanede çıkan yangın olduğu ya da başka bir isimle kaydedilmiş olması söylenmektedir. Aktaş, *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhî Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 8.

²⁶⁵ bkz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1 (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 192.

²⁶⁶ Çelenligil, *Tehassür*, 11-14.

Siyâhî hakkında “*Ulemânın en salihlerinden, sulehânın en bilginlerinden mürşid-i kâmil eş-Şeyh Ahmed el-Kastamonî*” şeklinde bahsetmektedir.²⁶⁷

Şeyh Ahmed-i Siyâhî risalesini yazmayı tamamlayınca devlet adamlarından olduğu bilinen Râşid Efendi’ye bir mektup göndermiştir. Bu zat aynı zamanda Ahmed-i Siyâhî’nin mürididir. Bu mektubun baş kısmında kendisini “Haddâdîzâde Müderris eş-Şeyh el-Hâc Ahmed Efendi el-Kastamonî” şeklinde yazmıştır. Ahmed-i Siyâhî, ittiba ettiği tarikatları şu şekilde târif eder: “*en-Nakşibendî, el-Kâdirî, es-Sühreverdi, el-Kübrevî, el-Çeştî, el-Halvetî teberrüken.*” “*Teberrüken Halvetî*” ibaresi dikkat çekicidir. Bu isimlendirme muhtemelen gençliğinde ziyaret edip sohbetine katıldığı Mustafa Çerkeşi Efendi ile ilgilidir. Çorum’da tahsil gördüğü Mustafa Bahri Efendi’nin de Nakşibendî ve Halvetî hilâfetine sahip olduğu hatırlandığında onunla da ilgili olması da kuvvetle muhtemeldir. Sayılan diğer dört tarikat yani Kâdiriyye, Çeştiyye, Sühreverdiyye ve Kübreviyye ise Mevlânâ Hâlid’in halifelerine verdiği icazetin bir sonucu ve tezâhürü olabilir.²⁶⁸

2.2.1.5. Mürşitlik Dönemi, Dergâhı ve Silsilesi

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Nakşî-Müceddidî gelenekten gelen kolun en önemli temsilcilerinden olma vasfını haizdir. Yetiştirdiği halifeleri ile tarikatın muhtelif bölgelerde yayılmasına vesile olmuştur. Şeyh Ahmed-i Siyâhî de bu sancağı, Kastamonu ve çevresine taşımış halifelerindendir. Ahmed-i Siyâhî’nin Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin son halifesi kabul edildiğini zikretmiştik.

Şeyh Ahmed-i Siyâhî, Kastamonu’ya icazet ile döndüğünde şehirde, Halvetiyye’nin Şâbâniyye kolu, Celvetiyye, Kâdiriyye, Rifâiyye ve Sa’diyye gibi tarikatlar da faaliyetlerini sürdürmekteydi. Birinci bölümde bu tarikatlar ve faaliyetleri hakkında genel olarak bilgi verdiğimiz için tekrar bu konuya temas etmeyeceğiz. Diğer tarikatların usûl ve erkânına alışan Kastamonu halkı, bu yeni usul ve erkâna tabii olarak mesafeli durdular. Diğer şeyhler de Hâlidî ayin ve özellikle râbitaya itiraz edip karşı çıktılar. Fakat Şeyh Ahmed-i Siyâhî sabır ve sükût ile mukabelede bulundu. İtiraz

---

²⁶⁷ Yılmaz, “Ahmed Siyahi”, 45.

²⁶⁸ Yılmaz, 45.

edenlerin nihayetinde muhabbet ile mukabelede bulunacaklarına dair müritlerini teselli ederek hak bildiği yolda yürümüştür.²⁶⁹

Şeyh Ahmed-i Siyâhî, 1257/1841 tarihine kadar ikinci namazlarından sonra Merdoğlu Medresesi'nde, geceleri de oğlu Sadettin Efendi'nin evinde toplanan müritlerine hatm-i hâcegân²⁷⁰ zikri icra ettirdi. Bunun yanında yine hafî ve cehrî zikirler de yaptırdığı kaydedilmektedir. Aynı yıl içinde imamlık yaptıkları Ahmetdede Camii²⁷¹, Sami Bekir Paşa'nın²⁷² yardımıyla genişletilmiş ve iki oda daha eklenerek dergâh pozisyonuna getirilmiştir. 1264/1848 tarihinde Musa Safvetî Paşa²⁷³ merhumun inayetiyle sonradan dergâh olacak yerin bir kısmı satın alınmış ve dergâh inşa edildikten sonra Şeyh Ahmed-i Siyâhî ailesi ile birlikte buraya taşınmışlardır.²⁷⁴

Tehassür'de geçen bir rivayete göre Şeyh Ahmed-i Siyâhî, insanların Hâliidiyye usûl ve erkânına tamamen alışınca kadar hatm-i hâcegândan sonra Kastamonu'da

---

²⁶⁹ Çelenligil, *Tehassür*, 15.

²⁷⁰ Nakşibendiyye'de topluca icra edilen dua ve zikre verilen isimdir. Bu uygulamanın başlangıç zamanı tam olarak bilinmese de XVI. asırda yazılan bazı Nakşibendi metinlerde zikrin ismine rastlanmaktadır. Önceleri bir musibetin defî ya da istenen bir işin olması niyetiyle yapılan bu ayin, XVIII. asırdan itibaren devamlı ve düzenli hale getirilmiştir. Haftada bir ya da iki kere icra edildiğinin örnekleri mevcuttur. Farklı uygulamalar olmakla birlikte en çok uygulanan ve tercih edilen terkip şu şekildedir: 7 Fatiha suresi, 100 salavat, 79 İnşirah suresi, 1001 İhlas suresi, 7 Fatiha suresi, 100 salavat ve dua. Bunlar zikre katılan müntesiplere belli miktarlarda dağıtılarak alçak sesle okunur. Hatm-i Hâcegân tek başına yapılabildiği gibi genellikle toplulukla icra edilen bir zikirdir. Zikri şeyh veya şeyhin izin verdiği kişi idare eder. Bu zikri diğer tarikat zikirlerinden ayıran en önemli vasfî alçak sesle (hafî) yapılmasıdır denilebilir. Tosun, "Nakşibendiyye", 664-65.

²⁷¹ Camii, umumi mezarlıkta medfun bulunan Kâdirî Şeyhi Ahmet Dede'nin adıyla anılmaktadır. Fakat yapılış tarihinin daha önce olduğu nakledilmektedir. 1101/1689'a kadar Kırkçeşme Camii olarak anılan camii, sonraki belgelerde Ahmetdede Camii olarak geçmektedir. Uzun bir zaman metruk ve atıl durumda olan camii, Ahmed Siyahi Efendi'nin dergâhı olduktan sonra 1850-1860 yılları arasında yeniden canlanmış ve ibadete açılmıştır. Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 130.

²⁷² Kısa süre Kastamonu'da Valilik yaptığı nakledilmektedir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. 5 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1479.

²⁷³ Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda çeşitli görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Son vazifesinin 1859 senesinde atandığı Meclis-i Vala Başkanlığı olduğu nakledilmektedir. 1864'te vefat edip Eyüp Sultan Kabristanı'na defnedilmiştir. Musa Safveti Paşa, İstanbul'da Karaköy Hüseyin Ağa Mahallesi'nde bir Nakşî-Hâlîdî Dergâhı yaptırmıştır. Şam Valiliği sırasında Mevlânâ Halid'in halifelerinden Muhammed b. Abdullah el-Hânî (ö. 1862) ile tanışıp görüştüğü nakledilmektedir. Safveti Paşa, Abdullah el-Hânî'yi İstanbul'a davet etmiş ve evinde misafir etmiştir. Kendisini Sultan Abdülmecid ile tanıştırmış ve bazı devlet adamları ile görüşmesine ve Halidiyye'ye intisaplarına vesile olmuştur. Musa Safveti Paşa, Sirkeci Ebussuud Caddesi'nde kendi adına bir mescit ve tekke yaptırmış ve meşihatını "Halidiyye'ye mensup fakat Kürt olmayan meşayih tevcihî" gibi bir şart ile İstanbul'da üçüncü Halidi merkezinin zuhuru da vesile olmuştur. Süreyya, 5:1434-35; Gündüz, *Devlet-Tekke*, 249-50; Nuri Seçgin, "Eminönü/Hocapaşa Safvetî Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, sy. 25 (21 Mart 2016): 151.

²⁷⁴ Çelenligil, *Tehassür*, 17.

halkın daha ziyade hangi tarike alışkın ise onun usulünden bir miktar zikir icra ettirmiştir. Cuma geceleri cehrî ve oturarak zikretmişlerdir. Sonraları zikr-i cehriyi terk etmişler ve kalplerinin şevkinin artması için hatm-i hâcegândan sonra naat ve kasideler okutturmuşlardır. Dergâhta icra edilen bu uygulamalar usûl ve âdet haline gelmiştir.²⁷⁵

Hâlidiyye'ye müntesip bu iki zatın tarikata olan ilgi ve alakaları ile Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden Abdülfettah Efendi'nin İstanbul'dan dönüş yolunda Şeyh Ahmed-i Siyâhî'yi ziyaret için Kastamonu'ya uğraması tarikatın Kastamonu'da adının iyice duyulmasına ve gaflet ehlinin gözleri üzerindeki perdenin kalkmasına vesile olduğu bilinmektedir. Kastamonu ve civarındaki âlimlerden çoğunun icâzet hocası olan meşhur müderris Keskinzâde Ahmed Erîb Efendi, Abdülfettah Efendi'den inâbe istemesi üzerine Abdülfettah Efendi "*Şeyh Ahmed-i Siyâhî burada iken bizim inâbe vermekliğimiz muvâfık-ı edeb olamaz*" demiştir. Kendisinin irşâd ve terbiyesini Şeyh Ahmed-i Siyâhî'ye havale ederek ona verdiği kıymeti göstermişlerdir.²⁷⁶

Safvetî Paşa 1277/1861 tarihinde mâliye nâzırı olarak görev yapmaktaydı. Onun çabaları ve Sultan Abdülmecid'in kararıyla caminin karşısındaki dergâh-ı şerîf yapılmış ve Kastamonu Valisi olan Ramiz Paşa tarafından dergâha bazı gelirler tahsis etmiştir. Örneğin dergâha gelenlerin yemek masrafını bizzat kendi karşılamıştır. Dergâh inşa edilirken dergâha bitişik üç ev satın alınmak istenmiş lakin sahipleri rıza göstermemiştir. Bunun üzerine Şeyh Ahmed-i Siyâhî "*Bu daireler dâiran mâdâr Hz. Hâlid tarafından dergâhımıza ilave buyurulmuştur. Şimdiki halde razı olmayan sahipleri bir gün olur kendi rızalarıyla terk ve bey' ederler.*" Bu söylediği Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin vefatından sonra tecelli edecektir. Şeyh Ahmed-i Siyâhî hayatını Allah ve Rasûlü yoluna vakfetmiş, dergâhını müstefid olmak isteyenler için bir tecellîgâh, bir irfan kütüphanesi kılmıştır.²⁷⁷

Ahmed-i Siyâhî'nin Silsilesi

1. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) (ö. 12/632)
2. Ebû Bekir Sıddîk (ö. 13/634)

---

²⁷⁵ Çelenligil, 29-30.

²⁷⁶ Çelenligil, 18.

²⁷⁷ Çelenligil, 19-21.

3. Selmân-ı Fârisî (ö. 37/657)
4. Kâsım b. Muhammed (ö. 107/725)
5. Câfer-i Sâdık (ö. 148/765)
6. Bayezid-i Bistâmî (ö. 234/848)
7. Ebu'l-Hasan el-Harakânî (ö. 425/1033)
8. Ebu'l-Ali el-Farmedî (ö.434/1042)
9. Yusuf el-Hemedânî (ö.535/1140)
10. Abdülhâlik el-Gucduvânî (ö. 575/1179 veya 617/1220)
11. Ârif er-Rivgerî (ö. 661/1262)
12. Mahmud el-Encirfağnevî (ö. 715/1315)
13. Hâce Ali er-Râmitenî (ö. 728/ 1328)
14. Hâce Muhammed Baba es-Semmâsî el-Buhârî (ö. 755/1354)
15. Emir Külâl el-Buhârî (ö. 772/1370)
16. Muhammed Bahâüddîn Nakşibend el-Buhârî (ö. 791/1389)
17. Hâce Alâeddîn Attâr el-Buhârî (ö. 803/1400)
18. Yakub-i Çerhî el-Buhârî (ö. 851/1447)
19. Ubeydullah Ahrâr Semerkandî (ö. 895/1490)
20. Hâce Muhammed Zâhid Vahşuvârî (ö. 934/1529)
21. Derviş Muhammed İmkenegî (ö. 967/1562)
22. Hâce Muhammed Semerkandî el-İmkenegî (ö. 1008/1599)
23. Muhammed Bâkî Billah el-Kabûlî (ö. 1012/1603)
24. İmâm-ı Rabbânî Ahmed es-Sirhindî (ö. 1033/1624)
25. Muhammed Ma'sûm es-Sirhindî (ö. 1098/1687)
26. Şeyh Seyfeddîn es-Sirhindî (ö. 1100/1689)
27. Seyyid Nur Muhammed el-Bedeûnî (ö. 1135/1723)
28. Mazhar Cân-ı Cânân (ö. 1195/1781)

29. Abdullah ed-Dihlevî (ö. 1239/1824)
30. Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1242/1827)
31. Ahmed-i Siyâhî el-Kastamonî (ö. 1291/1874)²⁷⁸

2.2.1.6. Müntesipleri, Halifeleri, Eseri ve Vefatı

Şeyh Ahmed-i Siyâhî, müderrislik ve irşâd dönemleri başta olmak üzere birçok kişide olumlu tesirler bırakmıştır. Yetiştirdiği talebeleri ve müridlerinin sayısı çok fazladır. Kastamonu merkezli faaliyet göstermekle birlikte ismi sadece Kastamonu’da değil civar bölgeler başta olmak üzere farklı yerlerde de meşhur olmuştur. Kastamonu’da yaşayan insanlar Şeyh Ahmed-i Siyâhî’ye büyük hürmet ve muhabbet göstermişlerdir.

Kastamonu’da ikamet etmemesine rağmen Şeyh Ahmed-i Siyâhî’den istifade edenlere örnek olarak Erzurumlu Âşık Emrah (ö. 1860) verilebilir. Erzurum’un Ilıca ilçesine bağlı Tanbura köyünde doğan bu zat, gençlik yıllarında köyünden tahsil için ayrılmış ve Erzurum’a gitmiştir. O dönemin âşık hayat tarzının bir tezahürü olarak Erzurum’dan ayrılmış ve Sivas, Tokat, Trabzon, Kastamonu, Niğde ve Çankırı gibi şehirleri gezmiştir. Nakşibendi-Hâlidiyye’ye intisap ettiği nakledilmektedir.²⁷⁹ Kastamonu’ya geldiği sırada Şeyh Ahmed-i Siyâhî ile görüşmüş ve kendisinden feyz almıştır. Sami Bekir Paşa, Musa Safvetî Paşa gibi devlet ricali, Keskinzade Ahmed Erib Efendi gibi önde gelen âlimler Şeyh Ahmed-i Siyâhî’ye tâbî olmuşlardır.

Şeyh Ahmed-i Siyâhî, Hâlidiyye tarikatının âdâbına dair bir risale yazmıştır. Tehassür’deki bilgiye göre o zamanlar bu risale vakfedilen kütüphanede bulunmaktaymış. Bu risale elân Kastamonu Yazma Eserlerler Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.²⁸⁰ Bu risalede zikir anında ve zikrin dışında müridlerin uymaları gereken usul ve âdâbtan bahsedilmektedir.

²⁷⁸ Aktaş, *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhi Ahmed Efendi’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 15-16.

²⁷⁹ Nurettin Albayrak, “Erzurumlu Emrah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 11 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 337.

²⁸⁰ Ahmed-i Siyâhî, *Risâle-i Haddâdîzâde*, Kastamonu Halk Kütüphanesi, Hâlidiyye Koleksiyonu, nr. 394.

Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin Halifeleri

Tehassür'de verilen bilgilere göre Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin halifeleri şöyledir:

- 1- Mahdûm-u (Oğlu) Mükerrerleri Şeyh Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi (ö. 1888)
- 2- Büyük Oğulları Merhûm Abdülaziz Efendi (ö. 1879)²⁸¹
- 3- Kastamonu'nun Kuzyaka Nahiyesi'nde Medfûn Benli Sultan'ın Post-Nişinleri Şeyh Şânî Efendi (ö. 1882)
- 4- Sinop Müftüsü Hafız Ali Lütfî Efendi (ö. 1903)²⁸²
- 5- Göl Nahiyesi'nde Medfûn Şeyh Ahmed Sultan Dergâhının Şeyhi Muhammed Hulûsi Efendi (ö. ?)
- 6- Kastamonu Namazgâh Medresesi Müderrisi Hacı Mustafa Efendi (ö. ?)
- 7- İnebolu'nun Abana Nahiyesi'nden Şeyh Ahmed Efendi (ö. ?)
- 8- Kastamonu'nun Reisü'l-Kurrâsı Merhum Hasan Hafız Efendi (ö. ?)
- 9- Ma'rufizâde Hafız Ömer Efendi²⁸³ (ö. ?)
- 10- Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne Mezunlarından Mehmed Zühdi²⁸⁴ Efendi²⁸⁵

---

²⁸¹ Eski Şeyhülislam Üryanizade Ahmed Esad tarafından sevildiği ve h. 1296'da İstanbul'a geldiği ve sonrasında İzmir Kadılığı'na getirildiği, çok geçmeden ded vefat ettiği nakledilmektedir. Aktaş, *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhi Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 24.

²⁸² Seyyid Şekercizade Hacı Hafız Lütfü Efendi, Aralık 1834'te Kara Molla ve Şekercizade olarak bilinen Hacı Ağa'nın oğlu olarak Kastamonu'da doğmuştur. 1874'e kadar Numaniye Medresesi'nde meşhur alimlerden müstefid olmuş ve kendisi de talebe yetiştirerek ilim ile meşgul olmuştur. Şeyhü'l-İslam Üryanizade Ahmed Esad döneminde Lütfü Efendi'ye Edirne Ruusu ve 3 Mayıs 1884'te dördüncü rütbeden mecidi Osmanî nişanı verilmiştir. 1887'de Sinop Nakibü'l-Eşraf Kaymakamlığı'na atanmıştır. Sinop Müftülüğü ve Nakibü'l-Eşraf Kaymakamlığı'nı en uzun sürdüren âlim sıfatını haizdir. Hafız Lütfü Efendi, Sinop medreselerinde ilimle meşgul olmuş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Ayhan Işık, "Sinop'un Manevi Mimarları: Sinop Seyyidleri ve Nakibü'l-Eşraf Kaymakamları", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Cüneyd Aydın, Emrah Dindi ve Doğan Fırıncı, c. 2 (Sinop: Sinop Üniversitesi, 2018), 938.

²⁸³ Çelenligil, *Tehassür*, 30-31.

²⁸⁴ *Tehassür* isimli eserin yazarı olan M. Zühdi Efendi'nin de Şeyh Ahmed Siyahi'den irşad izni olduğu rivayet edilmektedir. Kendisini halifelerden yazmaması muhtemelen kitabın yazarı olduğu için uygun görmemiş olabilir. Yılmaz, "Ahmed Siyahi", 48.

²⁸⁵ "Büyük Çelenli Efendi" adıyla bilinen Mehmed Zühtü Efendi'nin meşhur bir din alimi ve veli olduğu nakledilmektedir. Küçük yaşta hafız olan Zühtü Efendi, mesrese tahsili görmüş, akli ve nakli ilimleri tahsil etmiş, ruus imtihanını geçerek "dersam" (profesör) unvanına layık görülmüştür. Reisü'l-Küttap-Münire Medresesi'nde ders okutmuş; Nasrullah Camii'nde imamlık yapmıştır. Her iki görevi de altmış yıl sürdürdüğü nakledilen Zühtü Efendi, pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Zengin, *Kastamonu Velileri*, 163-64.

Şeyh Ahmed-i Siyâhî, Cemâziyelâhir'in birinci günü 1291/1874'de "*leyse fi'd-dâreyni ğayrullah*" ve "*Aman Yâ Rasûlallah!*" şeklinde mırıldanarak tahminen doksan beş yaşında vefat etmiştir. Dergâhın önünde daha önce kendisi için hazır edilen kabre defnedilmiştir.²⁸⁶ Burası günümüzde aynı şekilde durmaktadır. Kabri üzerinde türbe inşa edilmemiştir.

2.2.1.7. Kerâmetleri ve Menkıbeleri

Medine'de tamirat işlerinin yapıldığı işletmede ambar memuru olarak vazifeli olan Hacı Şakir Efendi isimli bir zat, Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin oğlu Seyyid Ahmed Hicâbî'ye bir mektup göndermiştir. Mektup Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin vefatından sonra gönderilmiştir. Mektupta Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin vefat ettiği güne denk gelen kendisi ile ilgili: "*Şeyh Siyâhî Hazretlerinin timsalini bu gece Ravza-i Pâk-i Ahmedîyye'de devrederken 'ayne'l-yakîn görüp kemâl-i hayretinden beyân-ı hâle mecbûr olduğu*" aktarılmaktadır. Vefatı ile ilgili nakledilen "*Aman Yâ Rasûlallah*" şeklinde mırıldanması ile bu nakledilen olay arasında bir ilişki olabilir.

Nakledilen başka bir olay şöyledir: Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin de tecelliyât ve terbiyesine muhatap olduğu Sa'diyye tarikatından bir şeyh kendi tekkesinin küçük olmasından ötürü semah yapma açısından Hâlidî dergâhının daha müsait olduğunu zikretmişti. Şeyh Ahmed-i Siyâhî bu sözü işittiğinde "*Bizim camimiz onlara mekân olmaz ama onların semâhânesi bize makar (mezar) olur.*" Buyurmuş ve çok zaman geçmeden söz edilen şeyhin vefatına ve varisleri olmamasına mebni olarak evi satılıp evin olduğu kısım Şeyh Ahmed-i Siyâhî'ye mezar olmuştur.²⁸⁷

Şeyh Ahmed-i Siyâhî, Sinop Müftüsü Hafız Lütü Efendi'ye gençliğinde "Sinop Müftüsü" diye hitap etmiştir. Şeyhin vefatından sonra Hafız Lütü Efendi Sinop'a müftü olarak atanmıştır. Dergâhın nekâbet hizmetinde bulunan Hacı Numan Ağa isimli bir müridine "*Cenâb-ı Hakk sana bir oğul ihsan eder. İsmi Hâlid koy, inşaallah Nasrullah Camii Şerifine imam olur kırk sene hatim ile namaz kılar.*" diyerek müjdeledikten bir yıl sonra ismi geçen zatın bir oğlu olmuş ve adını Hâlid koymuşlar. Hâlid isimli bu zât şehrin en önemli kurrâlarından olmuş ve Nasrullah Camii'nde yirmi sekiz yıldan beri

---

²⁸⁶ Çelenligil, *Tehassür*, 21.

²⁸⁷ Çelenligil, 21-22.

imamlık yapıp hatimle namaz kıldırılmışlardır. Şeyh Ahmed-i Siyâhî, Kastamonu’da ilmi ve irfanının yanında siyasi kimliği ile de meşhur olacak olan Ballık Efendizâde Hafız Ahmed Mâhir Efendi’nin çocukluğunda fazıl bir kişi olacağına işaret edip terbiyesinden oğlu Seyyid Ahmed Hicâbî’nin sorumlu olduğunu bildirmiştir.²⁸⁸

Kastamonu halkı Şeyh Ahmed-i Siyâhî ile ilgili daha pek çok harikulade haller rivayet ve hikâye etmişlerdir. Bu sebeple halk arasında keramet ehli ve “kutub” olarak isimlendirilmiştir. Kastamonu’nun önde gelenlerinden İbşirzâde Hacı Salih Efendi bir zât Şeyh Ahmed-i Siyâhî’yi inkâr ettiğinden dolayı her zamanki âdeti üzerine bir gece Şeyh Ahmed-i Siyâhî’yi zemmetmiş, kınamış ve hakkında ileri geri konuşmuştu. Yatağa yatar yatmaz âlem-i manada Şeyh Ahmed-i Siyâhî’nin vurduğu tokatla uyanarak çarpılmış olduğunu söylemiştir. Annesi aracılığıyla Şeyh Ahmed-i Siyâhî’den af dilemiş ve Şeyh Siyâhî “*Kendi eğdiğimizi doğrultalım.*” Şeklinde latifeli bir cevap vererek okumuş ve o zatı eski haline dönmesine vesile olmuştur.²⁸⁹

Kastamonu’da medfun olan Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretleri’nin postnişîn irşâdı Şeyh Said Efendi’nin çocuğu olmuyormuş. Hanımı vefat edince Şeyh Siyâhî’nin torununa talip olmuş. Şeyh Ahmed-i Siyâhî’nin halifesi ve Benli Sultan Dergâhı’nın post-nişini Şeyh Şânî Efendi’yi bu hayırlı talebine aracı kılmak istemişti. Şeyh Şânî Şeyh Ahmed-i Siyâhî’nin huzuruna gelmiş ve daha hiçbir şey konuşmadan Şeyh Siyâhî “*Bu gece âlem-i mânâda Hazreti Pîr Efendi ellerini verdiler öptüm.*” Buyurunca Şeyh Şânî rüyanın tabirini sual etmişti. Bunun üzerine: “*Hafidemiz (torunumuz) postnişînlerine mukadder olacağından bundan böyle o makamı bizim semere-i şecere-i neslimiz işgal edecektir.*” Buyurmaları üzerine nikâhları kıyılmıştır. Şeyh Said Efendi’nin hanımından bir oğlu, iki kızı dünyaya gelmiştir.

Hâlîdî dergâhının kahvecilik görevini îfâ eden müridlerinden Osman Baba’ya: “*İnşallah doksan beş yaşına girmedikçe vefat etmezsin.*” Şeklinde bir dua buyurmuşlar ve Osman Baba isimli zat doksan beş yaşında vefat etmiştir. Şeyh Siyâhî’nin büyük oğlu Abdülaziz Efendi hastalığa yakalanmış ve hayatından doktorlar dahi ümidini kesmişlerdi. Şeyh Siyâhî, oğlunun başucunda uzunca bir teveccühten sonra ailesine hitaben “*Cenâb-ı Hakk oğlumuzu bağışlamıştır. Hem iadeyi afiyet eder ve hem oğlunu*

---

²⁸⁸ Çelenligil, 25.

²⁸⁹ Çelenligil, 25-26.

evlendirir kızını gelin eyler merak etmeyin.” Şeklinde teselli ederek içlerine düşen ateşi söndürmüştür. Bundan sonra Abdülaziz Efendi oğlu Ârif Efendi’yi evlendirmiş, kızını da önceki paragrafta bahsedilen Hz. Pîr’in postnişîni Şeyh Said Efendi ile evlendirmiştir.

Daha bunun gibi pek çok garip haller rivayet edilmektedir. Şeyh Ahmed-i Siyâhî Efendi’nin, can çekişmekte olan müritlerinin başucunda bulunmak adetleri varmış. Dünyadan ayrılmak üzere olan ihvanının vefatından evvel oraya ruhaniyet, müjde ve selamet etmekte oldukları nakledilmektedir. Torunlarından on iki yaşında irtihal eden pek zeki bir çocuğu hastalanıp rüyasında dedesi Şeyh Siyâhî’yi görmüş asla korkmamasını ihtar ettiğini ve öğle vakti gelip kendisini alacağını söylediğini annesine ve ev halkına söylemiştir. Öğle vakti gelince canını teslim etmiştir.²⁹⁰

2.2.2. Şeyh Seyyid Ahmed Hicâbî (1826/1888-89)

Şeyh Ahmed Siyâhî ahirete irtihal edince yerine oğlu Seyyid Ahmed Hicâbî geçmiştir.

2.2.2.1. Doğumu, Çocukluğu ve Tahsil Hayatı

Henüz annesinin karnında iken kemâlât sahibi bir oğul olabileceği babası Şeyh Siyâhî’ye bildirilmişti.²⁹¹ İşte bu müjde ile müjdelenen Seyyid Ahmed Hicâbî 1242/1826’da Kastamonu’da dünyaya gelmiştir.²⁹² “Hicâbî” ismini babası Şeyh Siyâhî, Amasya’da Nakşî şeyhi olan hocasının ismi olduğu için verdiği nakledilmektedir.²⁹³ Şeyh Hicâbî üç dört yaşlarında iken babasının hatm-i hâcegânında hazır olurlarmış.²⁹⁴

Çocukluk dönemlerinde diğer çocukların saygı duyduğu olgun bir insan gibi davranırmış. Çocukluğu ile ilgili bazı ilginç hadiseler rivayet edilmektedir. Mesela bunlardan biri şöyledir: Serçeoğlu yokuşunda kış günlerinde kızağa binmekte olan çocukları seyretmek için oraya geldiklerinde Hacı Mustafa Efendi türbesinden bazı

---

²⁹⁰ Çelenligil, 26-29.

²⁹¹ Çelenligil, 32.

²⁹² Çelenligil, 36.

²⁹³ Yılmaz, “Ahmed Siyahi”, 44.

²⁹⁴ Çelenligil, *Tehassür*, 37.

zatlar ortaya çıkıp Ahmed Hicâbî'yi türbenin içine alırlar ve taltif ederlermiş. Bundan sonra türbenin dışına çıkarırlarmış. Rüşte erinceye kadar Şeyh Hicâbî burasının türbe olduğunu bilmediğini ve birisinin evi zannettiğini müritlerine ilerleyen yıllarda anlatmıştır.²⁹⁵

Seyyid Ahmed Hicâbî, ilk tahsiline Yârabcı Hoca olarak bilinen Yârabcı Mektebi'nin bânîsi ve hocası olan Emiralizâde Hüseyin Hüsnü Efendi'den Kur'an-ı Kerim öğrenerek başlamıştır. Babası Şeyh Siyâhî'den sarf, nahiv, fıkıh, hadis, kelim tahsilinden sonra Çerkeşî merhumun öğrencilerinden muhakkik edip Keskinzâde Ahmed Erîb Efendi'den tasavvuf ve meânî; Karakadıızâde Mustafa Efendi'den ilm-i ferâiz; Trablusgarp âlimlerinden olan fakat Kastamonu'da mukîm olan Mahcûbî Efendi'den kıraat ve hadis tahsil edip icazet almıştır.²⁹⁶

Ahmed Erîb Efendi'nin 1267/1850'de vefatı üzerine İstanbul'a gitmiştir. Münecimbaşı Tahir Efendi'den hikmet, heyet; Muhammed Rüşdü Paşa'dan beyan ve mantık, Fazıl Maruf Hâzım Efendi'den fıkıh usûlü ile meânî okumuştur. İstanbul'da mukîm olan Hafız Efendi'den de muhtelif ilimleri tahsil etmiş ve icazet almıştır. Tahsili esnasında Hoca Paşa'da bulunan Safvetî Paşa dergâhında ikamet etmiştir. Burada postnişîn olan kişi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hazretlerinin seçilmiş mirasçısı ve irşâd ettiği halifelerinden Abdülfettah Efendi Hazretlerinin dört yıl boyunca hizmetlerinde ve manevi terbiyelerinde kalmışlardır.

Abdülfettah Efendi, Ahmed Hicâbî'de gördüğü irşâd kudreti ve kabiliyetine binaen babası Ahmed-i Siyâhî'nin verdiği icazetname üzerine ayrıca icazetname vermeyi edebe aykırı gördüğü için ayrıca icazetname vermemiş, mevcut icazetnamenin zeylinde hükmünü tasdik etmiştir.²⁹⁷ Ahmed-i Hicâbî Efendi, İstanbul'da altı yıl kalmıştır. Bu süre boyunca alanının ehli hocalardan dersler almıştır. Yine kâmil bir mürşid olarak kabul edilen Abdülfettah Efendi'den seyr ü sülûkünü tamamlamış ve 1273/1856-57 yılında Kastamonu'ya dönmüştür. Kastamonu'da ilmin yayılmasına ve

---

²⁹⁵ Çelenligil, 38.

²⁹⁶ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 298-99; Çelenligil, *Tehassür*, 38-39.

²⁹⁷ Çelenligil, *Tehassür*, 39-40.

pek çok âlim ve devlet adamı yetişmesine vesile olmuştur. Şeyh Ahmed Siyâhî'nin ömrünün sonlarında müridlerinin terbiyesi için Şeyh Hicâbî'yi görevlendirmiştir.²⁹⁸

2.2.2.2. Mürşidlik ve Müderrislik Dönemi

Şeyh Siyâhî'nin ömrünün sonlarında müridlerinin terbiyesi ile ilgilenmek için Şeyh Ahmed Hicâbî'yi görevlendirdiğini nakletmiştik. Şeyh Siyâhî 1291/1874'de vefat edince yerine Şeyh Ahmed Hicâbî posta geçmiştir. Bu olay vuku bulduğunda Ağabeyi Abdülaziz Efendi hayatta idi. Şeyh Ahmed Hicâbî'nin tüm halleri, hayatı ve ahlakı Hz. Muhammed'in (sav) sünnetine mutabık idi.²⁹⁹

Şeyh Ahmed Hicâbî kış mevsiminde müridlerinin tedris ve terbiyesi ile meşgul olup, yaz mevsiminde ise birkaç ay havası güzel, suyu temiz kasabalara seyahat eder ve Allah'a hizmet niyeti içinde oldukları için her ne arzu ederse muvaffak olurlarmış. Bundan dolayı bu seyahatlerinden pek çok dinî ve dünyevî fayda hâsıl olduğu görülmektedir.

Bu seyahatlerinden bir tanesi İnebolu kazasının Abana nahiyesine gerçekleşmişti. Halka tesirli bir konuşma ile hayrı tavsiyeleri üzerine, bir hamam, bir rüştiye mektebi, Araç ilçe merkezinde büyük camii şerif, bir adet medrese, bir adet rüştiye mektebi, Taşköprü'nün Ayvalı köyünde bir adet medrese³⁰⁰ inşa olunmuştur. Keskinzâde Molla Efendi'nin çiftliği bulunduğu için Merkez vilayete altı saatlik mesafede bulunan Daday kazasına teşrif ettikten sonra orada rüştiye mektebi, medrese ve muhacirlere mahsus olarak pek çok ev, pazar civarında pek çok dükkân inşa edilmiştir.³⁰¹

Şeyh Ahmed Hicâbî'nin seyahatleri çoğunlukla ruhanîyetlerinden feyz ve istifade edebilecekleri Allah dostlarının kabirlerine gerçekleşmiştir. Yılda bir defa Ilgaz Dağı'na yakın bir mevkide medfun olan Muhyiddin Benli Sultan'ı ve Kasaba köyünde medfun bulunan Dâî Sultan'ı, Merkez nahiyesinde gömülü olan Sadeddîn Horasânî ve

---

²⁹⁸ Çelenligil, 50-51.

²⁹⁹ Çelenligil, 51.

³⁰⁰ Zikredilen medresede kendi mezunlarından İsmail Efendi tedris-i uluma ve civarındaki camii şerifde hatm-i Hâcegân yapması emredilmiştir. Çelenligil, 52.

³⁰¹ Çelenligil, 52.

Sorgun'da Sükûtî Sultan, Demirli köyünde medfun Mahmud Şâbân hazretlerini ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerinde etrafında, ziyaret ettiği civardan gelen pek çok kimse toplandığı ifade edilmektedir.

Şeyh Ahmed Hicâbî, Kastamonu'nun mahalle ve kasabalarını gezdiği gibi Çorum halkının daveti üzerine Çorum'a kadar gitmiş ve Hz. Peygamber'in alemdarı olan sahâbe-i kiramdan Süheybi Rûmî³⁰²(ra)'yi ziyaret etmiştir. 1293/1876 tarihinde İstanbul'a gitmiş, devlet adamlarından, âlimlerden ve birçok önemli zat ile görüşmüş ve helalleşmiştir. Buradan Bursa'ya geçmiş ve Maliye Meclisi üyesi Defterdar Ârif Efendi'de misafir olmuştur. Bursa'da da mukaddes yerleri ve türbeleri ziyaret ettikten sonra deniz yoluyla önce Sinop'a gelmiş ve burada Seyyid İbrahim Bilal Hazretleri³⁰³'ni ziyaret ve ruhaniyetlerinden istimdat etmiş, oradan da Kastamonu'ya dönmüşlerdir.³⁰⁴

Şeyh Ahmed Hicâbî, 1295/1878 yılında babasının kabrinin bulunduğu bahçeye bir kütüphane ve derslane inşa ettirdi. O tarihten itibaren temmuz, ağustos ve eylül ayları hariç diğer aylarda cuma günleri öğleden önce *Şifâ-i Şerîf* dersleri yapılmıştır. Bu dershanenin inşasına dair dönemin meşhur şairleri tarafından ebced usulü ile tarih düşülmüş ve beyitlerden dördü kütüphanenin dört duvarına asılmıştır. Bu beyitler şöyledir:

1- Gelip cevher gibi yazmak dilersen Mahirâ tarih,

Dilin aç menşe-i envâr-ı feyz-i rabb-i a'lâdır.

(Ahmed Mahir Efendi)

---

³⁰² Hicretten otuz yıl önce Irak'ın Musul şehri yakınlarında bir köyde doğduğu rivayet edilmektedir. Asıl adı Umeyre iken Rumlar tarafından Suheyb şeklinde değiştirilmiştir. Daha çok Suheyb-i Rumi olarak bilinmektedir. Bu şekilde anılmasının sebebi Bizanslılar tarafından küçük yaşta esir olarak alınması ve o topraklarda yetişmesidir. Hayatı hakkında bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, "Suheyb b. Sinan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 476.

³⁰³ 975 yılında Ömer b. Abdülaziz'in emriyle İstanbul'un fethi için İslam ordusuna katıldığı nakledilmektedir. Soyunun Hz. Hüseyin'e dayandığı rivayet edilmektedir. İstanbul kuşatmasına gemi ile gittiği ve Karadeniz'de çıkan şiddetli fırtınadan dolayı gemiyi Sinop Limanı'na demirlemek zorunda kalırlar. Sinop Tekfurundan konaklama izni aldıktan sonra dinlenmeye geçerler. Sinop Tekfuru sözünü çiğneyip haince bir planla bu gruba gece baskın yapmaya karar verir. Birçok Müslüman asker çarpışarak şehit olur. Çevresi tekfur askerleriyle sarılan Seyyid İbrahim Bilal Hazretleri, düşmanı yararak çıkmaya çalışır. Çarpışmanın en şiddetli anında Tekfurun kılıcıyla başı bedeninden ayrılır. Kopmuş olan başını koltuğunun altına alarak şu anda türbesinin bulunduğu yere sekiz yüz metre kadar çarpışarak gelir. Başını yere yerleştirdikten sonra kendisi de kıbleye dönerek uzanır ve ruhunu teslim eder. Bu keramete bizzat şahit olan Tekfur çatışmayı durdurur ve böyle yüce bir kişiyi öldürdüğü için pişmanlık duyar. Kabrinin türbe yapılmasını emreder ve öldüğünde de kendisinin bu zatın türbesine gömülmesini emreder. "Seyyid İbrahim Bilâl Hazretleri", erişim: 08 Nisan 2023, <http://www.sinop.gov.tr/seyyid-ibrahim-bilal-hazretleri>.

³⁰⁴ Çelenligil, *Tehassür*, 52-56.

2- Çıkıp bir er dedi tarih-i cevher dârını Sıdkı
Ne ra'nâ tarz-ı dîlcûde yapıldı bak kütüphane.
(Kastamonu Defterdârı Sıdkı Efendi)

3- Celâlî, cilvegâh-ı dilde cevherler neşşâr eyle,
Semâ-ı ütlübi'l-ilme celâverdir füyûzâta.
(Askeri Rüşdiye Arapça Muallimi Celal Bey)

4- Yazıp cevher-i kalemlerle nâsihâne Azmî tarihin
Oku dârü'l-kütübde cahil olma ol zevi'l-efhâm.
(Şair Azmi)³⁰⁵

Dershanedeki *Şifâ-i Şerif* dersleri için hayır sahipleri tarafından yıllık 800 kuruş gelir getiren bir iki dükkân vakfedilmiştir. Halil Efendizâde Hacı İzzet Bey tarafından Şeyh Ahmed Hicâbî'ye hibe edilen iki ocaklı değirmen gelirinin dörtte biri şifa derslerine, dörtte biri seher vakti aynı dershanede Kuran tilavet eden Hafız Emin Efendi'ye, diğer yarısı da dergâhın yiyecek ve içeceğini karşılamak üzere vakfedilmiştir.

Şeyh Ahmed Hicâbî, Ahmed Dede Camii'ndeki imamlığının yanında gündüzleri Merdiyye Medresesi'nde ilmî faaliyetlerle bulunur; geceleri de dergâhta hatm-i hâcegân icra ettirmiştir. Önemli gün ve gecelerde Hz. Pîr ve Nasrullah gibi camilerde vaaz ve nasihatler ile halkı etrafında toplayarak dünya ve ahiret saadetinin usullerini öğretmiştir. Halk kendisine çok rağbet ediyordu. Sadece Hz. Pîr'deki vaazını dinlemeye birkaç bin kişinin geldiği nakledilmektedir. Burada dikkat çeken noktalardan birisi Şeyh Ahmed Hicâbî'yi dinlemeye sadece Müslümanların değil Hıristiyanların da geldiğidir. Gelenler ne kadar katı yürekli de olsa bu vaazların tesiri ile dinleyenlerin gözlerinden muhakkak yaş aktığı ve ağladıkları aktarılmaktadır.

Hayatının sonlarına doğru diğer hocalardan da müstefid olunması açısından vaazlarını sadece Cuma günleri Hz. Pîr Camii'nde yapmış, ilmî faaliyetlerini de Kırkçeşme'de bulunan dergâhına nakletmişti. Dergâhta Hz. Peygamber sevgisine ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki haklarını konu edinen Kadı İyaz tarafından

---

³⁰⁵ Çelenligil, 61-62.

kaleme alınmış bir eser olan *eş-Şifa*³⁰⁶ dersleri okutuyordu. Şifa-i Şerif derslerine devam eden zatlardan çoğu önemli âlimler ve devlet adamları konumuna gelmişlerdir.

Şeyh Ahmed Hicâbî tasavvuftaki nüfuzundan ve yetkinliğinden dolayı Kutbü'l-Ârifîn Sadreddin Konevî'nin "*Zübdetü'l-Hakâik*" isimli kitabının bahislerini özetle yazmıştır. Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın Halvetiyye tarikatına nispeti ve tasavvufa olan muhabbetlerine bağlı olarak Muhyiddin Arabî'nin eserlerini inceleyip vahdet-i vücûd ile ilgili risalenin ona ait olup olmadığına dair bir risale yazarak Abdurrahman Paşa'ya takdim etmişlerdir. Şeyh Ahmed Hicâbî'nin buna benzer birçok devlet adamına verdiği cevaplar mevcuttur.³⁰⁷

On iki yıl boyunca verdiği şifa-i şerif derslerinin ikinci faslında Hz. Peygamber'e (sav) Cenâb-ı Hüda'nın ikram ve ihsanını yemin ile tekit ettiği Duha Suresi'ne gelmiş ve vefatından tahminen beş ay evvel son bulan bu ders "*ve lesefye yü'tike rabbüke feterdâ*³⁰⁸" âyet-i kerimesinin tefsiri sadedinde bulunmuştu. Bu ders sırasında kalbinde zuhûr eden şevk-i ilâhî ile ağzından çıkan ism-i celâlin tesiri ve kuvveti orada bulunan herkesi cezbeyle getirmiş ve fevkalade bir halde herkes "Allah Allah" diyerek mırıldanıyordu. Yine yaptığı dualara herkes feryat ederek icabet ediyordu. Bu süre zarfında müridleri pek çok mânidâr rüya gördüklerini Şeyh Ahmed Hicâbî'ye arz ettiler. Bunun üzerine "*Bizim için ne büyük tebşîrattır (müjdedir).*" diyerek mukabelede bulundu.³⁰⁹

2.2.2.3. Vefatları ve Öncesinde Yaşananlar

Şeyh Ahmed Hicâbî'nin müridlerinden biri, babası Şeyh Siyâhî'yi türbesi civarında Şeyh Hicâbî'yi tartmak için ellerinde bir büyük mizan bulunduğunu ve bundan dolayı korkan Şeyh Hicâbî'ye babasının "*Oğlum korkma! Bu senin için birinci mîzandır pek kolay geçersin. İlerideki mîzanda da Allah kerimdir.*" dediğini rüyasında görmüştür.

---

³⁰⁶ Tam adı *eş-Şifa bi't-Ta'rîfî Hukûki fi Şerefi'l-Mustafâ*'dır. Hz. Peygamber'in yüceliği, O'na gösterilmesi gereken saygı, bu saygıda kusur edenlerin durumu eserde işlenen konulardandır. 535/1140-41 yılında Kadı İyaz tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıca bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "*eş-Şifa*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 134.

³⁰⁷ Çelenligil, *Tehassür*, 63-66.

³⁰⁸ Rabbin sana mutlaka lütuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın. "Duhâ Suresi 4-5. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı", erişim: 09 Nisan 2023, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Duh%C3%A2-suresi/6083/4-5-ayet-tefsiri>.

³⁰⁹ Çelenligil, *Tehassür*, 67-68.

Diğer bir müridi de, Kastamonu'nun her yönüne bakan Toklu Tepesi'nin yerinden sarsıntı ile ayrıldığını haber vermeleri üzerine baktığında zirvesinde zemine eğilmiş bir minare ile beraber mahalleden ayrılmakta olduğunu görmüştür. Başka bir müridi: Kasabayı iki kısma taksim eden nehrin üzerindeki Büyük Nasrullah Köprüsü yıkılıp Kastamonu halkının derenin öbür tarafına geçmekte hayran kaldıklarını görmüştür. Bir başkası: Babası Şeyh Siyâhî'nin dergâhları üzerinde parça parça olarak kandil gibi etrafa yayıldığını gördüğünü söylemiştir.

Şeyh Ahmed Hicâbî Efendi ahirete irtihalleri vuku bulacak olan bir yıl boyunca sürekli inzivayı arzu etmiş ve geceleri çok az uyuyarak gece namazı ile meşgul olmuştur. Kendilerinde yirmi senedir var olan kalp hastalığına rağmen asla hastalığından bahsetmemiş ve soranlara “*Rabbimizin keremine şükür olsun afiyettem.*” Cevabıyla mukabele etmişlerdir. Vücudu güçsüz düşüp doktorlar tarafından Ramazan ayında oruç tutmaması tavsiye edilince “*Böyle mübarek aya vusul şimdiden sonra bizim için mukadder değildir. Borçlu gitmeyelim.*” cevabıyla onları aydınlatmıştır. Hastalığı şiddetlendikçe bir yere gitmek üzere veda için gelen müridleri ve sevenlerine “*Geri dönersiniz ama beni bulamazsınız haklarınızı helal edin.*” derdi. Hatta Ramazan'ın birinci haftası hatm-i hâcegânda bulunarak Tosya'ya azimet eden ve halifeleri olan Mahir Efendi hazır olduğu halde “Mahir Efendi Tosya'ya gidiyor biz de tebdil-i hava için Daday'a gitmek istiyoruz. Şimdilik tatil-i hatm-i hâcegân edelim muharremden sonra okursunuz.” kelimeleri ile ihvanın kalplerini dehşete düşürmüşlerdi.³¹⁰

Bayramın on beşinci günü Kasaba köyüne gitmiş ve bir haftadan sonra dergâhlarına dönmüşler. Döndükten sonraki hafta rahatsızlanmışlar ve ziyaretçileri ile helalleşerek vakit geçirmişler. Sonra Daday'a gitmişler ve orada sekiz gün kaldıktan sonra ayaklarında önceden gördükleri şişlik üzerine özel olarak gelen Mahmud Paşazade Eşref Beyefendi'nin faytonu ile beraber ve aşırı rahatsızlanmış olarak zilkadenin yedinci günü dergâha tekrar döndüler. Ayaklarının şişmesi ve rahatsızlıklarının duyulması üzerine halk büyük kedere kapılır. Ziyaret için dergâhına gelmek isteyen sevenlerinin üzüntüsüne dayanamayan Şeyh Ahmed Hicâbî, buldukları hücreye haberi olmadan kimsenin girmemesini emretmiştir. Ziyaret için gelenleri ise damadı Keskinzâde Molla

---

³¹⁰ Çelenligil, 68-70.

Efendi karşılamış ve onun vasıtası ile emirlerini iletmiştir. Hastalıklarından dolayı çok acı çektikleri halde Allah ü Teâlâ Hazretleri'ne şükür ve senadan geri durmamıştır.

Zilkadenin on ikinci çarşamba günü hayatta olduğu sürece sûrî ve manevi ilimleri kendisinden alan ve yanında yetişen, vefatlarından sonra da halifesi olan Kastamonu eşrafi ve ilim hanedanından Ballık Efendizâde Mahir Efendi'nin gelmesi için telgraf çekilmesini emrettiler. Çekilen telgraf üzerine Mahir Efendi Tosya'dan normalde on iki saat süren yolu sekiz saatte kat ederek perşembe günü huzuruna gelince kendisine *"Mahir Molla sana bakıyorum. Biz pazarlığı ilerlettik. Cenab-ı Hakk'ın emrine intizar ediyorum. Vesâyâmın hüsn-ü tenfizine, dergâha ve medresenin mamuriyetine ve ihvanın terakkisine gayret ve himmet et. Benim için müteessif olma. Aradığım bu gün idi. Hemen sekerât-ı mevtimizin âsân olmasına dua et."* şeklinde hitap edince Mahir efendi çok üzülür ve dışarı çıkar. Bundan sonra ziyaretlerine gelmiş olan Muharrem Efendiler ile huzura tekrar girdiğinde önceden yazdırıp el yazısıyla *"hâzâ âhıru 'ahdü Seyyid Hicâbî"* imzasıyla süslediği icazetnameyi Mahir Efendi'ye vermişler ve Mahir Efendi ile helalleşmişlerdir.³¹¹

Cuma günü sabah vakti vekil-i hariçlerini yanlarına çağırılmışlar, kendileri ahirete intikal edeceğinden tabutları üzerine babasına has tacın konulmayıp kütüphanedeki emanet içerisinde bulunan Şeyh Siyâhî'ye Mevlânâ Hâlid'in hediye ettiği yeşil renkli tacın konulmasını istedi. Yine kendi kabrinin babasının kabrinden daha küçük ve gösterişsiz olmasını, vekiline de dergâhın hizmetini terk etmemesini emrettiler. Bahsi geçen zat bu emri alır almaz feryat ederek dışarı çıkar ve mevcut hali bildirir. Bu esnada huzuruna gelen Molla ve Mahir Efendilere sekiz bin kuruş borçları olduğunu, teçhiz ve tekfin için hazırladığı beş yüz kuruş kadar akçeden başka nakdi olmadığından ve dergâhta bulunan eşyalar ise vakfullah bulunduğundan yalnız elbise, bazı kutular ve teşbihleri gibi hususi eşyaları satılıp zikredilen borçların ödenmesini talep ettiler.

Cuma günü öğleden sonra yanına gelen eşine ve hizmetçilerine *"Bizim etrafımız artık mukaddes ruhlar ile doldu. Adabınızla hareket ve seyrekçe girip çıkmaya etmeye gayret edin."* dedi. İkindiye yakın abdest alarak dünya nimetinden bir şey yemeyeceğini ve Rabbi ile meşgul olacağını bildirdi. Bir müddet dergâhın imamlık hizmetini yapan kurrâdan Hafız Emin Efendi ile yine kurrâdan ve müntesiplerinden Hafız Sûzî

---

³¹¹ Çelenligil, 70-75.

Efendi'den sabaha kadar Kur'an tilavetine devam etmelerini istedi. Seher vaktinden sonra sabahın ilk ışıkları ile vefat etmiştir.³¹² Şeyh Ahmed Hicâbî vefat ettiğinde altmışaltı yaşında idi.

2.2.2.4. Şeyh Ahmed Hicâbî'den Sonrası ve Bazı Halifeleri

Şeyh Ahmed Hicâbî, vefatlarına yakın bir zamanda kendinden sonra kimin postnişîn olacağını düşünmüştü. Şeyh Hicâbî'nin Sadeddin Efendi isimli salih bir kardeşi vardı fakat ümmî idi. Oğlu Necmeddin Efendi de 1300/1882'de vefat etmişti. Erkek torunu olarak sadece Ahmed Nizameddin kalmıştı. Lakin o da henüz on yaşında bir çocuktur. İlk olarak Ahmet Mahir Efendi'nin şeyh olmasını düşündü fakat önde gelen bazı kişiler aileden birinin şeyh olması gerektiğini düşünüyorlardı. Çünkü vakfiyede şeyhliğin imtihan ile her yönden ehliyetli olan evlada tahsisi gibi bir şart vardı. Yapılan istişareler sonucunda Şeyh Ahmed Hicâbî'nin merhum abisi Abdülaziz Efendi'nin torunu, müderris ve kendi mezunlarından olan Ârif Efendi'nin makama gelmesi uygun görüldü.³¹³

Ârif Efendi bu makamda 1310/1893 tarihine kadar kalabilmiştir. Bunun sebebi, Amcası Mehmed Sadeddin Efendi'nin Şeyhülislamlık makamına yaptığı bir itiraz başvurusudur. Şeyhülislamlık bu itirazı haklı bulunca 1310/1893 tarihli ve 409 numaralı kararlarla şeyhlik makamı Sadeddin Efendi'ye geçmiştir.³¹⁴ Lakin 1314/1897'te dergâhın şeyhlik ve mütevellilik görevine Ârif Efendi gelmiştir. Ârif Efendi'nin, 1325/1908 yılında İsmailbey İmâreti şeyhliğine getirildi. Yine burada yer alan medresenin müderrislik vazifesini de uzun zaman icra etmiştir. Ârif Efendi'den sonra şeyhlik makamına Mehmed Nureddin Efendi getirilmiştir.³¹⁵

---

³¹² Çelenligil, 75-77.

³¹³ Çelenligil, 81-82.

³¹⁴ Osmanlı Arşivi BOA, "Evkaf", 15 Ocak 1311, 247 - 18467.

³¹⁵ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 302-3.

2.2.3. Şeyh Şânî Efendi (1810-1882)

2.2.3.1. Doğumu, Hayatı ve Tasavvufa İntisabı

Tam adı Muhammed Şânî b. Muhammed olan Şeyh Şânî Efendi 1810 yılında Kastamonu'da doğmuştur. Babası mahalle esnaflarından Mesçi Muhammed oğlu Abdullah Efendi'dir. Kesin olmamakla birlikte soyunun Benli Sultan'a dayandığı rivayet edilmektedir. Bu rivayetin dayanağı, bir vakıf kaydında geçen “*Evlâd-ı vakıftan es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Şânî*” ifadesidir. Babası Muhammed Efendi'nin Nakşibendiyye müntesibi olması ve oğlunu da aynı yola teşvik etmesi sonucu Şeyh Şânî Efendi küçük yaşlardan itibaren Nakşibendiyye'ye ilgili olmuştur.

Nakşibendiyye'nin Hâlidî kolunun Kastamonu'daki temsilcisi olan Şeyh Ahmed Siyâhî'nin hizmetine girmiş ve tasavvuf terbiyesini Şeyh Siyâhî'den almıştır. Şeyh Siyâhî'den icazetini alan Şeyh Şânî Efendi, Tosyalı Şeyh Ahmet Efendi isimli bir zata da intisap ederek ondan da icazet almıştır.³¹⁶ Bu anlamda hem Nakşî hem de Bayrâmî icazetine sahiptir.³¹⁷ Şeyh Ahmed Siyâhî, kendisine “Hâlidî dergâhında hatme-i hâcegân yaptırabilir” şeklinde özel izin vermiştir.

2.2.3.2. Mürşidlik Dönemi, Benli Sultan Dergâhı Hizmetleri ve Vefatı

Şeyh Şânî Efendi 1842 yılında Benli Sultan dergâhı şeyhi olmuştur. Kendisine kadar dergâhın yıprandığı ve atıl duruma geldiği anlaşılmaktadır. Hatta bölgenin insanların dergâhı ağıl olarak kullandığı ve kendi mülkiyetlerine geçirme teşebbüslerinin olduğu nakledilmektedir. Şeyh Şânî Efendi burayı tekrar eski konumuna getirmek için çabalamıştır. Bölgedeki insanlar Benli Sultan'ın soyundan geldiğini iddia ederek kendisine zorluk çıkarmışlardır. Bu güçlükleri hukuki olarak aşmaya muvaffak olan Şeyh Şânî Efendi dönemin şeyhülislamı Mekkîzâde Mustafa Asım Efendi tarafından berat verilerek dergâhta resmî olarak göreve başlatılmıştır. İhsan Ozanoğlu'nun naklettiği berat şu şekildedir:

³¹⁶ Çarıkçıoğlu, *II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu'da Tasavvufî Hayat*, 58-59.

³¹⁷ Zengin, *Kastamonu Velileri*, 233.

Kastamonu’da vaki Benli Sultan Vakfının ber veçhi meşruta tevliyeti evlad-ı vakıftan Seyyid Mustafa ve zâviyedarlığı Ali bin Ahmet uhdesinde iken mütevellî ve zâviyedar ehil olmadığından erbâb-ı istihkaktan ve târikât-ı Nakşibendiyyeden Muhammed Şânî bin Muhammed’e tevcihi hususu akdemce inha olunmuş olmaktan naşi beratta evlâd-ı vakıftan Seyyid Mustafa bin Burhan’dan tevliyet, Seyyid Ali bin Ahmet’ten de zâviyedarlık ref edilüb vakfın 1255-1258 (1839-1842) hesapları görülmüştür.³¹⁸

Sultan Abdülaziz Han’ın tahta çıkışından üç yıl sonra Şeyh Şânî’nin şeyhlik beratı yenilenmiştir. Bu berat da şu şekildedir:

Benli Sultan tevliyet ve zâviyedarlığı vakfın evladından 1200’de (1785-1785) şeyh İbrahim uhdesinde iken bilâ veled (evlatsız) öldüğünden bu vazife Ali bin Ahmet’e intikal edüb Ali bin Ahmet ölmüş ve hizmet muattal kalmıştır. Bu vaziyet kırk beş veya elli beş senesine kadar devam ettikten sonra 1263’te (1846) Muhammed Şânî’ye tevcih yapılmıştır.³¹⁹

Bu berata göre dergâhın Şeyh Şânî’den önceki son şeyhi Ali Efendi olup ondan sonra takriben elli yıllık bir fetret dönemi yaşandığı görülmektedir. Şeyh Şânî ile birlikte dergâh yeniden mamur hale gelmiştir.³²⁰ Dergâhın yıkılan ve tahrip olan kısımları tamir edilmiştir. Bunlardan bir tanesi Benli Sultan’ın kendi çabası ile getirdiği eski suyolunun tamiridir. Dergâha ait 612 dönümlük arazi senelik iki bin kuruş gibi bir gelir getiriyordu. Dolayısıyla muhitteki halk toprakları mülkiyetleri yapmaya çalışmış ve Şeyh Şânî Efendi de karşı çıktığı için kendisine hasım olmuşlardı. Silahlı saldırı dâhil pek çok husumet yaşanmıştır. Devletten dergâhın imarı için yardım isteyen Şeyh Şânî, kendi gayretleri ile de tamir yaptırmıştır.³²¹

Şeyh Şânî Efendi müridlik dönemi boyunca hem dergâhın imarı için uğraşmış hem misafirleri ve ziyaretçileri dergâhta ağırlamış ve hem de ruh hastalarını tedavi ederek büyük bir şöhret kazanmıştır.³²² Şeyh Şânî Efendi hakkında başka bilgi henüz

---

³¹⁸ İhsan Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menakıbı* (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1959), 45.

³¹⁹ Ozanoğlu, 45.

³²⁰ Tehassür’de 5. dipnotta şöyle nakledilmektedir: " Şeyh Şani Efendi merhum zikredilen dergahı yeniden inşa edercesine hizmet etmiş ve birtakım nüfuz sahiplerinin düşmanca tutumlarına rağmen dergaha ait olan evkafi cansiperane bir gayretle meydana çıkarmıştı. Zikredilen dergahta hatm-i Hâcegân okutması için Ahmed-i Siyahi hazretlerinden izinli idi. Çelenligil, *Tehassür*, 55.

³²¹ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menakıbı*, 47.

³²² Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 53.

bulunmamaktadır. Uzun yıllar şeyhlik yapan bu zat Kastamonu'nun en önemli ve saygıdeğer şeyhleri arasında yerini almıştır. Vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber oğlu Şâdî Efendi'nin 1882'de şeyh olduğu bilinmektedir. Buna göre Şeyh Şânî, bu yıllarda vefat etmiş olmalıdır. Kabri Benli Sultan dergâhındadır.³²³

2.2.4. Hafız Muhammed Şeyh Şâdî (1856-1909)

2.2.4.1. Doğumu, Hayatı ve Tasavvufa İntisabı

İsmi, Muhammed Şâdî olan ve hafız sıfatıyla da bilinen Şeyh Şâdî Efendi, Şeyh Şânî vefat edince postnişîn olmuştur. Doğum tarihi 1856 olarak kaydedilmektedir. Doğum yeri de Benli Sultan Dergâhının yer aldığı Ahlat köyüdür. İlk terbiyesini babası Şeyh Şânî'den alan Şâdî Efendi, Kastamonu merkezde bulunan Fevziye Mektebi'nde eğitim ve öğrenimine devam etmiştir. Hatice isimli bir hanımefendi ile evlenmiş, iki kız ve iki de oğlu olmuştur. Kızları Safiyye ve Saide Hanımlar, babalarının terbiye ve tedrisinde yetişmişler ve hafız olmuşlardır.³²⁴ Oğullarının ismi Nureddin ve Lütfi olup, Nureddin Efendi kendisinden sonra postnişîn olacaktır.

Şeyh Şâdî Efendi, dönemin Hâlidî Şeyhi olan Şeyh Seyyid Ahmed Hicâbî'ye intisap etmiş ve tasavvuf terbiyesi almıştır. Babası Şeyh Şânî Efendi de Şeyh Ahmed Siyâhî'nin rahle-i tedrisinden geçmişti.

2.2.4.2. Mürşidlik Dönemi ve Vefatı

Babası Şeyh Şânî vefat edince 1882'de postnişîn olan Şeyh Şâdî Efendi 1888 yılında şeyhlik beratı almıştır. Tehassür'de beşinci dipnotta, “*Şeyh Şânî'nin makamında şimdi mahdumu (oğlu), Seyyid Efendi (Ahmed Hicâbî) hazretleri mezunlarından Şeyh Şâdî Efendi vardır.*” Şeklinde bahsedilmektedir. Babasının yaşadığı zorluklara bakıldıkta kendi dönemi daha çalkantısız geçmiştir. Dergâhın ihtiyaçlarını kendi imkânları ile karşılamaya çalışan Şeyh Şâdî Efendi, devletten ödenek istememiş ve vakıf

---

³²³ Çarıkçıoğlu, *II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu'da Tasavvufî Hayat*, 61-62; Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 53.

³²⁴ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menakıbı*, 49.

gelirleri³²⁵ ile idare etmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde Şeyh'in adına rastlayamama sebebimiz muhtemelen bu olmalıdır.

Ömrünü ve servetini dergâha harcayan Şeyh Şâdî Efendi, şeyhlik makamını 2 Muharrem 1327/1909'da hasta ve yaşlı olduğunu ifade ederek kendi iradesi ile bırakmıştır. Birkaç gün sonra vefat ettiği³²⁶ söylene de bundan sonraki hayatı ile ilgili bir bilgiye rastlayamadık. Dolayısıyla ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. Ferhat Paşa Camii'nin avlusunda gömülü olduğu söylentisinin doğru olmadığı ifade edilmektedir.³²⁷

2.2.5. Hafız Nureddin Efendi (Karasu) (1884-1953)

2.2.5.1. Hayatı ve Tasavvufa İntisabı

Nureddin Efendi, 1884-85 yılında Şeyh Şâdî Efendi ve Halime Hanım'ın büyük oğulları olarak Ahlat köyünde doğmuştur. İlk eğitimi ve terbiyesini Şeyh Şâdî Efendi'den ve Benli Sultan Camii imamlarından Hüsnü Efendi³²⁸,den alan Nureddin Efendi'nin dokuz yaşında hafız olduğu nakledilmektedir. Daha sonra Kastamonu Rüştiyesini bitirmiştir. Rüştiyeden sonra başladığı idadi tahsilini ikinci sınıfta iken bırakmış ve dinî ulûma odaklanmıştır. Çeşitli âlimlerden dinî ve zâhirî ilimler tahsil ederken babasından da ilm-i bâtın tahsil etmiştir.

Hafız Nureddin Efendi'nin ilk evliliğinden çocuğu olmadığı nakledilmektedir. İkinci defa evlendiğinde Nadire isminde bir kız çocuğu, iki yıl sonra da Ziya isminde bir erkek çocuğu oldu. Kastamonu'da tanınmış ailelerden olan Ballıkzâde Nuri Bey'in kızı Hafize Necibe Hanım ile evlenen Nureddin Efendi, kendi kızını da bu aileden Ziya isimli

---

³²⁵ Benli Sultan'a ait vakıflar: Seremeddin köyü çiftliği, Eceoğlu çiftliği, arazi ve bir zemin, Melek Emir köyü çiftliği ve bir zemin, Darıbükü çiftliği ve bir zemin, Arazya çiftliği ve bir zemin, Taşköprü Acıkavak çiftliği, diğer Acıkavak çiftliği, Akçakavak'ta diğer çiftlik ve Devrekani'de Deveciler çiftliği ve bir zemin. Karagöz, "Kastamonu'nun Manevi Mimarlarından Benli Sultan'ın Hayatı Ve Hizmetleri", 284.

³²⁶ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 53.

³²⁷ Adil Karagöz ve Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan Hayatı, Külliyesi ve Menkıbeleri* (Adana: Ekrem Matbaası, 2011), 80.

³²⁸ Hüsnü Efendi'nin çok hafız yetiştiren feyizli bir zat olduğu nakledilmektedir. "Benli Sultan Dergâhının Son Şeyhi Nureddin Efendi / Nurettin ŞÖY | | KASTAMONUR.COM", 29 Temmuz 2017, <https://www.kastamonur.com/benli-sultan-dergahinin-son-seyhi-nureddin-efendi/>.

biriyle evlendirmiştir. Gündüz, Ergün ve Nurgün isminde üç torunu olmuştur.³²⁹ Üçüncü evliliğini de Mahiye Hanım ile yapmıştır. Soyadı kanunundan sonra Karasu soyadını almıştır.

2.2.5.2. Mürşidlik Dönemi

Hafız Nureddin Efendi, babasından hilafet alırken büyük bir merasim yapıldığı, Şeyhü'l-Meşayih ve Reisü'l-Ulemâ lakaplı Şemsizâde Ziyaeddin Ulu, Müftü Hafız Osman Doğru ve Kastamonu'dan kalabalık bir grubun Benli Sultan Külliyesi'nde toplandığı nakledilmektedir. Şeyh Hafız Nureddin Efendi'ye Benli Sultan Postnişînlığının verildiğine dair berat şöyledir: “

Evkâf-ı mülhakadan Kastamonu vilayeti dâhilinde Kuzyaka Nahiyesine tâbi Benli Sultan zâviyedarlık cihetini Şeyh Hafız Muhammed Şâdi Efendi'nin kasr-ı yed'inden Kebiroğlu Hafız Muhammed Nureddin Efendi'ye tevcihine dair mahallinde bil i'lam ve mazbata vaki olan iş'ar üzerine mumâileyh (adı geçen) Hafız Muhammed Nureddin Efendi'nin Târikât-ı 'Aliyyeyi Nakşibendîden olup mezkûr zâviyedârlık hizmetini ifâya ehil ve muktedir olduğu...³³⁰

Hafız Nureddin Efendi, Benli Sultan postnişînlığı yaparken Saraycık Köyü Dere Mahallesi Camii'nde de beratlı hatiplik vazifesini ifa etmiştir. Hafız Nureddin Efendi dergâhta tahsilat işlerini düzene koymuş, gelir ve gider arasında denge sağlamaya çalışmıştır. Artan giderleri karşılamak için şahsına ait emlak ve arazi gelirlerini de külliyenin idaresine tahsis etmiştir. Babası Şeyh Şâdi'nin inşaya başladığı fakat yarım kalan bugünkü mevcut misafirhaneyi inşaya muvaffak olmuştur. Bunların yanında cami, türbe ve ahşap misafirhaneleri tamir ettirerek kırk adet yatak takımı yaptırmıştır. Şeyh Hafız Nureddin Efendi Benli Sultan Külliyesi'ni son haline kavuşturmuş ve adını civarda duyurmaya vesile olmuştur.

Muhataplarına ve müntesiplerine daima teveccüh eden, tatlı ve mütebessim bir hitap ile konuştuğu rivayet edilmektedir. Nezaketi ile herkesin muhabbetine ve hürmetine mazhar olmuştu. Zahirî ve bâtinî anlamda kemal ehli olduğu halde

³²⁹ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menakıbı*, 51.

³³⁰ Berat 21 Cemaziyülahır 1328

muhataplarını vakar ile dinlediği ve lüzum olduğu zamanlarda bilgi verdiği nakledilmektedir. Hafız Nureddin Efendi, dergâhtaki postnişînliği yanında türbedarlık görevini de icra etmiştir. Bu görevlerini tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar sürdüren Hafız Nureddin Efendi, bundan sonra Nasrullah Camii imamlığına atanmıştır. 1942 yılından itibaren İstanbul’da bazı camilerde imamlık yapan Hafız Nureddin Efendi İkinci Dünya Savaşı başlayınca Kastamonu’ya dönmüştür. Nasrullah Camii’nde imamlık yapmış ve 1951’e kadar görevini ifa etmiştir. Sonrasında İstanbul’a dönen ve Küçük Mecidiye Camii imamlığına nakil olunan Hafız Nureddin Efendi, 1953’te ahirete irtihal etmiştir.³³¹

2.2.6. Ballık Efendizâde Ahmed Mahir Efendi (1860-1922)

2.2.6.1. Doğumu ve Ailesi

Ahmed Mâhir Efendi, Osmanlı’nın son döneminde yaşamış, çok farklı nitelikleri haiz âlim ve ârif bir zattır. Ballıklızâde lakabıyla meşhur bir ailenin evladı olarak 1861³³²’de Kastamonu’da doğdu. Babası Ballıkzâde Seyyid Hafız Mehmed Said Efendi, annesi de Cemile Hanım’dır. Dedesi, Koyunlu Medresesi müderrislerinden Hafız Mehmed Nureddin Efendi’dir. Babası Mehmed Said Efendi, Kastamonu Merkez Ticaret Mahkemesi Reysidir.³³³ Ahmed Mâhir Efendi “*el-Muhkem fî Şerhi’l-Hikem*” (Hikem-i Atâiyye Şerhi) isimli kitabında kendi künyesini “*Fakir Seyyid Hafız Ahmed Mahir bin Seyyid Hafız Muhammed Said bin Seyyid Hafız Muhammed Nureddin Kastamonî Ballıklı Efendizâde*” şeklinde vermektedir.³³⁴

Ailesinin geçmişine bakıldıkta göçmen oldukları görülmektedir. Kastamonu Merkez’e bağlı Ballık köyüne Irak’tan göç ettikleri nakledilmektedir. Künyelerinden de anlaşılacağı üzere Seyyid olan aile daha sonra Kastamonu’nun merkezine yerleşmiştir.

---

³³¹ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menakıbı*, 53-54.

³³² Tasdikli nüfus Tezkire-i Osmaniyesinde 1274/1857’de doğduğu kaydedilmektedir. Ferhat Kütüklü ve Kamil Tunoğlu, *Bir Şehrin Hafızası Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kastamonu*, ed. İlhan Kütüklü (İstanbul: İnkılab Basım Yayım, 2012), 189.

³³³ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Ahmed Mahir Efendi Ballıklızade”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 98; Lamia Levent, *Ahmet Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 25.

³³⁴ Kastamonulu Seyyid Hafız Ahmed Mahir, *Hikem-i Ataiyye Şerhi*, çev. Tahir Galip Seratlı, 10. bs (İstanbul: Sufi Kitap, 2021), 13.

İlk geldikleri yere nispetle de “Ballıkzâde” olarak isimlendirilmişler ve meşhur olmuşlardır. Ahmed Mâhir Efendi, Hafize Cemile Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Berire, Fatma Tayyibe, Fatma Rabia ve Mâhire isimlerinde dört kızı olan Ahmed Mâhir Efendi’nin küçük yaşta ölen Ahmed Galip isimli bir erkek evladı olmuştur.³³⁵

2.2.6.2. Tahsil Hayatı, Tasavvufa İntisabı ve Müderrislik Yılları

İlk eğitimi ve terbiyesini ailesi içinde alan Ahmed Mâhir Efendi, ilköğrenimini Nasrullah Mektebi’nde aldıktan sonra 1872’de Rüştiye’den mezun oldu.³³⁶ Ahmed Mâhir Efendi küçükken Kırkçeşme Mahallesi’nde irşâd faaliyetlerinde bulunan Şeyh Ahmed-i Siyâhî’nin hizmetinde bulunmuş, eğitim ve terbiyesini almıştı. Şeyh Ahmed-i Siyâhî ondaki cevheri ve fazıl bir kişi olacağını anlamış, oğlu Seyyid Ahmed Hicâbî’ye Ahmed Mâhir Efendi ile özel olarak ilgilenmesini tavsiye etmişti.³³⁷ Kastamonu âlimlerinden müteveffa Şeyh Nesip Efendi’den aklî ve naklî ilimleri, Şeyhü’l-kurrâ müteveffâ Hafız Halit Efendi’den “Fennî Kıraat” (aşere, takrip) dersleri tahsil ederek icazetnamelerini almıştır. Arapça ve Farsça okuyup yazabildiği “tercüme-i halinde” görülmektedir.³³⁸

Tahsil hayatına devam eden Ahmed Mâhir Efendi, Salih Paşa Camii’nin imam hatipliğini yapmıştır. 1880’den sonra bir süre Merdiyye Medresesi’nde müderrislik görevini ifa ettiği görülmektedir. 1882’de bugün müze ve Merkez İlköğretim Okulu’nun bahçelerini içine alan yerde bulunan Kara Mustafa Paşa Darü’l-Kurrası’nın Şeyhü’l-Kurrâlık görevine başlamıştır.³³⁹ Merdiyye Medresesi’ne devam ederek 1882-83’te Seyyid Ahmed Hicâbî’den icazet aldı. Şeyh Seyyid Ahmed Hicâbî’nin icazetine ek olarak kendisine dershanede *Şifâ-i Şerif* okutması için Hâlidîlerden oluşan heyet tarafından şehâdetnâme vermiştir.³⁴⁰ Bu görevlerinin yanında hitabet konusundaki

---

³³⁵ Lamia Levent, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* t.y., 25-26.

³³⁶ Ahmed Mahir, *Hikem-i Ataiyye Şerhi*, 13; Levent, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 26.

³³⁷ Çelenligil, *Tehassür*, 25.

³³⁸ Kütüklü ve Tunoğlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kastamonu*, 189.

³³⁹ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 315.

³⁴⁰ Çelenligil, *Tehassür*, 109.

maharetinden mütevellit irşâd faaliyetleri için Kastamonu çevresindeki şehirlere yolculuklar gerçekleştirmiştir.

1900'lü yılların başına gelindiğinde Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul hayatı başlamıştır. Burada hem devletin çeşitli kademelerinde vazife almış hem de müderrisliğe devam etmiştir. Ahmed Mâhir Efendi, Nakşî-Hâlidî geleneğinde alışılmış bir âlim-sûfî tipine örnek teşkil etmektedir. Özellikle tefsir, hadis ve kelam gibi ilimlerdeki vukûfiyeti de bu örneğin tezahürü olmaktadır. İstanbul'da bulunduğu zaman zarfında önemli eserler kaleme alan Ahmed Mâhir Efendi, Manastırlı İbrahim Hakkı (ö. 1912) merhumdan boş kalan tefsir derslerini Dârülfünûn-i Osmânî'de Ulûm-i Şer'iyeye Şubesi'nde vermeye başlamıştır. 1913-1915 yılları arasında bu vazifesini sürdürmüştür.

Medresetü'l-Vâizîn'de birinci sınıflara kelam dersi okutmuş; ikinci sınıflara ise Mısır'a giden Mustafa Sabri Efendi'nin (ö. 1954) yerine tefsir derslerine girmeye başlamıştır.³⁴¹ Kendisine müderrislerin en yüksek unvanlarından biri olan İstanbul Pâyesi, 2. Rütbe Mecidî ve 3. Rütbe Osmânî nişanları verilmiştir. Ayrıca Sultan Reşad, kendisine pahalı bir kürk, ferace, değerli bir tespih ile iki tane saat armağan etmiştir.³⁴²

2.2.6.3. Ahmed Mâhir Efendi'nin Basılmış Eserleri

Ahmed Mâhir Efendi'nin çok fazla eseri olduğunu söyleyemeyiz. Var olan eserlerinin genelini İstanbul'daki hayatı müddetince yazdığı görülmektedir. İstanbul yıllarında bazı gazetelerde makaleler yazmıştır. Bu makalelerde genellikle İslam ahlakı, sosyal meseleler ve tasavvuf konulu içerikleri ele aldığı görülmektedir. Yine gazetelerde İslam'a gelen eleştirilere cevap mahiyetinde yazılar yazdığı da görülmektedir. Misal olarak İslâmiyet'in medenî olgunluğa bir mani olmadığı gibi yazılar yazmıştır. Ahmed Mâhir Efendi'nin toplam dört eserinin basıldığını görmekteyiz. Müellifin müsvedde halinde kalmış başka eserleri ve şiirleri de mevcuttur.³⁴³

---

³⁴¹ Lamia Levent Abul, "Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, sy. 22 (31 Aralık 2022): 353-54, <https://doi.org/10.51553/bozifder.1189465>.

³⁴² Abdülkadiroğlu, "Ahmed Mahir Efendi Ballıklızade", 2:98.

³⁴³ Abul, "Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi", 364-65.

2.2.6.3.a. el-Muhkem fî şerhi'l-Hikem

Ahmed Mâhir Efendi'nin şerh ve tercüme ettiği *Hikem-i Atâiyye*³⁴⁴, *el-Muhkem fî şerhi'l-Hikem* adıyla iki cilt olarak basılmıştır. Eserin ilk cildinde 159 hikmet önce Arapça aslında verilmiş ve daha sonra tercüme ve izah edilmiştir. Aynı usul ikinci ciltte de takip edilmiştir. Her cildin sonuna ayrıntılı ve kapsamlı bir fihrist ilave edilmiştir. Toplamda 321 hikmetli söz bu şekilde ele alınmıştır.³⁴⁵ Ahmed Mâhir Efendi, bu çalışmayı yapma sebebini şöyle açıklar:

Ârif muhakkiklerin hepsi onun sözlerinden faydalar kazanırlar ve istifa etmek için koşarlar. Böyle bir sır ve incelikler yumağını gereğine uygun bir şekilde tercüme edip açıklamaya, zamanın kötüyeye götürdüğü talihle yuvarlanarak aciz kalmış, halktan uzaklaşıp perişan bir duruma düşmüş, binlerce yara almış bir beyinden çıkan sözlerin yetebileceği düşünülebilir mi? Lakin tamamı anlaşılıp elde edilemeyen bir şeyin hepsini bırakmak doğru değildi. İlahi feyizlerin bol bol aktığı Ramazan aylarında uğraştığım Kur'an tefsir derslerini, tasavvuf hakikatleriyle de aydınlatmak maksadıyla manzum ve mensur olarak tercüme etmeye ve açıklamaya muvaffak oldum.³⁴⁶

2.2.6.3.b. el-Fâtîha fî Tefsîri'l-Fatihâ

69 sayfadan oluşan bu eser, Ahmed Mâhir Efendi'nin tefsir ile ilgili notlarından oluşmaktadır. 1912 yılında İstanbul'daki Hukuk Matbaasında basılmıştır. Ahmed Mâhir Efendi o yıllarda Dârülfünûn-i Osmânî ve Medresetü'l-Vâizîn'de tefsir ve ilm-i kelâm dersleri vermekteydi. Bu eserin, birinci sınıf öğrencilerine verdiği dersler için tuttuğu notlardan ortaya çıkmıştır.³⁴⁷ Eserin girişinde Kur'an ve ilm-i tefsir ile ilgili bilgiler

---

³⁴⁴ Şazeliyye şeyhlerinden İbn Ataullah el-İskenderi (ö. 709/1309)'nin hikmetli sözlerini muhtevi eseridir. Tasavvufun muhtelif konularına dair 300 kadar hikmetli söz ve dostlarına yazdığı mektuplardan pasajlar ve bir münacaattan meydana gelmiştir. Eserde kulluk ve dervişlik psikolojisi hikmet ve güzel bir üslup ile öz hale getirildiği için sonraki sufilerce eserin önemine binaen "Namazda Kuran'dan başka bir kitap okumak caiz olsaydı 'el-Hikem' okunurdu." sözü meşhur olmuştur. 75 kadar şerhi bulunan el-Hikem İbnü'l-Arabi'nin Fususü'l-Hikem'i gibi üzerinde en çok şerh yazılan tasavvufi eserler arasına girerek klasikleşmiştir diyebiliriz. Eser ilk defa Ali Urfî Efendi (ö. 1887) tarafından Türkçe'ye çevrilip şerhedilmiştir. Daha sonra Ahmed Mahir Efendi (ö. 1922) tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Mustafa Kara, "el-Hikemü'l-Ataiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 502.

³⁴⁵ Abul, "Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi", 366.

³⁴⁶ Ahmed Mahir, *Hikem-i Ataiyye Şerhi*, 12.

³⁴⁷ Faruk Görgülü, "Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonu'lu Ahmet Mâhir Efendi Ve 'El-Fâtîha Fî Tefsiri'l-Fâtîha' İsimli Eseri", 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler Ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Tam Metin Kitabı*, ed. Muhammet Özcan (Elazığ: Asos Yayınevi, 2021), 506.

veren Ahmed Mâhir Efendi, daha sonra Fâtihâ Sûresi'nin her kelimesini ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Tefsir usulü olarak önce ayetleri ayetlerle tefsir eden Ahmed Mâhir Efendi sonra o konu ile ilgili hadislere yer vermiştir. Klasik tefsir kaynaklarından yararlandığı görülen müellif, Vâkîdî (ö. 823), Taberî (ö. 923), Zemahşerî (ö. 1144) gibi isimlere atıf yapmıştır. Bu isimlerin yanında Kâdî Beyzâvî (ö. 1286)'nin *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil* isimli eserinden etkilendiği görülmektedir.³⁴⁸ Hatta bu eserin Kâdî Beyzâvî'nin eserinin bir tercümesi olup olmadığı tartışılmıştır.³⁴⁹ Ahmed Mâhir Efendi'nin Fâtihâ tefsiri hakkında özgün bir tefsir ya da Beydâvî'nin tercümesi gibi muhtelif görüşler ortaya konulsa da temel metni sadece tercüme etmekle kalmayıp kendi görüşlerini de eklemesi, farklı müfessirlerin görüşlerinden yararlanması, şiirlerle izah etmesinden dolayı Osmanlı dönemi "hâşiye" usulüne benzemektedir. Ahmed Mâhir Efendi'nin tefsirinin, şerh ve hâşiye kültürünün yaygın olduğu bir zamanda ortaya çıktığı göz önüne alınırsa bu kültürden vareste olduğu düşünülemez.³⁵⁰

Ahmed Mâhir Efendi, ayetlerin zahirî anlamlarının olduğunu fakat bâtınî anlamlarının da olduğunu ifade etmektedir. Bu zâhir-bâtın manaların birlikte değerlendirilerek insanın kemâle ulaşabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla Ahmed Mâhir Efendi'nin bu eseri geneli itibariyle dirayet tefsiri olarak kabul edilmekle beraber rivayet ve işârî tefsirin niteliklerini haizdir.³⁵¹

2.2.6.3.c. Mu'cizât-ı Kur'âniyye

Bu eser, müellifin muhtelif gazetelerde yer alan makaleleri ve yazılarının toplanmasıyla oluşmuştur. 280 sayfa olan eser iki ciltten oluşmakta ve eserde yer alan her bir makalede yazıldığı tarih verilmiştir. Eserin birinci cildi 1910'da İstanbul'da basılmıştır. Eserin ikinci cildi basılmamıştır. Birinci ciltte hürriyet, meşveret, kardeşlik,

³⁴⁸ Abul, "Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi", 370.

³⁴⁹ Hatice Merve Çalışkan Başer, "Kastamonulu Osmanlı Âlimi Ballıklızade Ahmed Mâhir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği", *Dini Araştırmalar* 25, sy. 62 (15 Haziran 2022): 52, <https://doi.org/10.15745/da.1077002>.

³⁵⁰ Başer, 56.

³⁵¹ Görgülü, "Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonu'lu Ahmet Mâhir Efendi Ve 'El-Fâtihâ Fî Tefsiri'l-Fâtihâ' İsimli Eseri", 519.

adalet, ilim gibi kavramların ayet ve hadisler ışığında ele alınmış ve açıklaması yapılmıştır.³⁵² Bu kavramlar ile ilgili neden yazı yazdığına gelirse cevabını yaşadığı zaman ve zemin ilişkisinde bulmak mümkündür. Ahmed Mâhir Efendi, yaşadığı dönemdeki ihtilafların, gerilemenin sebebinin dine olan yanlış tutum olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla bu tutumu düzeltmek bu sorunların da çözümüne yardımcı olacaktı. Müellif bu niyetle bu kavramlar üzerinde kalem oynatmış görünmektedir.

Kitapta yukarıda bahsettiğimiz benzeri yirmi sekiz içerik irdelenmiştir. Bu içeriklerden biri dışında tamamında “İslamiyet, Kardeşlik”, “İslamiyet, Âdâb-ı Muâşeret” gibi başlıklar seçilmiştir. Konu her ne olursa olsun o konularla alakalı önce ayetlerden örnekler verilmiştir. Kitabın ikinci cildinde de İslam dininin saldırılara hedef gösterilen bazı konularının incelendiği ifade edilmektedir. “İslamiyet-İlm-i Hikmet, İslamiyet-Mucize-i İsrâ ve Mirac, İslamiyet-Bekayı Ruh ve Manevî Hayat” gibi on üç konu işlenmiştir.³⁵³

2.2.6.3.d. Hutbe Mecmuası

Müellif, adı geçen eseri Nasrullah Camii’nde hatiplik yaparken yazmıştır. Eser, bir giriş ve ardından yetmiş iki Arapça hutbeden oluşmaktadır. Ahmed Mâhir Efendi, eserin giriş kısmında irat ettiği hutbelerin kaybolmasını önlemek ve bu işi yapan hatiplerin kendisini hayır ile yâd etmelerine vesile olması için yazdığını beyan etmektedir. Mecmuanın başlarında hutbe usul ve adabı hakkında malumat verilmektedir. Sonrasında belirli ay ve günlere mahsus olarak okunacak duaları ilave etmiştir.³⁵⁴

Ahmed Mâhir Efendi’nin hutbelerinde tasavvufî neşvenin hâkim olduğu dikkat çekmektedir. Mecmuadaki hutbeler kısa ve öz olmasına rağmen tasavvufî kavramlar sıklıkla kullanılmıştır. Tövbe, tevekkül, sabır, istiğfar, riya, kibir, zühd, tûl-i emel, tevazu, kalp tasfiyesi, nefse muhalefet gibi temel tasavvufî konuların işlendiği görülmektedir.³⁵⁵

---

³⁵² Abul, “Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi”, 368.

³⁵³ Levent, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 72.

³⁵⁴ Levent, 74-75.

³⁵⁵ Abul, “Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi”, 371-72.

2.2.6.3.e. Hâtrât

Bu eser, müellifin İstanbul'daki yıllarında, 1903-1923 tarihleri arasında yazdığı günlüklerin birleştirilmesi ile oluşmuştur³⁵⁶. Eserde, bu dönemde meydana gelen önemli siyasi ve günlük olaylar ile padişahlar ile olan anıları yer almaktadır. Zikredilen yıllar arası Osmanlı Devleti için zor ve sıkıntılı bir süreçti. Balkan, Çanakkale ve Birinci Dünya Savaşları'nın vuku bulduğu bu süreçte Ahmed Mâhir Efendi, payitahtta bu sürece şahitlik edenlerden birisidir.

Hâtrât'ın içeriğine bakıldıkta genel manada siyasi gelişmelerden müteşekkil olduğu görülmektedir. Bunun sebebi yukarıda zikredilen sebep ve sebeplerdir. Ahmed Mâhir Efendi, Sultan Mehmed V. Reşad'a yakın görünmektedir. İttihat ve Terakki'nin II. Abdülhamid Han'ı tahttan indirmesi ve onun yerine Sultan Reşad'ın geçmesini desteklediğini bu eserden öğreniyoruz. Aslında *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem* isimli eserini II. Abdülhamid Han'ın isteği üzerine bastırılmışken daha sonra siyaseten ayrı düştükleri müşahede edilmektedir.

Eserde, Ahmed Mâhir Efendi'nin, Sultan Reşad tarafından sıklıkla saraya davet edildiği, kendisiyle dinî ve siyasî meselelerde fikir alışverişlerinde bulunduğu ve Dîvân-ı Hâss'ta görüşmelerin gerçekleştiği nakledilmektedir. Lakin müellif bu toplantılardaki ayrıntılar ile ilgili malumat vermemektedir. Yine eserden anlaşıldığına göre Ahmed Mâhir Efendi, saraydaki huzur derslerine katılmış ve ilmî oturumlarda görüşlerine başvurulmuştur. Saray içinde padişaha imamet görevini ifa ettiği Cuma, kandil günleri ve bayramlardaki merasimlere davet edildiği de eserde nakledilmektedir.³⁵⁷

2.2.6.5. Tesirleri ve Bazı Talebeleri

Ahmed Mâhir Efendi, Kastamonu ve İstanbul yıllarında birçok önemli görevleri ifa etmesinin yanında ilimle iştigal etmeyi de ihmal etmemiştir. Bir yandan müderrislik

---

³⁵⁶ “Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları: Ahmed Mahir Efendi'nin Hatıratı” ismiyle basılmıştır. Lamia Levent Abul, Büyüyen Ay Yayınları 2020.

³⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için yine bkz. Levent, *Ahmet Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 76-83; Abul, “Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi”, 372-73.

yaparken diğ er taraftan müelliflik yaparak hayatını sürdürmüştür. Tefsir ve hadis ile ilgili yetkinliğı meşhurdur. Ahmed Mâhir Efendi pek çok insan üzerinde tesiri olan önemli bir insandır. Pek çok önemli zat yetiştirdiğı müşahede edilmektedir. Bunlardan ilki mektupçu³⁵⁸ Sadık Vicdanî³⁵⁹ (ö. 1866-1939)'dir.

Sadık Vicdanî'nin babasının, Ahmed Mâhir Efendi'nin çalıştığı Kastamonu İstinaf Mahkemesi'nde başkâtip idi. Kâdirî tarikatına mensup bir çevrede yetişen Sadık Vicdanî, Ahmed Mâhir Efendi'ye intisap etmiştir. Sadık Vicdanî, 1893'te seyr ü sülûkünü tamamlayarak Ahmed Mâhir Efendi'den Nakşî-Hâlidî icazetnamesi aldı. Sadık Vicdanî, dini ilimlerin yanında edebî alanda da nazım ve nesir eserler verecek donanımda bir müelliftir. Tasavvuf alanında tarikatlar, tarikatların silsileleri ve şubeleri ile ilgili dört kitaptan müteşekkil olan “*Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*” müellifin en önemli eseri kabul edilmektedir. “*Nağamât-ı Vicdâniyye*” isimli eserinde Ahmed Mâhir Efendi'nin gazellerine terbi³⁶⁰, tahmis³⁶¹ ve tesdisler³⁶², yakınları için yazdığı mezar taşı kitabeleri, tarihler, önemli siyasi ve sosyal olaylara dair şiirler yer almaktadır. Müellifin daha pek çok nesir ve nazım eseri bulunmaktadır.³⁶³

Ahmed Mâhir Efendi'nin talebelerinden bir diğ eri Hoca Mehmed Tevfik Efendi'dir. Kendisi, Kastamonu'nun özellikle son dönem siyasî tarihi açısından kayda değer zatlardan biridir. 1873'te Kastamonu'da doğ an Mehmed Tevfik Efendi, eğitimine Kastamonu Rüşdiyesi'nde başlamış ve mezun olduktan sonra Ahmed Mâhir Efendi'den 1895 yılında icazet almıştır. Kastamonu Pirinç Pazarı Mescidinde 16 yıl tefsir ve *Buharî*

---

³⁵⁸ Kastamonu'da Mektupçuluk Kalemî'nde müsevvidlik yapıp hayatı boyunca mektupçuluk görevi yaptığı için bu şekilde anılmaktadır. Semih Ceyhan, “Sadık Vicdanî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 35 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 401.

³⁵⁹ Tarikat silsilelerine dair “Tomar-ı Turuk-ı Aliyye” adlı eseriyle meşhur ve maruf müellif. Ceyhan, 35:401.

³⁶⁰ Eski Türk edebiyatında bir gazelin beyitlerinin önüne aynı vezin ve kafiye eklenen iki mısra ile bendlerindeki mısra sayısının dörde çıkarılması ile oluşan nazım şeklinin genel adıdır. “Terbi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim: 22 Nisan 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/terbi>.

³⁶¹ Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve anlam bütünlüğü içinde üç mısra ilave edilerek oluşturulan beş-yedi bendlik nazım şekillerine verilen ad. “Tahmîs”, TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim: 22 Nisan 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahmis>.

³⁶² Eski Türk edebiyatında bir şairin gazelindeki beyitlerin önüne onunla aynı vezin ve kafiye eklenen dört mısra ile bendlerindeki mısra sayısı altıya çıkarılan nazım şekillerinin genel adıdır. “Tesdis”, TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim: 22 Nisan 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tesdis>.

³⁶³ Ceyhan, “Sadık Vicdanî”, 35:402; Levent, *Ahmet Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 33.

okutmuştur. Yine Kastamonu’da “*Zafer*” adında bir gazete çıkarmıştır. Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı’nda Kastamonu’da çeşitli politik görevleri yürüten Mehmed Tevfik Efendi, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra hacca gitmiş ve politikadan uzak bir hayat yaşamıştır. Darü’l-Hilâfe Medresesi’nde mantık, felsefe, dinler tarihi, usûl-i münazara ve muhâdara dersleri okutmuştur. Yine Mevlevî Dergâhı’nda beş yıl kadar *Mesnevî* okutmuştur.³⁶⁴

Mehmed Tevfik Efendi’nin eserlerine bakıldıkta *Hulviyyât*, *Beyânü’l-Hak ve el-Medâris Mecmuaları Yazıları*, *Mevlânâ’nun Yüz Rubâîsinin Şerh ve İzahları*, *Gayr-i Matbu Dokuz Şiir Defteri*, *Vahdet-i Vücut* ve *Ahlaka Dair* iki eserinin mevcut olduğu görülmektedir. *Hulviyyât*’ta Mehmed Tevfik Efendi’nin bazı şiirleri yer almaktadır. Şiirlerinin tasavvuf içerikli olduğu görülmektedir.³⁶⁵ Mehmed Tevfik Efendi’de dikkat çeken noktalardan biri de hayatının büyük bir kısmını yirminci yüzyılda yaşamasına rağmen Divan şiiri tarzında yazmayı tercih etmesidir.

2.2.7. Muhammed İhsan Oğuz (1304/1887-1412/1991)

Muhammed İhsan Oğuz, muhtelif dinî ilimlerde eser veren velûd bir yazar, Osmanlı’nın son dönemleri ve Cumhuriyet döneminde yaşamış bir âlim ve sûfidir.

2.2.7.1. Muhammed İhsan Oğuz’un Doğumu ve Ailesi

Müellif, kendi hayatını kendi yazmış bir zattır. Hayat hikâyesini anlattığı bu otobiyografi, *Fakîrullah Muhammed İhsân Bin Muhammed Atâullah’ın Terceme-i Hâli*³⁶⁶’dir. Biz de hayatı ile ilgili bilgiler için bu eserden istifade etmeye çalışacağız. Eserin yazılış tarihi olarak 1968 verilmektedir. Müellif eserin girişinde ismini, Muhammed İhsan Oğuz Kastamonî şeklinde ifade etmiştir. Müellifin, kendi soyadını

---

³⁶⁴ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “Sofu-Zâde Mehmed Tevfik Efendi”, erişim: 22 Nisan 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/2023-TEIS1-4>.

³⁶⁵ İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 4 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 1893.

³⁶⁶ Muhammed İhsan Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah’ın Terceme-i Hali* (İstanbul: Oğuz Yayınları, 2022).

kullanmakla beraber Soyadı Kanunu'ndan önceki ifade biçimini de kullandığı görülmektedir.

Muhammed İhsan Oğuz, etrafındaki bazı zatların kendi hayatı ile ilgili bir biyografinin yazılması için kendisinden izin ve notlar istediklerini ifade etmektedir. Muhammed İhsan Efendi, biyografi yazmak isteyenlerin olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Kendilerine göre bir şeyler yazacaklarını anlayarak kendi terceme-i halimi, kendim yazmam gerekti. Seleften kendi terceme-i hâlini yazanların az olmadığını nazar-ı itibara alarak ve her akıl sahibinin kendini başkalarından daha iyi bileceği; yazacağı şeylerin (doğru olmak şartıyla) başkaları tarafından yazılacaklardan daha sahih olacağı nazar-ı dikkate alınarak (bir asra yakın müddetlik hayatım) (icmâl-tafsîl) halinde (olduğu gibi) yazılmaya başlandı.” diyerek neden kendi hayatını kendisi yazmaya giriştiğini beyan etmektedir.³⁶⁷

Muhammed İhsan Oğuz, doğumu ile ilgili olarak; 26/27 Ramazan 1304 ve 18/19 Haziran 1887 tarihlerine denk gelen, Cumartesiye pazara bağlayan sabahın erken saatlerinde Kastamonu'da dünyaya geldiğini ifade etmektedir. Babasının adı Muhammed Atâullah, dedesinin ismi Hacı Hafız Ahmed, büyük dedesinin ismi Hacı Muhammed olarak beyan edilmektedir. Dedelerine “Küçük Hattat, Büyük Hattat” denildiği için ailelerinin “Hattatlar” ya da “Hattatoğulları” olarak bilindiğini nakletmektedir.

Muhammed İhsan Efendi, hem babasının hem de dedesinin ilmiyle âmil insanlar olduklarını ve Nakşibendî sâlikleri olduklarını söylemektedir. Babası Muhammed Atâullah, Birinci Dünya Savaşı sırasında altmış üç yaşında vefat etmiştir. Ahmed Rıza ve Emine isminde iki kardeşi olduğu ve bu kişilerin de vefat ettiği bildirilmektedir. Yine annesinin isminin Hacer, anne tarafından dedesinin isminin Hacı Mustafa, anneannesinin isminin de Şerife olduğunu nakletmektedir. Annesi Şerife Hanım'ın “Söylemezoğulları” diye tanınmış bir aileye mensup olduğunu ve annesinin “Söylemezoğlu” isimli dedesinin de Halvetî sâliklerinden olduğu, Hızır Aleyhi's-salam ile görüştüğü ifade edilmektedir.³⁶⁸

---

³⁶⁷ Oğuz, 1-3.

³⁶⁸ Oğuz, 5-9.

Yirmi dört yaşında iken Fehime Hanım ile evlenen Muhammed İhsan Efendi'nin üç çocuğu (Hatice Meliha, Abdüsselam Ahmed, Abdullah Muhammed) olmuştur. 6 yıl sonra Fehime Hanım vefat etmiştir. Muhammed İhsan Efendi sonraki evliliğini Hafız Muhammed İhsan Himmetoğlu'nun kızı Zehra Hanım ile yapmıştır. Bu evlilikten de beş çocukları dünyaya gelmiştir (Ayşe İneyet, Fatıma Mualla, Hacer Necla, Macide Havva, Abdülhalik Muhammed).³⁶⁹

Muhammed İhsan Efendi, on beş yaşında PTT (Posta, Telgraf İdaresi)'de çalışmaya başladığını ve memuriyet hayatına başladığını nakletmektedir. Memuriyet hayatı boyunca Muhabere Memurluğu, Tahrîrât Kâtipliği, Muhasebe Kâtipliği, Baş Müdürlük Baş Kâtipliği gibi görevleri ifa etmiştir. Bu vazifeleri yerine getirirken, Sultâniye³⁷⁰ mektebinin kâtipliği ile Askerî Rüşdiyye'de Türkçe Öğretmenliği yapmıştır. Otuz üç yıllık memuriyet hayatından sonra 1938'de emekliliğe ayrılmıştır.³⁷¹

2.2.7.2. Tahsil Hayatı, Bazı Kişisel Bilgileri ve Vefatı

İlk dinî ve ahlâkî eğitimini babası ve annesinden aldığını ifade eden Muhammed İhsan Efendi, daha sonra Köse Hoca olarak bilinen sâliha bir hanımdan aldığını nakletmektedir. Deveci Sultan, Yârabcı Hoca Mahalle Mektebi'ndeki ilk eğitiminden sonra Askerî Rüştiye'ye girmiştir. Rüştiyeden sonra Ziyâiyye Medresesi'nde eğitim hayatı devam eden Muhammed İhsan Efendi, hocası ve eniştesi olan meşhur Hafız Ahmed Ziyâüddin b. Hâce Muhammed Evliya'nın vefatı üzerine kendisini yetiştirmeye devam etmiştir. Asıl ilmî hayatının emekli olduktan sonra başladığını ifade eden Muhammed İhsan Efendi, tefsir, kelam, fıkıh, hadis, ahlak, siyer ve tasavvuf gibi ilimlerle aralıksız meşgul olduğunu ve eserlerini yazmanın da bu dönemde hızlandığını beyan etmiştir. Yüz kadar eseri burada nakledilmektedir.³⁷²

---

³⁶⁹ Çocukları ve torunları ile ilgili başka bilgiler için bkz. Oğuz, 9-28.

³⁷⁰ Bu okul bugünkü Kastamonu Abdurrahman Paşa Lisesi'dir. 1885 yılında Kastamonu Askeri Rüşdiye Mektebi'nin bir bölümünde İdadî adıyla eğitim vermeye başlayan bu okul, 1912-1913 eğitim-öğretim döneminde Sultani adını almıştır. Mustafa Aykaç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Âlim Portresi: Muhammed İhsan Oğuz'un Hayatı, Eserleri ve Literatüre Etkisi", *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (15 Eylül 2020): 22, <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuifd/issue/56809/781841>.

³⁷¹ Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah'ın Terceme-i Hali*, 29-31.

³⁷² Oğuz, 32-43.

Muhammed İhsan Efendi'nin, giyim konusunda titiz davrandığı, köstekli saat kullandığı ve ceketinin cebinde dolma kalem taşıdığı ifade edilmektedir. Sabahları gazetelerin köşe yazılarını okuduğu, hemen her gün çarşıya çıktığı ve dostlarını ziyaret ettiği de ifade edilmektedir. Bazen Kastamonu'ya yakın olan Benli Sultan, Haraçoğlu, Adil Bey, Sükûtî Sultan gibi türbelere giderken, bazen de başka şehirlerdeki Hayreddin Tokâdî, Mustafa Çerkeşî, Seyyid Bilal, Eyüp Sultan, Hacı Bayrâm-ı Velî gibi türbeleri ziyaret ettiği kaydedilmektedir.

Ölümü hatırlamak için kabir ziyaretlerinin önemini vurgulayan Muhammed İhsan Efendi, ziyaret ettiği yerlerde çeşme ve şadırvan gibi kamu yararına olacak hayırlarda bulunur ve isminin buralara verilmesini istemezmiş. Örf ve âdete uygun olmayan aşırı saygı biçimlerinin kendisine gösterilmesini istememiştir. Toplumdan her kesimden insanla diyalog kuran Muhammed İhsan Efendi, herkes tarafından hürmet gösterilen bir zat idi. Sağlığına dikkat eden Muhammed İhsan Efendi, birtakım rahatsızlıklar yaşamıştı. Doksanlı yaşlarında iken kısmî felç geçirmiş ve uzunca tedaviden sonra ancak ayağa kalkabilmişti. Yüz dört yaşına geldiğinde 2 Ağustos 1991 yılında yaşlılık kaynaklı bir rahatsızlıktan vefat etmiştir.³⁷³

2.2.7.3. Muhammed İhsan Oğuz'un Eserleri

Memuriyet hayatından emekli olduktan sonra asıl ilmî mesaisinin başladığını ifade eden Muhammed İhsan Efendi, bu dönemde eserlerini yazmaya da hız vermiştir. Eserlerini Osmanlı Türkçesi ile yazan Muhammed İhsan Efendi'nin bilhassa tasavvuf ve kelam sahasında yazdığı müşahede edilmektedir. *Terceme-i Hâl* isimli eserde müellif tarafından bu eserlerin isimleri verilmiş ve yanlarına “*matbudur, çok mühimdir, muhtasar bir eserdir*” şeklinde notlar düşülmüştür.

Müellifin eserleri: *Miftâhü's-Saâde*, *Kitabü'l-Kaza ve'l-Kader*, *el-Muhâverâtü'n-Nâfi'a Alâ Mesâ'ili'l-Bâtına*, *Beyânü'l-Hak ve'l-Hakîka Fî Zımnî'l-Es'ile ve'l-Ecvibe*, *Fusûl-i Seb'a*, *Hayât-ı Dünyâ ve Ahiret*, *Seyrû's-Salikîn Fî Menâzili'l-Ârifîn*, *İslam Tasavvufunda Vahdet-i Vücut*, *Şerh-i Makâmât ve Istilahât-ı Sûfiyye*, *Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ*, *Nürü'l-İzâh*, *el-Beyânü's-Sedîd Fî Mebâhisi't-Taklîd ve't-Tahkîk*, *İki Gavs-i Enâm: Şeyh Aliyyü's-Sebtî-Seyyid Ahmed el-Kürdî*, *Makâmât-ı*

³⁷³ Aykaç, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Âlim Portresi”, 23-24.

Hâce Abdülhâlik el-Gücdüvânî, el-Es'ile ve'l-Ecvibe, Nu'ût-ı Celîle-i Muhammediyye, Nu'ût-ı Celîle-i Ahmediyye, Nu'ût-ı Celîle-i Siddîk-ı Ekber, Mir'ât-ı İmâmü'r-Rabbânî, el-Hizbü'l-A'zam, Vesâ'ilü's-Saâdât, Hizbü'l-Münâcât, Fıkh-ı Ekber Tercümesi, Akîde-i Tahâvî, Elli Dört Farz Tercemesi, Mülâhhas Kitâbü'l-Kaza ve'l-Kader, es-Seb'ul-Esrâr Fî Medârici'l-Ahyâr, Cuma Gün ve Gecesi'nin Fezâili, Receb-i Şerîf'in ve Leyle-i Regaibin Fezâili, Şa'ban-ı Şerîf'in ve Leyle-i Berât'ın Fezâili, Ramazân-ı Şerîf'in ve Leyle-i Kadr'in Fezâili, Sûre-i Kadr'in Tefsîr ve Tercemesi ve Fezâili, Risâle-i Hukûk-ı Vâlideyn, Risâle-i Necâtü'l-Mütehayyirîn, Şeyh Şa'bân-ı Velî-i Halvetî'nin Terceme-i Hâli, Pîr-i Sâni-i Tarîk-i Şa'bânî Şeyh Mustafâ-yı Çerkeşi, Yûnus Emre'nin Terceme-i Hâli, el-Mebde ve'l-Me'âd, Ravzu'r-Reyâhîn Fî Sânihati's-Sâlihîn, Misvâk veya Fırça İsti'mâli Hakkında, Ferâidü'l-Fevâid, Zât, Sıfat ve Ef'âl-i İlâhiyye'ye Dâir, Kelime-i Tevhîd, İsm-i Celâl İle Zikrin Keyfiyeti Hakkında, Şühûr-ı Selâse Münasebetiyle Yazılmış Bir Eser, Hac, Kurban ve Ka'betullah, Mücâhedât-ı Dîniyye, Hazînetü'l-Esrâr, Celîletü'l-Ezkâr, Dünyadan Ahirete Bir Mektûb, İslâmî, Hukûkî Nokta-i Nazardan (Cumhûriyyetin-Demokrasinin) İzahı, İmâmü'r-Rabbânî'nin el-Mebde' ve'l-Me'âd Risâlesi'nin Türkçe'ye Tercemesi. Letâif-i Âlem-i Emr, Âlem-i Halk Hakkında, Kitâbü's-Selâsil ve'n-Niseb, Ezkâr ve Sülûk, Letâif-i Âlem-i Emre ve Halk, İsm-i Zât, Kelime-i Nefy ü İsbât, Usûl-i Aşere Tercemesi, Vahdet-i Vücûd Hakkında, Menâbi-i Şer'iyye, Edille-i Erbaa; Tefsîr, Te'vil; Müteşâbihât, Mukattaât; Zâhir ve Bâtın-ı Kitâb ve Sünnet, Bazı Mesâil-i Mühimme ve Gâmızaya Dair, Fenâ ve Bekâ Hakkında, Bazı Mesâil-i Fıkhîyye, Faiz, Banka Muameleleri Hakkında, Ehl-i Nârın Hulûdu; Nârın Fenâsı veya Adem-i Fenâsı, Vâlideyn-i Muhammedî'nin Necâtı-Adem-i Necâtı Hakkında, Esnâf-ı Meşâyih Hakkında, Risâle-i Mîzânü'n-Nüfûs Tercemesi, Risâle-i Mi'yâru't-Tarîka Tercemesi, Derecât-ı Tevhîd Hakkında, Ricâlü'l-Gayb, Telhîs-i Makâmât-ı Seyr ü Sülûk, İntihâ-yı Makâmât-ı İrtikâ ve Urûc, Zât-ı Ahadiyet-i Mücerrede, Zât-ı Baht, Sûre-i Fatiha'nın Yedi Ayet Olarak Meâlen Tercemesi, Risâle-i Şerh-i Kelimât-ı İhdâ-âşer Hakkında (On biri Hâce Abdülhâlik Gücdüvânî'ye, üçü de Hâce-i Büziürg Nakşibend'e ait), Tecellî-i Ef'âl, Tecellî-i Sıfat, Tecellî-i Zât Hakkında), Sûret-i Şeriat, Hakikat-i Şeriat; Sûret-i MÂrifet, Hakikat-i MÂrifet; Sûret-i Fenâ, Hakikat-i Fenâ'ya Dâir, Vücûd-Adem, Kendi Terceme-i Hâlim (İstifade ettiğimiz bu eser), Risâle-i Ahseniyye, Şemâil-i Şerîfe-i Muhammediyye Hakkında, Bazı Hakâyık-ı Sifât-ı Celîle-i İlâhiyye İle Hasâis ve Siyer-i Celîle-i Muhammediyye Hakkında Nat-ı Şerif, el-Fevzü'l-Kebîrü'l-Ebedî Fî Beyân-ı Usûl, Erkân; Kavâid ve Mesâil-i Dîn-i Celîl-i Ahmedî, Hayât-ı Dünya

ve Ahiret, Kitâbü'l-Kaza ve'l-Kader, Mezheb-i Selef, Şerh-i Esmâü'l-Hüsna, Dîn-i Mübîn-i İslâm, Kitâbü'z-Zikr, Kitâbü't-Tevhîd, el-Burhân ve'l-İkân Fî Beyân-ı İrâde-i Cüz'iyeye-i İnsan, Beş Sual-Beş Cevap, Dîn-i Celîl-i İslâm, Kitâbü't-Tesbîh ve't-Tahmîd ve't-Tekbîr, Elli Dört Farz, Cemel, Siffîn, Kerbelâ Muharebeleri, Sifâtullah, Zâtullah'ın Aynı ve Gayrı Olmaması Mesele-i Mühimmesi, İslam'da İlk Mefsedet ve Kitâl ve Cinâyât ve Hiyânât ve Müsebbibleri Hakkında Tedkîkât ve Ta'mikât, Sifâtullah, Zâtullah, İsbât-ı Vücûd ve Vahdâniyyet-i İlâhiyye'ye Dâir, Silsiletü'l-Ârifîn – Tezkiretü's-Siddikîn, Şerh-i Hadîs-i Zikir ve Silsile, Vesîletü'n-Necât- Mufassal İlm-i Hâl.

Bu eserlerde tekrar olan ya da okumaya alınıp da iade edilmeyen ve buraya yazılamamış olanlar olduğu nakledilmektedir. Müellif buradaki kısmı *Vesîletü'n-Necât- Mufassal İlm-i Hâl* hakkında “Her Müslüman'ın (mesâil-i i'tikâdiyye ve ameliyesine) tatminkâr cevaplar verecek, başka kitaplara müracaat etmeden muhtaç olduğu her dinî meseleyi halledecek vaziyet ve mahiyettedir (Bi-iznillah)” açıklamasını yaparak hamdele ve salvele ile bu bölümü tamamlamıştır.³⁷⁴

2.2.7.4. Muhammed İhsan Oğuz'un Bazı Özellikleri

Muhammed İhsan Oğuz'un çok yakınlarından birisi onun ahlakı, halleri ve vasıfları hakkında verdiği bilgiler şöyledir:

Bütün hayatında hür ve müstakil olarak yaşamış, siyaset ve particilik ile meşgul ve alakadar olmamıştır. Muhammed İhsan Efendi'nin “Müslümanların yalnız bir fırkası vardır, o da Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Fırka-i Nâciyyesi'dir.” sözünü nakletmektedir. Aynı zamanda millet ve memleketin hürriyet ve istiklal, refah ve saadeti için çalışan, kurulan ve bu uğurda mesai harcayan parti ve mensuplarına sempati ile yaklaştığı beyan edilmektedir. İslam birliğini ve millî birliği bozan, memlekette ve millet arasında ayrılık, fitne, fesat çıkarıcıları da Kur'an ve sünnet ile uyarıp onlarla en güzel şekilde mücadeleyle gayret edip, bunu da en büyük ibadet saydığı ifade edilmektedir.

Muhammed İhsan Oğuz, çocukluğundan itibaren bütün hayatını ibadetler, kulluk, ilim, kitap telifi gibi işlerle geçirmiş, vaktini boş ve yararsız şeylere harcamamaya gayret etmiştir. Sûfî meşrep olarak ilmî-amelî tasavvufu savunan bir kişi

³⁷⁴ Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah'ın Terceme-i Hali*, 43-57.

olmasından dolayı taklidî, felsefî, taassubî tasavvuftan ve onlardan olanlardan uzak durmuştur. İlmi beyan ve irfanda dil açıklığı çok üst seviyede, aklî ve naklî delilleri temellendirmede harikulade bir belagate sahiptir. Kendisine şahit olanların günlerce tesiri altında kaldıkları, hak ve hakikati bulmak ve idrak etmek zorunda hissettikleri ifade edilmektedir.

Bahsi geçen vasıfları hâiz olduğu gibi manzum eserleri ve şiirlerinin de aynı seviyede olduğu vurgulanmaktadır. Eserlerinde ismini verdiğimiz *İki Na't-ı Celil* ve *Siddîk-ı Ekber Hakkında Na't-ı Şerîf* eserleri bu iddianın ispatı durumundadır. Bu manzum eserleri okuyanlar asr-ı saadetin hakiki tarihini öğrendikleri gibi manzumelerdeki derin manaları da görecekleri ifade edilmektedir. İhsan Oğuz, şöhretten son derece kaçınır, son derece mütevazı bir hayat yaşamaya gayret ederdi. Olan hiçbir şeyi kendisine mâl etmez, benlik duygusundan nefret ederdi. Her hâl ve durumda Kuran, sünnet, icma ve kıyas esaslarına bağlı kalır ve en çok tavsiye ettiği şey bu bağlılık olurdu.

Bu hal üzere istikameti en büyük fazilet ve keramet bilirdi. Olgun iman, salih amel, faydalı bilgi, fazıl ahlak sonucunda kazanılan rızayı ilâhîyi en yüce maksat bilir, bu durumu “Allah’a has kulluk, peygambere has ümmet olma” şeklinde özetlerdi. İtikat ve amelde, Hanefî-Maturidî yolunu benimsemiş idi. Selef âlimleri hep üstün tuttuğu bunun sebebinin de birinci ve ikinci derecedeki öğrenci ve tâbîlerinin Selefiyye Mezhebi üzere olmaları şeklinde açıkladığı ifade edilmektedir. Muhammed İhsan Oğuz’un dualarının kabul edildiğini özellikle yakın çevresi biliyordu.³⁷⁵

2.2.7.5. Muhammed İhsan Oğuz’un Tasavvufa İntisabı ve Şeyhleri

Muhammed İhsan Oğuz, tasavvufa intisabını anlatmadan önce eserinde, “tasavvufun başlangıcı ve kaynağı, tasavvufun, mutasavvıfın, sûfinin tÂrifleri, veli ve evliyanın kime deneceği, mürşid-i kâmilin kim olduğu, tasavvuf yolları, İslam âlemindeki tarikatlar, pîr-i tarikatın kime deneceği, seyr ü sülûk” gibi meseleleri izah etmiştir.³⁷⁶

---

³⁷⁵ Muhammed İhsan Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah’ın Terceme-i Hali* (İstanbul: Oğuz Yayınları, 2022), 61-73.

³⁷⁶ Oğuz, 77-123.

2.2.7.5.a. Şeyh Muhammed Evliyâ (Muhammed Hulûsî Efendi)

Muhammed İhsan Oğuz, 12 yaşında iken tasavvufa ilk intisap ettiği zâtın Kastamonu'da Ziyâiyye Medresesi Müderrisi (Büyük Nakşibendî Şeyhlerinden) “Hâce Muhammed Evliya” adıyla bilinen Muhammed Hulûsî hazretleri olduğunu ifade etmektedir. Ziyâiyye Medresesi'ni de bu zâtın yaptırdığını bildirmektedir. Şeyh Muhammed Hulûsî aynı zamanda Muhammed İhsan Oğuz'un babasının da şeyhi olmakla birlikte eniştesi ve hocası el-Hâc Hafız Ahmed Ziyâüddin Efendi'nin de babasıdır. Muhammed İhsan Oğuz, dört küsur sene Muhammed Evliya'nın hizmet ve sohbetinde bulunduğunu, hatm-i şeriflerine katıldığını ve özel olarak teveccühlerine nail olduğunu nakletmektedir. Muhammed İhsan Oğuz, Muhammed Evliya'dan çok feyz aldığını ve istifade ettiğini ifade etmektedir.³⁷⁷

Muhammed Evliya duaları kabul olan bir zat idi. Hayatı ilim, irşâd ve feyiz üzere muntazam idi. Mekke'de Harem-i Şerif'te kendisine ibadet yeri hazırlanmış, kırmızı çuhalarla döşenmiş; burada ikamet ederek hac mevsimine kadar (Tarikat-ı Celîle-i Nakşibendiyye'yi) bilfiil neşir ile meşgul olmuştur. Bu bilgiyi o yıl hacdan gelenler nakletmişlerdir. Muhammed Evliya'nın iki silsilesi vardır. Bunlar:

- 1- Hz. Muhammed Mustafa (sav)
- 2- Hz. Ebû Bekir
- 3- Selmân-ı Fârisî
- 4- Kasım b. Muhammed
- 5- Câfer-i Sâdık
- 6- Ebû Yezîd el-Bestâmî
- 7- Ebû'l-Hasan el-Harekânî
- 8- Ebû Ali el-Fazl el-Farmediyî't-Tûsî
- 9- Yûsuf el-Hemedânî
- 10- Hâce Abdülhâlîk el-Gucdüvânî

---

³⁷⁷ Oğuz, 125-29.

- 11- Hâce Ârif er-Rivgerî
- 12- Hâce Mahmûd Encâr-i Fağnevî
- 13- Hâce Ali er-Râmitenî
- 14- Hâce Muhammed Baba Semmâsî
- 15- Hâce Seyyid Emîr Gülâl en-Nesefî
- 16- İmâmü't-Tarîka Şâh-ı Nakşibend
- 17- Hâce Alâüddîn el-Attâr
- 18- Hâce Yakub el-Çerhî
- 19- Hâce Ubeydullah el-Ahrâr
- 20- Muhammed Zâhid el-Buhârî
- 21- Muhammed es-Semerkindî
- 22- Muhammed Hâcegî es-Semerkindî-i Emkenegî
- 23- Muhammed Bâkî Billâh el-Kâbilî
- 24- İmâmü'r-Rabbânî, Müceddid-i Elfi's-Sânî, Hâce Ahmed el-Fârûkî

Birinci Silsile

- 25- Seyyid Âdem Benevrî
- 26- Sa'dî-i Lâhûrî
- 27- Abdü'l-Gafûr Peşâverî
- 28- Sûfî Cemil Bey el-Peşâverî
- 29- Halîfe Muhammed Ali
- 30- Mîr Muhammed Ali
- 31- Abdurrahîm
- 32- Muhammed Azîm
- 33- Abdüsettâr Peşâverî
- 34- Abdulvâhid Afgânî
- 35- Ahmed Hamdi-i Çankırî

36- Muhammed Evliyâ-yı Kastamonî

37- Muhammed İhsâni'l-Kastamonî

İkinci Silsile

25- Muhammed Ma'sûm el-Fârûkî

26- Muhammed Seyfüddîn

27- Nûr Muhammed Bedevânî

28- Habîbullah Cân-ı Cânân

29- Abdullahi'd-Dehlevî

30- Muhammed Cân-ı Mekkî³⁷⁸

31- Abdulvâhid Afgânî

32- Ahmed Hamdi-i Çankırî

33- Muhammed Evliya-yı Kastamonî

34- Muhammed İhsâni'l-Kastamonî³⁷⁹

2.2.7.5.b. Çerkes Şerefüddîn Efendi

Muhammed İhsan Oğuz, ikinci olarak intisap ettiği zatın Dağıstan muhacirlerinden Çerkes Şerefüddîn Efendi olduğunu nakletmektedir. Şeyh Şerefüddîn'in Bursa'da Orhangazi kazası civarında Elma Alan (Reşadiye) köyünde ikamet ettiği nakledilmektedir. Rûmî 1323/1907 yılında eniştesi ve hocası olan Ahmed Ziyâüddin Efendi ile inâbet ve istişrad için adı geçen köye giden Muhammed İhsan Oğuz, orada on iki gün kalarak istifade etmeye ve feyizlenmeye çalıştıklarını nakletmektedir. Şeyh Şerefüddîn'in Çerkezceden başka dil bilmediğini ve tercüman aracılığıyla konuştuğu ifade edilmektedir. Muhammed İhsan Oğuz ve Ahmed Ziyâüddin

---

³⁷⁸ Müellif burada "Diğer silsilelerde Muhammed Cân-ı Mekkî'nin yerinde Abdullah-i Dehlevî'nin halifelerinden Hâlid el-Bağdâdî vardır. Dikkat oluna" notunu düşmüştür.

³⁷⁹ Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah'ın Terceme-i Hali*, 125-41.

Efendi köye gittiklerinde Şeyh Şerefüddîn İstanbul'da imiş. Kastamonu'ya dönecekleri günün gecesi köye dönmüş ve cami odasında bir görüşme gerçekleştirebilmiştir.³⁸⁰

Şey Şerefüddîn Efendi cezbesi ve keşfi galip, yaşayışı ve sureti melih bir zat olarak tÂrif edilmektedir. Kastamonu âlimlerinden pek çok zâtın kendisine intisap ettiği belirtilmektedir. Kendisi Kastamonu'ya davet edilmişse de Birinci Dünya Savaşı başlayınca Şeyh Şerefüddîn Efendi geri dönmek zorunda kalmış ve Kastamonu'da çok kalamamıştır. Muhammed İhsan Oğuz, Savaş başlamadan önce belli aralıklarla İstanbul'a gitmiş ve Şeyh Şerefüddîn'in sohbetlerine katılmıştır. Genç denilebilecek yaşta mezkûr Şeyh vefat ettiği için fazla istifade edemediğini belirten Muhammed İhsan Efendi, cezbeli halinin devam ettiğini ve gözüne bir şey görünmediğini ifade etmektedir.³⁸¹

Yalnız kaldığını ifade eden Muhammed İhsan Oğuz, Şeyh Şerefüddîn'in kendisine karşı teveccühü olduğunu ve önem verdiğini beyan etmektedir. Yüzlerce kişi arasında sürekli kendisine baktığını bütün hitaplarını kendisine yönelttiğini nakletmektedir. Bu durumun diğer insanlarında dikkatinden kaçmadığını vurgulamaktadır. Muhammed İhsan Oğuz, Şeyh Şerefüddîn'in tarikat silsilesini şöyle aktarmaktadır:

Şeyh Hâlid-i Bağdâdî

Şeyh İsmail Şirvânî

Şeyh Ahmed el-Gürâlî

Şeyh Muhammed Gürâlî

Şeyh Cemâlüddîn el-Gumûkî el-Hüseynî

Şeyh Ahmed es-Seğûrî

Şeyh Şerefüddîn Dağüstânî

Muhammed İhsânî'l-Kastamonî

---

³⁸⁰ Muhammed İhsan Oğuz, *Arifler Silsilesi*, c. 4 (İstanbul: Oğuz Yayınları, 2003), 211; Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah'ın Terceme-i Hali*, 143.

³⁸¹ Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:211; Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah'ın Terceme-i Hali*, 145.

Muhammed İhsan Oğuz gerek Muhammed Evliya ve Şeyh Şerefüddin döneminde gerekse onların vefatlarından sonra uzun bir süre on iki tarikat pîri ve birçok evliyanın rûhâniyetlerinden yardım ve feyizler aldığını, sülûk ve terakkî ettiğini belirtmektedir.³⁸²

Muhammed İhsan Oğuz, bu mazhariyetlerin “*Üveysiyyet tarîkıyle Hz. Peygamber’in bana hususi ve zatî terbiye vermeyi üzerlerine aldıkları zamana kadar devam etti.*” diyerek ne kadar sürdüğünü açıklamıştır.³⁸³

2.2.7.5.c. Tosyalı Ganîzâde Mehmed Sadık Efendi

Muhammed İhsan Oğuz, üçüncü olarak intisap ettiği zâtın Tosyalı yüz yaşına yakın bir pîr-i fânî olan “Ganîzâde” olarak tanınan Mehmed Sadık isminde bir şeyh olduğunu nakletmektedir. Evliyaullah olan bu zata intisabından altı ay sonra bu şeyhte vefat etmiş ve kendisinden fazla istifade edememiştir. Mehmed Sadık Efendi’nin silsilesi şöyle aktarılmaktadır:

Eş-Şeyh İmâmü’r-Rabbânî, Hâce Ahmed el-Fârûkî

Eş-Şeyh Muhammed Ma’sûm bin İmâmü’r-Rabbânî

Eş-Şeyh Yekdest-i Mekkî

Eş-Şeyh Süleyman el-Kürdî

Eş-Şeyh Mahmûd Külâhî-i Kayserî

Eş-Şeyh Ahmed Behcetî-i Kayserî

Eş-Şeyh Mustafa Münîb-i Kayserî

Eş-Şeyh Sarı Mustafâ-yı Kayserî

Eş-Şeyh Ahmed Bâbâ-yı Tosyevî

Eş-Şeyh Mehmed Sâdık Tosyevî

---

³⁸² Şeyh Hâlid-i Bağdadi’den yukarısı Hâce Muhammed Evliya Hazretleri’nin ikinci silsilesinde olduğu gibidir. Şeyh Abdullah-ı Dehlevî’den sonra Muhammed Can-ı Mekki vardır; burada ise yalnız Hâlid-i Bağdadi vardır. Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah’ın Terceme-i Hali*, 145-49; Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:211-12.

³⁸³ Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah’ın Terceme-i Hali*, 78.

Muhammed İhsâni'l-Kastamonî.³⁸⁴

2.2.7.5.d. eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed el-Kürdî el-Hüseynî

Muhammed İhsan Efendi, Ganîzâde Mehmed Sadık Hazretleri'nin vefatından sonra on iki sene kadar mürşid-i kâmil aramış ve seyahatlere devam etmişse de muvaffak olamadığını söylemektedir. O zamanki şeyhlerin, mürşid-i kâmil olmadıklarını anlayan Muhammed İhsan Oğuz, Allah'a bu yolda muvaffak olmak için dua etmeye devam ederken Rabbânî bir işaret ile Seyyid Ahmed-i Kürdî (Çapakçûrî)'yi bulmuştur.³⁸⁵

Mücâhedât-ı Dîniyye isimli eserinde Muhammed İhsan Oğuz, Rebû'l-evvel ayının 11. günü 1336/1917'de Hz. Peygamber (sav)'in doğumunun sene-i devriyesinin gecesinde kendisine “*Seyyid Ahmed el-Kürdî*” yazılı bir levha gösterilerek “*Bu isim, Mürşid ve İnsân-ı Kâmil ismidir.*” diye seslenildiğini; ardından da ismin sahibini gördüğünü nakletmektedir. Bundan sonra Muhammed İhsan Efendi birtakım araştırmalar yapmış ve “Kutbü'l-aktâb³⁸⁶” olarak bildirilen bu zatın aslen Bağdatlı olup Çapakçur³⁸⁷'un Kür köyünde doğduğu için kendisine “Çapakçûrî” ve “Kürdî” denildiğini; Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği için de “Hüseynî” lakabıyla maruf olduğunu ve Harput'ta yaşadığını öğrenmiştir. Araştırmalarını yaparken Posta Telgraf İdaresi mensubu olmasının faydalarını görmüştür.³⁸⁸

Muhammed İhsan Oğuz, Seyyid Ahmed Çapakçûrî'ye Harput Ulu Camii İmamı Hacı Tevfik Efendi aracılığıyla bir mektup göndererek rüyasını anlatmış ve

³⁸⁴ İmam-ı Rabbani'den sonra yukarısı birinci silsilede olduğu gibidir. Oğuz, 79-80.

³⁸⁵ Oğuz, 157-59.

³⁸⁶ “Kutb” kelimesi (çoğulu aktab) sözlükte, “değirmenin mili, eksen demiri, eksen; gökyüzünün kuzey yarım küresinde bulunan yıldız; bir topluluğun yöneticisi” gibi anlamlara gelmektedir. Bir tasavvuf ıstılahı olarak kutb, “Veliler zümresinin başkanı, dünyanın ve alemin manevi yöneticisi olduğuna inanılan en büyük veli” anlamına gelmekte, onun makamına da “kutbiyyet” denilmektedir. Kutbun yönetimi altında bulunduğu inanılan velilerden her grubun da başkanına kutb denilmektedir. Bundan dolayı birinci anlamdaki kutbu diğerlerinden ayırmak için ona “kutbü'l-aktab” denilmektedir. Fakat tasavvufta mutlak olarak kutub denildiği zaman en büyük veli, insan-ı kamil ve hakikat-i Muhammediyye anlaşılmalıdır. Daha çok bilgi için bkz. Süleyman Ateş, “Kutub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 498-99.

³⁸⁷ Şimdiki Bingöl “Çapakçur”, TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim: 28 Nisan 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/capakcur>.

³⁸⁸ Muhammed İhsan Oğuz, *Mücâhedat-ı Dîniyye Mektubat-ı Kudsiyye-i eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed el-Kürdî* (İstanbul: Oğuz Yayınları, 2022), 6-7.

kendisine tâbî olmak arzusunda olduğunu iletmiştir. Mektubu gönderdiği tarihe bakıldıkta gördüğü rüyadan dört buçuk ay sonra olduğu görülecektir. Yazdığı mektuba cevap tam bir yıl sonra 1919'da gelmiş ve Seyyid Ahmed Çapakçûrî'ye intisap etmiştir. Bu intisaptan sonra Seyyid Ahmed Çapakçûrî'nin vefat edeceği tarih olan 25 Kasım 1921'e kadar mektuplaşmaları devam etmiştir. Seyyid Ahmed Çapakçûrî, Muhammed İhsan Oğuz'a seyr-i sülûkunu üveysiyyet yoluyla ve yazdığı dokuz mektupla, yüz yüze hiç görüşmeden tamamlatmıştır. Seyyid Ahmed Çapakçûrî, gönderdiği mektuplara eklediği icazetnameler ile Muhammed İhsan Oğuz'u Nakşibendî Tarikatı'nda zikir telkinine, teveccüh ve irşada yetkili kılmıştır.³⁸⁹

Seyyid Ahmed Çapakçûrî'nin tarikat silsilesi Muhammed İhsan Oğuz tarafında şu şekilde verilmektedir:

- 24- eş-Şeyh İmâmü'r-Rabbânî, Hâce Ahmed el-Fârûkî
- 25- eş-Şeyh Muhammed Ma'sûm bin İmâmü'r-Rabbânî
- 26- eş-Şeyh Muhammed Seyfüddîn bin Muhammed Ma'sûm
- 27- eş-Şeyh Seyyid Nûr Muhammed Bedevânî
- 28- eş-Şeyh Habîbullah Cân-ı Cânân el-Mazhâr eş-Şehîd
- 29- eş-Şeyh Abdullahi'd-Dehlevî
- 30- eş-Şeyh Hâlid el-Bağdâdî
- 31- eş-Şeyh Aliyyü's-Sebtî el-Paluvî
- 32- eş-Şeyh Seyyid Ahmed el-Kürdî el-Hüseynî
- 33- Muhammed İhsânî'l-Kastamonî³⁹⁰

2.2.7.5.e. Şeyh Seyyid Muhammed Mestûrî'l-Üveysî

Muhammed İhsan Oğuz, Seyyid Ahmed Kürdî'nin 25 Kasım 1921'deki vefatından birkaç yıl sonra Hz. Peygamber'den aldığı işaret ve emirle Seyyid

---

³⁸⁹ Muhammed İhsan Oğuz'un Şeyh Seyyid Ahmed Kürdî'nin hayatını, kendisine intisabını ve mektuplarını paylaştığı eseri. Oğuz, 6-8.

³⁹⁰ Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:151; Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah'ın Terceme-i Hali*, 167.

Muhammed Mestûrî'l-Üveysî'ye intisap ettiğini nakletmektedir. Bu zatın o sırada Kutbu'l-gavs³⁹¹ olduğunu ve sohbetlerinden pek fazla istifade ettiğini ve kısa sürede nakledilmektedir. Seyyid Muhammed Mestûrî'l-Üveysî'nin, halktan gizlenmeye memur olduğu kaydedilmektedir. Böyle olmasının sebepleri, fitratının gereklilikleri, kutbiyyetinin icabı, zamanın müsait olmaması şeklinde sıralanmaktadır. Bundan dolayı kendisini açık ettiği kimseleri, kendisini teşhir etmemeleri için yemin ile men ettiği aktarılmaktadır.³⁹²

Muhammed İhsan Oğuz, Seyyid Muhammed Mestûr'un Muhammed Ma'sûm bin Abdürreşîd Müceddidî'nin müridi ve müntesibi olduğunu nakletmektedir. Muhammed Mestûr'un tarikat silsilesi şöyle verilmektedir:

- 24- eş-Şeyh İmâmü'r-Rabbânî, Hâce Ahmed el-Fârûkî
- 25- eş-Şeyh Muhammed Ma'sûm bin İmâmü'r-Rabbânî
- 26- eş-Şeyh Muhammed Seyfüddîn bin Muhammed Ma'sûm
- 27- eş-Şeyh Seyyid Nûr Muhammed Bedevânî
- 28- eş-Şeyh Habîbullah Cân-ı Cânân el-Mazhâr eş-Şehîd
- 29- eş-Şeyh Abdullahi'd-Dehlevî
- 30- eş-Şeyh Ebû Saîd Müceddidî
- 31- eş-Şeyh Ahmed Saîd Müceddidî
- 32- eş-Şeyh Abdürreşîd Müceddidî
- 33- eş-Şeyh Muhammed Ma'sûm Müceddidî
- 34- eş-Şeyh Muhammed Mestûr el-Üveysî³⁹³

Muhammed İhsan Oğuz'un naklettiğine göre, Seyyid Muhammed Mestûr, eski dostlarından olan ve yıllar önce maddî yardım gördüğü bazı kişileri itikatlarındaki eksikliklerden dolayı irşâd etmek istemiş fakat buna imkân bulamamıştı. Bu kişileri

---

³⁹¹ Kutub derecesine eren en büyük veliye kendisinden manevi yardım istendiği (istigase) için gavs da denir. Ateş, "Kutub", 26:498.

³⁹² Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:221-22.

³⁹³ Seyyid Muhammed Mestur'un silsilelerinin İmam-ı Rabbani'den yukarısı, Hâce Muhammed Evliya'nın ikinci silsilesinde olduğu gibidir. Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah'ın Terceme-i Hali*, 197.

Muhammed İhsan Oğuz'a irşâd için göndermek istemiş fakat bir iki kişiyi gönderebilmiş ve Muhammed İhsan Oğuz bunları irşâd etmiştir. Muhammed İhsan Oğuz, bu hadise ile ilgili eserinde *“İtikadı olmayanlara Kutb ve Gavs bile irşâd edemez. Hakiki bir mürşid olsa bile ona eğer mürşid nazarıyla bakılmasa ve itikat edilmezse bu hal ile irşâd ü istirşad vuku bulmaz.”* şeklinde bir izahta bulunmuştur.

Seyyid Muhammed Mestûr, Muhammed Ma'sûm bin Şeyh Abdürreşîd Müceddidî'nin müntesibi iken bazı maddî zaruret ve mecburiyetlerden dolayı huzurundan ayrılmış ve uzun yıllar uzaklarda mücâhede ve meşakkatler ile yaşamıştır. Muhammed Ma'sûm'un vefatının üzerinden seneler geçtikten sonra hiç ummadığı halde Kutb olduğunu ifade etmektedir. Kutbiyyet makamında yirmi iki sene kaldıktan sonra vefat etmiştir.³⁹⁴

2.2.7.5.f. Şeyh Muhammed Ma'sûm bin Şeyh Abdürreşîd

Muhammed İhsan Oğuz altıncı olarak feyz aldığı zâtın, İmâm-ı Rabbânî'nin neslinden gelen Muhammed Ma'sûm bin Şeyh Abdürreşîd olduğunu ifade etmektedir. Fakat bu zâtın üveysiyyet³⁹⁵ yoluyla feyiz aldığını nakletmektedir. Bu hususun da Hz. Peygamber (sav)'in emriyle vuku bulduğu ifade edilmektedir. Bu zâtın Ahmed el-Kürdî'den bir sene sonra Mekke'de vefat ettiği bildirilmektedir. Bu zât yukarıda da bildirildiği üzere Seyyid Muhammed Mestûr'un da mürşidi idi. Şeyh Muhammed Ma'sûm bin Şeyh Abdürreşîd'in tarikat silsilesi şu şekilde verilmektedir:

24- eş-Şeyh İmâmü'r-Rabbânî, Hâce Ahmed el-Fârûkî

25- eş-Şeyh Muhammed Ma'sûm bin İmâmü'r-Rabbânî

26- eş-Şeyh Muhammed Seyfüddîn bin Muhammed Ma'sûm

27- eş-Şeyh Seyyid Nûr Muhammed Bedevânî

28- eş-Şeyh Habîbullah Cân-ı Cânân el-Mazhâr eş-Şehîd

29- eş-Şeyh Abdullah ed-Dehlevî

30- eş-Şeyh Ebû Saîd Müceddidî

---

³⁹⁴ Oğuz, 199-203.

³⁹⁵ Muhammed İhsan Oğuz, *“Arifler Silsilesi”* isimli eserinin 4. cildinde üveysiyyet hakkında açıklama yapmıştır. Bkz. Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:226.

31- eş-Şeyh Ahmed Saîd Müceddidî

32- eş-Şeyh Abdürreşîd Müceddidî

33- eş-Şeyh Muhammed Ma'sûm Müceddidî

34- Şeyh Muhammed İhsân bin Muhammed Atâullahi'l-Kastamoniyyi'l-Üveysî³⁹⁶

Şeyh Muhammed Ma'sûm bin Şeyh Abdürreşîd'in İmam-ı Rabbânî'nin soyundan olduğunu ifade edilmişti. Hindistan'dan İngiliz ihtilalinden dolayı muhaceretle Haremeyn-i Şerîfeyn'e seksen aile olarak gelmişlerdir. Muhammed İhsan Oğuz, Şeyh ile yüz yüze görüşememe sebebini Birinci Dünya Savaşı'nın devam etmesi olarak belirtmektedir. Üveysiyyet yoluyla görüşmelerinin en büyük tezahürünün Kastamonu'da "Kırk Direkli"³⁹⁷ denilen büyük bir camide bir Salı günü, ikinci namazından sonra vuku bulduğu nakledilmektedir. Şeyh Muhammed Ma'sûm bin Şeyh Abdürreşîd'in bütün manevi hasılasını Muhammed İhsan Oğuz'a aktardığı ve o gün camide bu iki ruhtan başka hiçbir kişi olmadığı aktarılmaktadır.³⁹⁸

2.2.7.5.g. Hz. Muhammed Mustafa (sav)

Muhammed İhsan Oğuz, yedinci mürşidinin Hz. Muhammed (sav) olduğunu şu şekilde nakletmektedir:

Seyyid-i Kâinât, Efdal-i Mevcûdât Hazret-i Muhammed, Ahmed, Hamîd, Mahmûd (sav) 1941 senesinde husûsîve fevka'l-âde olarak bu fakirin terbiyet ü tekmîlini üzerlerine almışlar; en büyük inâyetlerini mebzûl buyurmuşlardır. İş bu mes'adet-i fevka'l-âde ve mevhibet-i Rabbâniyye'den dolayı Allah'a hamd; Habîb-i Ekrem'ine sonsuz salât ü selamlar olsun.³⁹⁹

---

³⁹⁶ Muhammedi İhsan Oğuz'un silsilede kendini "Üveysî" olarak ifade etmesi dikkat çekicidir. Üveysiyyet tarihiyle feyiz aldığı için bu şekilde beyan edilmiş olmalıdır. Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Atallah'ın Terceme-i Hali*, 205-7.

³⁹⁷ Atabeygazi ismiyle bilinen bu cami, Çobanoğulları (Atabeyler) Döneminde inşa edilmiş ve Kastamonu merkezde, kalenin doğu eteğinde, Atabey Mahallesi Kefeli Sokağı'nda yer almaktadır. Kastamonu'nun en eski ve en büyük camilerinden biridir. Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 99.

³⁹⁸ Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Atallah'ın Terceme-i Hali*, 209-13.

³⁹⁹ Oğuz, 225.

Bu hususta kalplerin durduğunu, ruhların hareketsiz kaldığını ve ifadenin yetersiz olduğu bir halin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Burada “Nu’ût-ı Celîle-i Muhammediyye” isimli yirmi beyitlik bir nat-ı şerif paylaşılmıştır. Bir kısmı şöyledir:

Pâdişâh-ı her dü âlemdir Muhammed Mustafa,
Server-i Evlâd-ı Âdemdir Muhammed Mustafa!
Enbiyâ-yı Mürselînden İzzet-i Mi’râc ile
Müctebâ-yı Zât-ı Rahmân’dır Muhammed Mustafa!
Kurb-ı Hak’ta Kâbe Kavseyn devletinin mazharı,
Sırr-ı Ev Ednâ’ya erendir Muhammed Mustafa!
Tâc-ı Mahbûbiyyet ile âeme Sultan olan,
Kâinâtın halkına bâis Muhammed Mustafa!
Hevl-i mahşerle bunalmış çaresiz kalmış olan,
Ammeye Şâfi’ Müşeffa’dır Muhammed Mustafa!
Evvelîn ü âhirînin gıbtası vâki’ olan,
Sahib-i Makâm-ı Mahmûd’dur Muhammed Mustafa!

Muhammed İhsan Oğuz, na‘tın sonunda kendisi ile ilgili bölümü şu şekilde yazmıştır:

Başını pâ-yı şerifinden cüdâ kılma sakın,
Çünkü şeyhin, mürşidin oldu Muhammed Mustafa!
Bin ile üç yüz ve yetmiş iki hicret senesi,
Bu nu’ûtu yazdı tilmiz-i Muhammed Mustafa!
Hak Teâlâ Hazretine lâ-yu‘âd hamd ü senâ,
Bî-nihayet es-salât Sana Muhammed Mustafa!⁴⁰⁰

Bu önemli gelişme ile beraber diğer mürşid ve din büyüklerinin irşâd cihetinden münasebetleri son bulmuştur. Çünkü bir kimsenin irşâd, eğitim ve kemale erdirilmesini

---

⁴⁰⁰ Oğuz, 225-33.

âlemin mürşidi kabul edilen Hz. Peygamber üzerine aldığı daha alt makamda olanlardan bu terbiye ve irşadın düşmesi kaçınılmazdır. Bu yolda nisbet ve bağlılık dolaysız olarak Hz. Peygamber (sav)’edir. Bu yola girenlerin ve bağlananların Hz. Peygamber (sav)’e bağlılıkları da yeni “Has Yol” bakımından böyledir. Arada yalnızca yol gösterenin yol gösterici olmak bakımından nisbeti ve bağlılığı kalmaktadır. Bu nisbet, gerek hayatında bizzat, gerekse ahirete gittikten sonra eserler aracılığıyla devam edecektir.

Bu “Has Yol” Hz. Peygamber (sav)’in açtığı yeni yol ve kendi özel tarikidir. Kıyamete kadar açık kalacak ve sürekli olacaktır. Bu anlamda bu yol Muhammed Ümmeti için Allah’ın büyük bir lütfu ve bağıışı olarak ifade edilmektedir. Bu büyük lütuf, ihsan ve bağıışın yayılması ve ehli olan kimselerin bu yeni yola sokulması ve irşadı konusunda Muhammed İhsan Oğuz’a icazet verildiği nakledilmektedir. Bu yeni yola verilen isim “Tarikat-ı Nakşibendiyye-i Müceddidiyye-i Ahseniyye” ya da “Tarikat-ı Ahseniyye” ismi verilmiştir.⁴⁰¹

2.2.7.6. Muhammed İhsan Oğuz ve Ahseniyye Yolu’nun Esasları

Muhammed İhsan Oğuz, Hz. Peygamber (sav) tarafından 1355/1937 yılında yeni bir ibadet, has kulluk, Allah’a yakınlık ve mârifet yolunun açıldığını beyan etmektedir. Bu yola ilk kabul edilen Muhammed İhsan Oğuz, bu yola “Has Yol” ya da “Yeni Yol” adını vermiştir. Son zamanlarda ise “Tarikat-ı Ahseniyye” (Ahseniyye Yolu) ismi verildiğini ifade etmektedir. Bu yolun Müceddidiyye’den daha sağlam, ihtiyatlı ve cezbeli olduğu vurgulanmaktadır. Seyr ve sülûkü de “Muradlar⁴⁰²”a özel olarak, yukarıdan aşağıya doğru yürüyüş ve ilerlemedir. Bu yolun başlangıcında cezbeyle erildiği, sonunun başlangıcında mevcut olduğu ve başlangıcı ile sonunun iç içe olduğu ifade edilmektedir. Bu yolda yürümenin de latifeler⁴⁰³in tümüyle olabileceği

---

⁴⁰¹ Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:441-42.

⁴⁰² Seçkin ve üstün yaratılanlara, sevilenlere. Bkz. 167. dipnot. Oğuz, 4:449.

⁴⁰³ Müceddidiyye öncesi Nakşibendî kaynaklarında çok rastlanmayan letaif-i hamse, Müceddidiyye’nin kurucusu kabul edilen İmam-ı Rabbani tarafından tarikatın seyrüsüluk metodu olarak temellendirilmiştir. İmam-ı Rabbani’ye göre insanda beşi halk, beşi de emir âlemine ait on latife olduğu ifade edilmektedir. Halk âlemine ait latifeler anasır-ı erbaa (hava, su, toprak, ateş) ile nefistir. Emir âlemine ait latifeler de kalp, ruh, sır, hafi, ahfadır. Nakşibendî-Müceddidiyye’de seyrüsüluk kalp latifesinden başlayarak emir âlemine ait bu beş latife ile sürdürülmesi usulü ortaya konulmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Osman

aktarılmaktadır. Feyz kaynağı Ulü'l-azm peygamberler ile büyük meleklerin feyz kaynağının aynısıdır.

Ahseniyye Yolu'nda önce Rasûlullah (sav)'a sonra diğer peygamberlere sonra büyük meleklerle sonra da büyük velilere ve diğer meleklerle kavuşulur. Bu yolun salıklarının, daha önce görülmemiş ilerlemeler kaydedeceği nakledilmektedir. Çünkü bu yol Hz. Peygamber (sav)'in yolu olarak açılmıştır. Bütün tarikatların ve özellikle Nakşibendî-Müceddidiyye'nin usul, esas ve temel kurallarını öz olarak şamildir. Muhammed İhsan Oğuz, bu yolun kıyamete kadar değiştirilmeden ve yenilenmeden devam edeceğini vurgulamaktadır.

Ahseniyye Yolu'nun yeni bir yol olmak bakımından birçok imtihanlarının olduğu vurgulanmaktadır. Bunlardan biri vazife sırasında, maneviyatın, latifeler ve beden üzerinde ağırlık bırakmasıdır. Bu ağırlığın ilerlemenin sonlarına doğru biteceği ve aşka, şevke, iştiyaka ve zevke dönüşeceği nakledilmektedir. Bazı Allah dostları bu yeni yolun tehlike ve sorumlulukları altına girmek ve sabretmenin son derece nazik ve zor olduğundan mütevellit ona girmekten vazgeçmişlerdir.

Bu yolda yapılacak işlerin temel direği: Hz. Peygamber (sav)'e râbitadır. On beş dakikadan az olmamak üzere yirmi dört saatte (1-2-3-4-5) defa Hz. Peygamber (sav)'e râbita edilir.⁴⁰⁴ On ya da on beş dakikalık râbitanın sonuç bakımından bir yıllık ibadet yerine geçeceği müjdelenmiştir. Yeni Yol'un usûl ve esasları bu şekilde özetlenmektedir.

Muhammed İhsan Oğuz, kâmil iman, salih amel, üstün ahlak, tam ihlasın İslam dininin temelleri olduğunu, bunlar olmadan Müslümanlığın doğru, tam ve sağlam

---

Türer, "Letaif-i Hamse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 143.

⁴⁰⁴ Rabitanın yapılışı şöyle tarif edilmektedir: Hz. Peygamber (sav)'in şemali göz önüne getirilerek Ruhaniyyet-i Muhammediyye'ye yönelerek feyz almak üzere durmaktır. Şemal-i şerife göz önüne getirilmeden yalnız mübarek Ruhaniyetlerine yönelerek durmak da yeterlidir. Hangisi kolay ve huzurlu olursa, hangisinden feyz alınırsa onu yeğlemek, ona devam etmek uygundur. Salık yirmi dört saatin en huzurlu ve uygun zamanlarında; boş ve kimse bulunmayan temiz bir yerde abdestli olarak ve kibleye dönerek oturur; bir oturumda on beş dakikadan az olmamak üzere bir ile beş defa arası rabita ile meşgul olur. Bu meşguliyyetin öncesinde ve sonrasında huzur ve sükun, edep ve saygı hali almaktan; özellikle kalbe başka düşüncelerin girmesini engellemekten başka yapacak bir şey yoktur. Rabıtaya başlamadan evvel birkaç istiğfar birkaç salat ve selam okunabilir. Rabıtaya alışkanlık ve yatkınlık kazandıktan sonra buna lüzum yoktur. Rabita sırasında başka düşünceler ya da vesveseler kalbe gelirse hemen rabıtayı bırakmak ve uygun bir zamana ertelemek gerekir. Çünkü rabita sırasında başka düşüncelerin hatıra gelmesinin tehlikeli olduğu Hz. Ebu Bekir tarafından bildirilmiştir. Aydınlıkla karanlığın birleşmesi mümkün değildir. Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:451-52.

olamayacağı gibi Allah'a yakınlık ve mÂrifetine, rızasına erişmenin de mümkün olmadığını ifade etmektedir. Onun için ilahi yollara girmek, ilahi yolları tutmak isteyenlerin öncelikle zikredilen temellere sahip olması ve şartlarını yerine getirmesi, bundan sonra bu yola girmesi gerektiğini yoksa temelsiz, hava üzerine bina inşa edilemeyeceğini çok önemli bir uyarı olarak vurgulamaktadır.⁴⁰⁵

2.2.7.7. Muhammed İhsan Oğuz'un Tesirleri ve Bazı Kerametleri

İcazet almasına rağmen kendisini açık etmeme gayretinde olan Muhammed İhsan Oğuz'a Kastamonu'da pek çok kişi intisap etmiştir. İntisap edenler sadece Kastamonu'da olmayıp Çorum, Çankırı, Amasya, İstanbul gibi muhtelif şehirlerden de pek çok kişi müridi olmuştur. Klasik anlamda tasavvufu şeyh-derviş yolu olarak görmeyen Oğuz, bu yolu has kulluk ve ümmet yolu olarak görür ve kimseye rütbe, makam gibi şeyler vermezdi.⁴⁰⁶

Muhammed İhsan Oğuz'dan tezahür eden bazı olağanüstü haller ve kerametler rivayet edilmektedir. Sohbetlerine katılanlar bu olayların şahitleri olmuşlardır. Bu kerametlerin sahv⁴⁰⁷ ve temkinle ortaya çıktığı ve devamlı olarak görüldüğü aktarılmaktadır. Muhammed İhsan Oğuz'a maddî-manevî, dünyevî ya da uhrevî, kolay ya da zor bir soru soruldukta anında doğru cevabı verdiği ve sorulan meselenin sürecin sonucunda söylediği gibi çıktığı aktarılmaktadır.

Muhammed İhsan Oğuz'un dualarının kabul edildiği, Cenâb-ı Hakk'tan istediği şeylerin büyük çoğunluğunun kabul edildiği sohbetlerine katılanlar tarafından nakledilmektedir. Muhammed İhsan Oğuz'a haset eden, çekememezlik sebebiyle dedikodu yapanlar, hakkında kötü düşünüp düşmanlık edenler olurdu. Bu gibi art niyetli kişilerin başlarına bela ve musibetlerin geldiği ifade edilmektedir.

Muhammed İhsan Oğuz'un bazı dostlarının nefis, zevk, şeytan ve hevesler ile dünyaya aldanıp, çekiciliği ve geçiciliğine kapılarak sapkınlıklara düşenler olmaktadır.

---

⁴⁰⁵ Oğuz, 4:449-56.

⁴⁰⁶ Sevim Yılmaz, *Muhammed İhsan Oğuz Ve Tasavvuf Felsefesi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 43.

⁴⁰⁷ Cezbe, vecd ve aşk ile kendinden geçen salikin ayılıp his ve şuur alemine dönmesini ifade eden bir tasavvuf terimidir. Abdullah Kartal, "Sekr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 334.

Bunlardaki tehlikeye dikkat çeken Muhammed İhsan Oğuz, tehlikeli durumlar olmadan önce uyarı ve irşâd ile insanların ayaklarını kaymaktan kurtarmaya gayret ederdi. Aklına başına alanların ve uyananların kurtulduğu, aklını başına almayıp gaflet içinde kalanların büyük zararlara uğradığı nakledilmektedir. Muhammed İhsan Oğuz'un nefesinin son derece tesirli olduğu ifade edilmektedir. Herhangi bir hastaya okuduğunda Allah'ın izniyle o kişinin şifaya kavuştuğu söylenmektedir. Bir işin olması ya da olmaması yönünde ağzından ne çıkarsa o işin o minval üzere olduğu aktarılmaktadır. Sohbetlerine katılanların bu şekilde şahitlik ettikleri bilinmektedir.

Muhammed İhsan Oğuz'un sohbetlerinden yararlandırması ve feyizlendirmesinin son derece etkili olduğu, sohbetlerinde bulunanları ve kendisine inananları irşâd edip kemale kavuşturduğu, ilim, amel, ahlak ve ihlas olgunluklarıyla süslediği ve her birini meşreplerine göre kemâle erdirdiği aktarılmaktadır. Bunun gibi pek çok kerametleri bilinen Muhammed İhsan Oğuz'un ruhlar ve yücelikler âlemindeki hallerine ve durumlarına dair, keşif ehlinin bildiği müşahedeleri olmakla birlikte nakletmenin uygun görülmediği belirtilmektedir.⁴⁰⁸

2.2.8. Kastamonulu Hacı Merdan Efendi (1882-1931)

2.2.8.1. Doğumu ve Ailesi

Kastamonulu Hacı Merdan Efendi, 1882'de Bolu'da doğmuştur. Babası Şeyh Mehmed Efendi, Nakşibendî şeyhidir. Şeyh Mehmed Efendi, kendi şeyhinin tavsiyesi ve işaretini üzerine Bolu'dan ayrılarak Kastamonu'ya gittikleri nakledilmektedir. Şeyh Mehmed Efendi'nin, İsmail ve Merdan isimli iki oğlu; Hafize, Cemile, Ayşe ve Zahide isimli dört kızı vardır. Çocuklarının hepsi de Bolu'da doğmuştur. Ailenin Kastamonu'da geldikleri yerin Şeyh Şa'bân-ı Velî Dergâhı olduğu bilinmektedir. Buradan sonra şimdi

---

⁴⁰⁸ Muhammed İhsan Oğuz, haller ve kerametleri ikiye ayırarak açıklamaktadır. İlki suri ya da maddi olağanüstü hal ve keramat veya kemalat; ikincisi ise manevi ya da ilmi/hakiki olağanüstü keramat veya kemalat olarak ifade edilmektedir. Suri olanda yaratılmışların hallerinin ve şekillerinin bilinmesi anlaşılması, gizli yönlerinin açığa çıkarılması söz konusudur. Manevi olanda ise Allah'ın zatına, sıfatlarına ve isimlerine dair hakikatlerin bilinmesi, anlaşılması, marifeti söz konusudur. Birincisine halk itibar edip kıymet verirken, ikincisine seçkin kimselerin kıymet verdiği nakledilmektedir. Birinci keramatın gösterilmesinde insanların irade ve etkisi söz konusu iken, ikincisinin görünmesinde beşeri irade söz konusu değildir. İzhar (gösterme) başka, zuhur (görünme, ortaya çıkma) başkadır. Birincisi velilerin kerametlerine hastır. İkincisi peygamberlerin mucizelerine hastır. Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:405-7.

Karanlık Evliyâ olarak bilinen türbenin yanında yer alan dergâha taşındıkları nakledilir. Şeyh Mehmed Efendi buradaki dergâhta irşâd faaliyetlerine başlamıştır.⁴⁰⁹

2.2.8.2. Tasavvufa İntisabı ve Mürşidlik Dönemi

Şeyh Hacı Merdan Efendi, genç yaşta babasının ölümü üzerine çok üzölmüşü. İlk tasavvuf eğitimi ve terbiyesini babasından almıştı. Babasından feyz almasına rağmen Konya Seydişehir’de bulunan Nakşî-Hâlidî Şeyhi Hacı Abdullah Efendi’ye intisap ettiği ve yedi sene yanına gidip geldiği nakledilmektedir.⁴¹⁰ Son gidişinde kırk günlük halvet süresinin sonunda şeyhinin yanına geldiği ve “*Merdan, bunun sevabını Zuhûrî (Bolulu Şeyh Hacı Ahmed Efendi) ’ye veriver de sen bir daha giriver oğlum.*” Der. Bunun üzerine Hacı Merdan Efendi, ilk halvetten çıkmadan ikinci halvete başlar. Nihayetinde seksen günü tamamlayınca Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi, Hacı Merdan Efendi’yi huzuruna çağırır ve kendisine “*Merdan, bize ihtiyacın kalmadı, var git Allah yolunda hizmet eyle.*” diyerek Merdan Efendi’ye izin verir.

Şeyh Hacı Merdan Efendi, Kur’an ve sünnetten başka hiçbir şey anlatmamaya gayret etmiş, sohbet ve irşadı halk üzerinde tesirli olmuştur. Müridlerine hafî zikir yaptıran Hacı Merdan Efendi, ortaya oturur ve müridleri onun etrafında halka oluşturup, Hacı Merdan Efendi’nin verdiği zikri tespih miktarınca yerine getirirlermiş. Halvet miktarı oruca ve çileye kabiliyetli ve gönüllü olan müridlerine izin verdiği ve halvete aldığı nakledilmektedir. Halvet, ufak pencereleli bir hücrede iftardan iftara biraz tuzsuz

---

⁴⁰⁹ Şeyhi Mehmed Efendi’ye Kastamonu’ya irşad için gitmesi gerektiğini “Mehmed bizdeki rızkın tükendi. Kastamonu boş kaldı; var git oraya hicret et ve yerleş.” diyerek emreder. Bunun üzerine evine gelir ve hanımına hazırlanmasını ve yarın Kastamonu’ya gideceklerini söyler. Hanımı Hatice Hanım “Orada ne yer ne içer nerede kalırız? İki merkep ile ne götürölür?” şeklindeki itirazı üzerine Şeyh Mehmed Efendi “Hanım! Bizim orada her şeyimiz var, Allah’ımız var ne zaman imanından oldun!” diyerek uyarıda bulunur. Kayıtsız şartsız tevekkül ile yola çıkarlar. Ahmet İdrisoğlu, “Şeyh Hacı Merdan Efendi”, Kastamonur, 12 Temmuz 2014, <https://www.kastamonur.com/seyh-haci-merdan-efendi-ahmet-idrisoglu/>.

⁴¹⁰ Gökçehüyöklü emekli Müftü Halil İbrahim Üzümcü anlattı: "1985 baharında Kastamonu’da Said Nursi’nin bir talebesini ziyarete gittik. Adam çok ihtiyar ve yatalaktı. Sohbet sırasında “Nerelisiniz?” diye sorulduğunda “Seydişehirliyim” dedim. Hastanın yanında bir arkadaşı vardı. Hemen yerinden doğrulup anlatmaya başladı: ‘Bizim burada Hacı Merdan Efendi adında mübarek bir zat varmış. Üç aylar girince bir at alır, köy köy şehir şehir dolaşarak Seydişehir’e gider, atı bir hana bağlar, orada atına bakılmış. Erbain’e girer, yağsız çorba içer ve sohbetlere katılmış. Kırk günü doldurduktan sonra ahbablarına misafir ola ola tekrar buraya dönermiş. Atı satar, parayı bir yere ayırır ve yeni senede üç aylar girince bir at daha satın alır tekrar Seydişehir’e gidermiş. Yıllarca bu şekilde Seydişehir’deki Şeyh Abdullah Efendi ile teması devam etmiş. Yıldız, *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)*, 89.

yufka ve biraz da tuzsuz çorba ile kırk gün boyunca oruç tutarak, ibadet ve zikirle geçirilen, dışarıya sadece hacet ve abdest ihtiyacı için çıkılabilen, yalnız kalınan ve nefis terbiyesi ile meşgul olunacak surette icra edilirdi.

Şeyh Hacı Merdan Efendi ihtiyaç sahiplerine yardım eder, zaruretlerini giderir ve dergâha gelen hediyeleri de onlara dağıtırmış. Kastamonu’da bu hali bilinen Şeyh, tekke ve zâviyeler kapatılıp tahkikata uğradığında dönemin Valisi tarafından emniyet müdürü gönderilerek “*Şeyhim bir süre evinizden çıkmayıverin.*” şeklinde ricada bulunularak uyarılmıştır.⁴¹¹

2.2.8.3. Şeyh Hacı Merdan Efendi’nin Bazı Kerametleri

Yayla Halkacılar köyü halkı kağrı arabaları ile dergâha odun getirmişler. Kış mevsimi olduğu için zayıf olan hayvanlar yolda kalma noktasına gelmiş ve çok zorlanmışlar. Konuklar ağırlanmış ve yemek yenilirken Şeyh Hacı Merdan Efendi: “*Efendiler, mübarek hayvanlarımız bugün yolda sizleri üzdüler. İnşallah-u Teâlâ hem siz hem de onlar haklarınızı helal etmişsinizdir.*” Deyince oradakiler şaşırılmıştır.

Hacı Merdan Efendi’ye iki ziyaretçi gelir ve tırnak kesmenin abdesti bozup bozmayacağını sormak isterler. Onlar henüz soruyu sormadan Şeyh Hacı Merdan, “*Şu abdestimizi tazeleyelim.*” demiş ve abdestini tazelemiş sonra da konukların yanında tırnaklarını keserek “*Demek ki tırnak kesmek abdesti bozmazmış. Buyurun vakit geldi namazımızı kılalım.*” demiş.

Şeyh Hacı Merdan Efendi, sıklıkla ziyaret ettiği kız kardeşleri Cemile Hanım’ın köyü olan Halkacıları ziyaret ettiklerinde, “Bayır Dağı” şeklinde zikredilen yere çadır kurdurmuş ve oradaki misafirler ile sohbe başlamıştı. O sırada bir kurt yaklaşmış ve cemaat tedirgin olmuştu. Hacı Merdan Efendi tedirgin olan cemaate “*Bırakın! O sohbet dinlemeye geldi.*” demiş ve kurt yaklaşıp hemen Hacı Merdan Efendi’nin yanındaki boşluğa oturmuştu. Bir süre sohbet edildikten sonra namaz vakti girer ve abdest

---

⁴¹¹ İdrisoğlu, “Şeyh Hacı Merdan Efendi”.

tazeleyip namaza kalkarlar. Cemaat kalkınca kurt kalkıp gitmiş ve bunun üzerine Hacı Merdan Efendi “*Her gördüğünüz görüldüğü gibi değildir.*” buyurmuştur.⁴¹²

Hacı Merdan Efendi, tekkelerin kapatılması üzerine yerel halktan bazı kötü niyetli kişilerin kötü muamelelerine muhatap olmak zorunda kalmıştır. Karşı komşusu, Hacı Merdan Efendi’nin evini yakmaya kalkışmış ve evinin yanına gazlı fitil yerleştirmiştir. Aniden çıkan bir fırtına ile gazlı fitil, fitili koyan kişinin evine doğru uçmuş ve o şahsın evi tamamen yanıp kül olmuştur.⁴¹³

2.2.8.4. Vefatı, Halifesi ve Tarikat Silsilesi

Şeyh Hacı Merdan Efendi, kız kardeşi Cemile Hanım’ın küçük oğlu Halid Bey’e kız istemek için Devrekâni Hacı Hasan Oruç köyüne dünürlüğe gider. Akrabalık akdine girilir. Dönüşte Devrekâni’de takdir-i ilahi tecelli eder ve Hacı Merdan Efendi geçirdiği kalp krizi sonucu rahmet-i rahmana kavuşur. Haberi alan Kastamonu halkından bir grup Devrekâni’ye gider ve cenazeyi almak isterler. Fakat cenaze bugün Devrekâni’de kâin olan Hacı Osman Efendi Camii yanına defnedilir.⁴¹⁴

Hacı Merdan Efendi’nin Mevlânâ Halid-i Bağdâdî’den itibaren silsilesi şu şekildedir:

30. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1242/1827)

31. Ödemişli Hasan Kudsî Efendi (ö. 1834)

32. Konya-Bozkırlı Mehmed Emin Efendi (1784-1852)

33. Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)

34. Seydişehirli Mehmet Hâcegân Efendi (1836-1906)

35. Kastamonulu Hacı Merdan Efendi (ö. 1347/1931)⁴¹⁵

---

⁴¹² İdrisoğlu.

⁴¹³ Yıldız, *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)*, 88.

⁴¹⁴ İdrisoğlu, “Şeyh Hacı Merdan Efendi”.

⁴¹⁵ Yıldız, *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)*, 44.

Şeyh Hacı Merdan Efendi'nin halifesi, müridi Çankırı Yapraklılı (eski adı Tuht) Hacı Mustafa Okutkan Efendi (1870-1949)'dir.

2.2.9. Şeyh Hacı Mustafa (Okutkan) Tuhtî Efendi (1870-1949)

1870'te Çankırı Yapraklı'da dünyaya gelen Hacı Mustafa Okutkan Efendi, "Hocazâdeler" olarak tanınan aileye mensuptur. Mustafa Tuhtî'nin nesebi, Yapraklı'daki Dervişoğullarına aittir. Mustafa Tuhtî'nin abisi olan Rıfat Efendi o dönemin kadısıdır. Rıfat Efendi, Mustafa Tuhtî on yaşlarında iken eğitimi için İstanbul'a göndermiştir. Mustafa Tuhtî, yirmi yıllık medrese eğitimi almıştır.

Medrese eğitiminden sonra Yapraklı'ya dönen Hacı Mustafa Tuhtî, hadis, tefsir fıkıh, akaid ve tasavvuf gibi dersler okutmuştur. Eğitim ve irşâd faaliyetlerini vefatına kadar sürdürdüğü aktarılmaktadır. Kendisi de Hacı Merdan Efendi'den dersler okumuştur. Hacı Merdan Efendi'den sonra Şeyhlik kendisine nasip olmuştur. Vefatına kadar derslerini ve irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴¹⁶

Şeyh Hacı Mustafa Tuhtî'nin Halifeleri

Hacı Yusuf Olgun (1877-1953)

Ilgazlı Hacı Ahmed Abduşoğlu (1890-1975)⁴¹⁷

2.2.10. Ilgazlı Hacı Ahmed Abduşoğlu (1890 – 1975)

2.2.10.1. Doğumu, Ailesi ve Tahsil Hayatı

Ilgazlı Hacı Ahmed Efendi, Ilgaz'a bağlı Aşağıdere köyünde 1890'da doğmuştur. Hacı Mahmud Efendi, babası, Ayşe Hanım da annesidir. Köyün imamlığını yapan Mahmud Efendi, oğlu Ahmed Efendi'yi hafızlığa başlatır. Yedi yaş gibi küçük bir yaşta hafızlığını Cengizsoğlu Hoca Mehmed Efendi'de tamamlayan Ahmed Efendi, o dönemde babasını kaybeder. Bunun üzerine annesi tahsil için kendisini İstanbul'a

---

⁴¹⁶ İbrahim Akyol, "Çankırı'da Nakşibendiliğin Tarihi", *Çankırı'nın Manevi Mimarları*, 2017, 246, <http://ktp2.isam.org.tr/detaylhmklzt.php?navdil=tr&midno=118627500&tarama=%C4%B0brahim+AK+YOL>.

⁴¹⁷ Yıldız, *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)*, 44.

göndermiştir. Hasan Fehmi Efendi⁴¹⁸,den mantık, Abdurrahman Efendi ve Şevket Bahri'den dinî ve müspet dersler okumuştur. İsmail Necati Efendi'den hadis ilmi ve icazetini almıştır. İsmail Necati Efendi aynı zamanda Gümüşhanevî dergâhı şeyhidir. Ahmed Efendi, İsmail Necati Efendi hakkında şu tespiti yapar:

Mûmâileyh Bağdat tahsilli olup 1328/1910'da Gümüşhanevî dergâhında '*Râmûzu'l-Ehâdis*' okuturdu. Ahmed Ziyaeddin Hazretlerinden sonra postnişîn olarak bulunmuş ve bizlere ilm-i hadisten icazet vermiştir. Mübarek cismi şerifleri, bir hadisin mana ve mealini beyan etmeye başlayacağı sırada hemen titremeye başlar, sonra da 'hülâsa-i hadis şudur' buyururdu.⁴¹⁹

Igazlı Hacı Ahmed Efendi tahsil döneminden sonra Ilgaz'a geri dönmüştür. Ilgaz'ın Aşağıdere köyünde altı yıl imamlık yapmış sonrasında da bir buçuk yıl adliyede zabıt kâtipliği yaptıktan sonra devlet memurluğundan ayrılmıştır. Devlet memurluğundan ayrılma sebebinin, verilen maaşlara şüpheli bir takım paraların karışmış olma endişesi olduğu ifade edilmektedir. Bundan sonraki maişetini, ziraat ve bahçecilikten sağladığı nakledilmektedir.

1950'den önceki süreçte evlere baskın yapan memurlar gelmeden önce ilçenin mahalli memurları evinin aranacağını kendisine haber verirlermiş. Hacı Ahmed Efendi köyün çobanını çağırıp kitaplarını kendisine emanet eder, "*Ben isteyinceye kadar sakla, sonra getirirsin.*" dermiş. Hânesinde arama yapanlar da bir şey bulamadıkları gibi çobanın kitaplarla meşgul olacağına da ihtimal vermezlermiş. Hadise bu şekilde atlatılmış.

Hayatında iki kez evlilik yapan Ahmed Efendi'nin ilk eşi Hatice Hanım'dır. İkinci eşi ise Servinaz Sıdıka Hanım'dır. İkinci hanımının Ahmed Efendi'den altı ay sonra vefat ettiği bilinmektedir. Şeyh Ahmed Efendi'nin mezarı iki eşinin mezarının arasındadır. İlk hanımından Ayşe isminde bir kızı; ikinci evliliğinden de Mehmed, Said, Ali ve Selim isimli dört oğlu ve Saide isimli bir kızı olur.⁴²⁰

---

⁴¹⁸ Fatih Medresesi Dersiamlarındandır.

⁴¹⁹ Abdulkadir Abdulkadiroğlu, *Ilgazlı Hacı Baba (Nakşibendî Şeyhi Ahmed Abduşoğlu)* (İstanbul: EKO Ofset, 1995), 2.

⁴²⁰ Abdulkadiroğlu, 25-26.

2.2.10.2. Tasavvufa İntisabı, Mürşidlik Dönemi

Ahmed Efendi'nin, tasavvufa intisabı Hacı Merdan Efendi ile olmuştur. Hacı Merdan Efendi'den sonra ise Yapraklılı Hacı Mustafa Efendi postnişîn olmuş ve Hacı Mustafa Efendi'den sonra da Ilgazlı Ahmed Efendi postnişîn olmuştur.⁴²¹ Ilgazlı Ahmed Efendi'nin, fiziksel anlamda zayıf yapılı, tabii ve yumuşak sakallı, zeki ve tesirli bir zat olduğu nakledilmektedir. Elini kolay kolay öptürmez, öpmek isteyenin elinden hızlıca elini çeker ve yanağına tatlıca vururmuş. Elbisesinin içine ilmiye gömleği giydiği bilinmektedir.

Ahmed Efendi Arapça ve Farsça'ya vâkıf idi. Ferâiz, İlm-i Kelâm ve Hadis gibi ilimlerde de otorite kabul edilmektedir. Okumayı çok sevdiği kaydedilmektedir. Bulunduğu meclislerde dini sohbetler yapar ve lüzumsuz konuşmazmış. İtikat konularında hassas olduğu, dört mezhebin fikhını Arapçası ile ezbere bildiği de nakledilir. Her tabakadan insanla akıllarınca ve meşreplerince konuştuğu hilm, tevazu ve kemal sahibi olduğu kaydedilmektedir. Muhatabı ile münakaşaya girmedeği, mücadele etmeyip sustuğu ve bir anlamda susarak muhatabına yanlış yaptığını idrak ettirdiği de ifade edilmektedir.⁴²² İlmine ve irfanına güvenilen bazı zatların naklettiğine göre kendisinin dörtlerden (evtâd)⁴²³ olduğu nakledilmektedir.⁴²⁴

2.2.10.3. Ahmed Efendi'nin Bazı Menkıbeleri

Ilgazlı Ahmed Efendi Araç İlçesi'nde İbrahim Deveci Efendi'ye birkaç gün misafir olmuştu. Kendisini Kastamonu'ya bırakmasını rica etmişti. Sabah kalktıklarında elli santim kadar kar yağdığını görmüşler. İlçeden çıkınca İbrahim Efendi, “çok kar

---

⁴²¹ Akyol, “Çankırı'nın Manevi Mimarları”, 247.

⁴²² Abdulkadiroğlu, *Ilgazlı Hacı Baba (Nakşibendî Şeyhi Ahmed Abduşoğlu)*, 29-31.

⁴²³ Tasavvufta kutub, rical hiyerarşisinin başını temsil etmektedir. Kutubdan sonra vezirleri konumunda olan iki imam gelir. Kutub ve bu iki imama “üçler” denir. Bu iki imamı evtad takip eder. Evtad, alemin dört yönünde görevlendirilmiş dört velidir. Evtadın her biri bir peygamberin kalbi üzeredir ve dört büyük meleğin ruhaniyetinden yardım alır. Süleyman Uludağ, “Ricalü'l-Gayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 35 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 82.

⁴²⁴ Abdulkadiroğlu, *Ilgazlı Hacı Baba (Nakşibendî Şeyhi Ahmed Abduşoğlu)*, 6.

olduğunu ve zincir takması gerektiğini” Ahmed Efendi’ye söylediğinde Ilgazlı Ahmed Efendi, “*Zincire gerek yok. Allah’ın izni ile yürü.*” demiş. Kamyon ve otobüslerin bile zincirsiz geçemedikleri yolu sanki kar yokmuşçasına geçtiklerini nakletmektedir.

İbrahim Deveci Efendi’nin babası Ali Deveci Efendi Ilgazlı Ahmed Efendi’yi ziyaretten dönerken, Ilgaz Dağı’nı geçiyormuş. O sırada Ali Efendi direksiyonda uyuyakalmış. Araba tam uçurumdan düşecekken Ilgazlı Ahmed Efendi’nin elinin arabanın önünden tutarak arabayı yolun ortasına çektiğini, sonrasında Ali Efendi bu olayı Ahmed Efendi’ye anlattığında gülümsediğini ve hiçbir şey söylemediğini aktarmaktadır.⁴²⁵

Ilgaz’dan biri Şeyh Ahmed Efendi’yi ziyaret etmek istemiş, iki kilo lokum hediye ederek hem duasını almak hem de elini öpmeyi içinden geçirmişti. Hanımı bu niyetine karşı çıkmış ve aybaşı yakın olduğu için paralarının sınırlı olduğunu yarım kilo almasının daha iyi olacağını söylemiş. Böylece aralarında münakaşa olmuş. Nihayetinde bu zat iki kilo lokum alarak ziyarete gitmiş. Kendisini kapıda karşılayan Şeyh Ahmed Efendi, “*Evlâdım, bunun için münakaşaya değmez, yarım kilo alsan da olurdu.*” demiştir.⁴²⁶

2.2.10.4. Eserleri ve Halifesi

Hacı Ahmed Efendi’nin, dönemindeki önemli âlimlerden icazet almış, dört mezhebin fihhına ayrıntıları ile vâkıf olmuş gerçek bir mürşid-i kâmil olduğu ifade edilmektedir. Bu yetkinlikte bir ismin eser vermesi de pek tabiidir. Ilgazlı Hacı Ahmed Efendi’nin iki risalesi ve bazı el yazıları vardır. El yazılarından biri *Letâifu Cemî’i’l-Cesed*⁴²⁷’dir.

2.2.10.4.a. Şaşkınlık Sineması

---

⁴²⁵ Abdulkadiroğlu, 31-33.

⁴²⁶ Abdulkadiroğlu, 37.

⁴²⁷ Yazı için ekler kısmına bkz.

Bu risalesinde Ilgazlı Ahmed Efendi, bilerek ya da bilmeyerek günaha girenler ve yanlış düşünelere bir mürşid olarak yol göstermektedir. Verdiği misaller çok dikkat çekici ve insanı kendine getirme vasfını haizdir. Bu eserde özellikle din eğitimi almamış ya da imkân bulamamış kimseler merkeze alınarak örnekler verilmektedir. Yine bu risalede Şeyh Ahmed Efendi, peygamber varisi olarak addedilen âlimlere de uyarı ve ikazlar yapmakta ve onlara sorumluluklarını hatırlatarak göreve davet etmektedir.⁴²⁸

2.2.10.4.b. Miftâhü’ş-Şekâve

Ilgazlı Ahmed Efendi bu risalesinde sahabeden bazıları hakkında menfi tavır alan hatta hakaret eden kişi ve ekollere cevap verip Ehl-i Sünnet ilkelerine göre tavır almıştır. Risalenin girişinde bu konuyu şöyle aktarmaktadır:

“ Zamanımızda nice malumat-ı diniyye-i asliyeden bîhaber kişiler Sahabe-i Kirâm Hazerâtından bazılarına ezcümle Hz. Muaviye ve etbâ’ına tefevvühât-ı lîsân (münasebetsiz söz) ve idâre-i kelamda bulunmaktan kaçınmıyorlar. Bunlar kendilerinin huzûr-ı nebeviyye’de rezil ve rûsva olacaklarını asla tefekkür ve tezekkür etmiyorlar.”⁴²⁹

Risalesinin devamında Ilgazlı Ahmed Efendi lehte ve aleyhte delilleri ortaya koyup bunlar üzerinden görüşlerini serdetmiştir. Yaşadığı dönemde daha mühim meseleler varken böyle bir meseleyi neden yazdığını da risalede uzunca açıklamaktadır.⁴³⁰

Ilgazlı Ahmed Efendi’nin halifesi, Tosyalı Hâce Hafız Recep Ese Efendi (1934-2008)’dir.

---

⁴²⁸ Risale için bkz. Abdulkadiroğlu, *Ilgazlı Hacı Baba (Nakşibendî Şeyhi Ahmed Abduşoğlu)*, 49-94.

⁴²⁹ Abdulkadiroğlu, 95.

⁴³⁰ Risale için bkz. Abdulkadiroğlu, 95-109.

2.2.11. Tosyalı Hâce Hafız Recep Ese Efendi (1934-2008)

2.2.11.1. Doğumu ve Ailesi

Recep Efendi 1934 yılında Kastamonu'nun Tosya ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Hüseyin, annesinin ismi Emine'dir. Babası "Semerci Sarı Hüseyin" lakabıyla bilinmektedir. Anne ve baba tarafından soyunun Hz. Hüseyin'e dayandığı nakledilmektedir. Dolayısıyla Seyyid'dir. Anneanesi Hanife Hatun'un Seyyidlik nişanesi olarak Cuma günleri beline yeşil kuşak bağladığı nakledilmektedir.⁴³¹ Soyadı Kanunu'ndan önce şehirde "Emirler", "İsa Evliyaoğlugil" ve "İzi Büyükler" lakabıyla maruf oldukları ifade edilmektedir. Sülale "İsa Evliyaoğlugil" lakabının kısaltması olarak "İsalar" olarak anılmış. Soyadı Kanunu ile "İsalar", "Eseler" olarak değiştirilmiştir.

Emine Hanım Recep Efendi'ye hamile iken rüyasında bir zât görmüş ve bu kişi kendisine "*Bir oğlun olacak! Büyük insan olacak! Doğacak çocuğun adını Mehmed verin.*" Emine Hanım, Recep Efendi doğduktan sonra Mehmed ismini koymak istese de Recep Efendi'nin anneanesi Hanife Hanım bir kaza sonucu kaybettiği oğlunun adı olan Recep isminin konulmasında ısrarcı oldu.

2.2.11.2. Tahsil Hayatı ve Hocaları

İlköğrenimini 1941-1946 yılları arasında İnönü İlköğretim Mektebi'nde tamamlamıştır. Okulda gösterdiği üstün başarılarından dolayı o dönemde pek yaygın olmayan kol saati ile ödüllendirilmiş ve öğretmeninin mezuniyet sonrası babasının semerci dükkânına gelerek "*Eğer müsaade ederseniz bu çocuğu ben okutmak istiyorum.*" şeklinde ricada bulunmuş ancak babası Hüseyin Efendi kibarca reddetmiştir.

İlköğrenimini bitirince hafızlığa çalışmaya başlamıştır. Zamanının meşhur kurra hafızlarından olan Çaybaşılı Mustafa Efendi ve Hafız Rahmi Çatıkkaş Efendi'den

---

⁴³¹ Burada Recep Efendi'nin oğlu Said Ese ilginç bir olay nakletmektedir: Tosya'da Salı günleri ekmek yapılırmış. Hanife Hanım da o gün ekmek yapmış ve yaptığı ekmeklerin üzerini örtüyle örtmüştür. Yemek için ekmeği tekrar almaya geldiğinde bütün ekmeklerin içinin ve dışının yemyeşil olduğunu görmüş ve çok şaşırılmıştır. Etrafındaki uslu başlı kimselere hikmeti sorulduğunda "Hanife Hanım bu ekmekleri yalnız siz yemeyin. Eşinize dostunuza dağıtın ki herkes bu rızıktan nasiplensin. Anlaşıyor ki siz Hz. Peygamber'in soyundan geliyorsunuz. Bundan sonra Cuma günleri yeşil kuşak ve yeşil başörtüsü takın." denilmiştir. İbrahim Büyükcakar, haz., *Hace-i Hacı Hafız Recep Efendi Tosyevi* (Kastamonu: Kanal Meydan TV, 2021), <https://www.youtube.com/watch?v=u4yTrmKp9xw&t=2254s>.

Mer‘aşî Abdurrahman Paşa Camii’nde Kur’an dersleri görmüştür. Hafızlık eğitimini iki yılda tamamlamıştır. 1950’de yapılan törenle icâzetini almıştır. Hafızlık eğitiminden sonra çevre esnafların da telkini ile babası Hüseyin Efendi razı edilmiş ve öğrenimine devam etmesi sağlanmıştır.

Recep Efendi o dönemin meşhur okullarından olan İstanbul Vefa Lisesi’nin Ortaokul kısmına kaydolmuş ve bir yıl orada okumuştur. Parlak zekâsı ve çalışkanlığı ile dikkat çeken Recep Efendi, özellikle yabancı dil olarak aldığı Fransızca derslerinde ön plana çıkmıştır. Tatil için Tosya’ya geldikleri zaman anneannesi Hanife Hatun kendisini çok sevdiği ve özlediği için, İstanbul’a dönmesini istemediğini ifade etmiştir. Hatta Hanife Hanım’ın evin dış kapısının önüne elini bir taşın altına koyup “*Hadi elime bas! Gideceksen elimi ezip öyle git İstanbul’a!*” dediği rivayet edilir. Bunun üzerine Recep Efendi öğrenimini yarıda bırakmıştır.

Okulu bırakmak Recep Efendi’nin ilme olan iştiyakını zedelemmez. Recep Efendi Arapça öğrenmeye çok hevesli olduğu için Arapça’yı öğrenmiş ve din ilimleriyle meşgul olmuştur. O dönemin Tosya Müftüsü olan Ahmet Serdaroğlu ve sonrasında gelen Lütfi Şentürk’ten bazı dersler almıştır.

2.2.11.3. Evliliği ve Çocukları

Recep Efendi bu yıllarda babasının yanında semercilik yapmaktadır. Üslûbu, muhabbet meşrep olması gibi özelliklerinden dolayı sohbetleri dinlenen ve sevilen bir kişi olur. Tosya’da akşam namazlarından sonra her yaştan insanın katılımıyla dini sohbetler ve ehl-i sünnet tahsili yapılmaktaydı. 18 Ağustos 1955-18 Ağustos 1957 arasında askerliğini yapmıştır. Ilgazlı Ahmed Efendi’nin henüz müridi olmamasına rağmen o dönemde farklı halleri olduğu nakledilmektedir. Recep Efendi henüz askerde iken anne babasının evdeki konuşmalarını duyduğunu ifade etmektedir. Askerden dönünce semerciliğe başlayan Recep Efendi, sabah namazlarından evvel Pazar Cami ve Mer‘aşî Abdurrahman Paşa Cami’nde mukabele okumaya devam etmiştir.

Bu süreçte Recep Efendi, Tosya’da “Arucözler” ya da “Çay İmamlar” olarak bilinen Ali Kırışlar Yusuf Efendi’nin kızı Tevhide Hanım ile evlenir. Tevhide Hanım’ın dedesi Arucöz İsmail Efendi, Çankırı’nın eski adı Tuht olan Yapraklı İlçesi’nde Nakşibendiyye’den Hâce Mustafa Tuhtî’nin müridlerinden olup, Tosya’da bu tarikatın

tasavvuf anlayışının yayılmasında önemli rol oynadığı nakledilmektedir. Recep Efendi Tevhide Hanım'ı istemeden birkaç gün önce Arucöz İsmail Efendi oğlu Yusuf Efendi'yi yanına çağırdığı ve *“Eselerden Hafız Recep Efendi, kızımızı istemeye gelecekler. Zorluk çıkarmayın. Zira Hafız Recep Efendi ile Tevhide kızımızın nikâhları Resûl-i Zîşân Efendimiz tarafından mânâ âleminde kıyıldı.”* dediği nakledilmektedir. Babasının tavsiyesine uyan Yusuf Efendi kızının da onayı ile evliliğe müsaade eder. Recep Efendi ve Tevhide Hanım 1959'da evlenir. Bu evlilikten 1960 yılında Abdullah ve 1962'de Said isimli iki evladı olur.

2.2.11.4. Tasavvufa İntisabı ve Ilgazlı Hacı Ahmed Abduşoğlu (1980-1975)

Hafız Recep Efendi'nin tasavvufa intisabı “Ilgazlı Hacı Baba” olarak bilinen Ahmed Abduşoğlu ile vuku bulmuştur. Tosya'da Pazar Camii olarak bilinen caminin önünde Ahmed Efendi ve Recep Efendi göz göze gelmişler ve Recep Efendi gözlerini Ahmed Efendi'den ayıramamıştır. 1960'da Lütfi Şentürk farklı bir şehre atanınca Hafız Recep Efendi üzülmüştür. Tam o sırada Ilgazlı Hacı Ahmed Efendi, babası Hüseyin Efendi'ye gelerek *“Eğer müsaade edersen Hafız Recep'i almak istiyorum.”* demiştir. Fakat babası hem evlilik sürecinden hem de işlerinin yoğun olduğundan dolayı biraz süre ister.

Ilgazlı Ahmed Efendi, Hüseyin Efendi'ye iki kez mektup gönderir. Hafız Recep Efendi'nin bu mektuplardan haberi olmaz. Bir mektup daha yazan Ilgazlı Ahmed Efendi, Bakırcı Mustafa Örü'ye bu mektubu bizzat Recep Efendi'ye vermesini ister. Mektup bir davet için yazılmıştır. İçeriğinde anne babanın üç şey için terkedileceğinden bahsedilir: *“Nikâh, hac ve ilim tahsili için.”* Ailesinin istememesine rağmen Recep Efendi ısrarcı olur ve davete icabet eder. Ilgaz'da hocasının bulunduğu makama çıktığında Ahmed Efendi, kendisine ailesinin maişetini sağlamak için bir görev vermek istediğini bildirir. Tam bu sırada odaya Kaleköy Muhtarı Salim Efendi girer ve *“Hocam köyümüzde bir camimiz var fakat imamımız yoktur. Bize imam bulmak için yardım ediniz.”* der. Bu sırada Hacı Ahmed Efendi Recep Efendi'ye bakarak gülümsemiş ve *“Allah'ın işine bak! Recep işin de hazır. Ne dersin?”* diye sorar. Recep Efendi bu teklifi kabul eder.

Kaleköy, Ilgaz merkeze altı kilometre mesafededir. Burada bulunduğu müddet boyunca ilim tahsili için her sabah Ilgaz'a bu mesafeyi yürüyerek gidip gelmiştir. Ekrem Arslanel Hoca, Hüseyin Bakar Hoca gibi arkadaşlarıyla sarf, nahiv, fıkıh, tefsir, kelam,

hadis, ahlak ve tasavvuf gibi zahirî ve bâtinî ilimleri tahsil eder. Öğle namazından önce de görev yaptığı köye döner. Bu süreç on beş yıldan biraz fazla sürer.

2.2.11.5. Mürşidlik Dönemi, Tarikat Silsilesi ve Vefatı

Recep Efendi'ye, Nakşibendiyye'nin otuz dokuzuncu altın halkasında yer alan görevi tevdi edilir. 8 Aralık 1975'te Ilgazlı Ahmed Efendi vefat edince Kutbu'l-İrşada âmir olunmuştur. Ilgazlı Hacı Ahmed Efendi'nin vefatında kendisi hacda olduğu için cenazeye zahiren katılamamıştır. Fakat keşfi açık insanlarca manevi anlamda hazır bulunduğu müşahede edilmiştir. Ilgazlı Hacı Ahmed Efendi'nin vefatından sonra kırk gün kutsal emanetin kendisine verildiğini ifşa etmemiştir. Bunun nedenini sevenlerine şöyle açıklamıştır:

Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir. Hadis-i Şerifte “Herkesin gökte iki kapısı vardır. Birinden rızkı iner; diğerinden iyi ameli yukarı çıkar. Ölünce o kapı kapanır ve onun için ağlarlar. Bir mümin ölünce namaz kıldığı yerler birbirine seslenip ‘filan mümin vefat etmiş’ deyip ağlarlar. Gök ve yerde secde ettiği yer, bulunduğu mekânda matem tutarlar. Bu yerler kıyamet günü hüsn-ü hâline şahitlik ederler.” Bir âlim vefat ettiği zaman yer, gök ve tüm mahlûkât kırk gün yas tutar. Hal böyle olunca biz halife olduğumuzu açıklayıp, efendimizin sakalının yaşı kurumadan bu görevi üstlendiğimizi nasıl söyleyebilirdik! Edepsizlik ve hayâsızlık etmiş olmaz mıydık?⁴³²

Hilafeti aldıktan sonra Recep Efendi, 30 Mayıs 1976'ya kadar Kaleköy'deki İmamlık görevini sürdürmüştür. Daha sonra aldığı manevî bir işaret üzerine görevin ayrılarak Tosya'ya döner. Bu sırada geçimini 1990'da emekli olana kadar işlettiği mobilya dükkânından sağlamıştır. Kasım 1996'da eşi Tevhide Hanım, 3 Ocak 2008'de de Recep Efendi rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Recep Efendi'nin tarikat silsilesi şu şekildedir:

1. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) (ö. 12/632)
2. Ebû Bekir Sıddîk (ö. 13/634)

---

⁴³² Hâce-i Hacı Hafız Recep Efendi Tosyevi.

3. Selmân-ı Fârisî (ö. 37/657)
4. Kâsım b. Muhammed (ö. 107/725)
5. Câfer-i Sâdık (ö. 148/765)
6. Bayezid-i Bistâmî (ö. 234/848)
7. Ebu'l-Hasan el-Harakânî (ö. 425/1033)
8. Ebu'l-Ali el-Farmedî (ö.434/1042)
9. Yusuf el-Hemedânî (ö.535/1140)
10. Abdülhâlik el-Gucduvânî (ö. 575/1179 veya 617/1220)
11. Ârif er-Rivgerî (ö. 661/1262)
12. Mahmud el-Encirfağnevî (ö. 715/1315)
13. Hâce Ali er-Râmitenî (ö. 728/ 1328)
14. Hâce Muhammed Baba es-Semmâsî el-Buhârî (ö. 755/1354)
15. Emir Külâl el-Buhârî (ö. 772/1370)
16. Muhammed Bahâüddîn Nakşibend el-Buhârî (ö. 791/1389)
17. Hâce Alâeddîn Attâr el-Buhârî (ö. 803/1400)
18. Yakub-i Çerhî el-Buhârî (ö. 851/1447)
19. Ubeydullah Ahrâr Semerkandî (ö. 895/1490)
20. Hâce Muhammed Zâhid Vahşuvârî (ö. 934/1529)
21. Derviş Muhammed İmkenegî (ö. 967/1562)
22. Hâcegî Muhammed Semerkandî el-İmkenegî (ö. 1008/1599)
23. Muhammed Bâkî Billah el-Kabûlî (ö. 1012/1603)
24. İmâm-ı Rabbânî Ahmed es-Sirhindî (ö. 1033/1624)
25. Muhammed Ma'sûm es-Sirhindî (ö. 1098/1687)
26. Şeyh Seyfeddîn es-Sirhindî (ö. 1100/1689)
27. Seyyid Nur Muhammed el-Bedeûnî (ö. 1135/1723)
28. Mazhar Cân-ı Cânân (ö. 1195/1781)

29. Abdullah ed-Dihlevî (ö. 1239/1824)
30. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1242/1827)
31. Ödemişli Hasan Kudsî Efendi (ö. 1834)
32. Konya-Bozkırlı Mehmed Emin Efendi (1784-1852)
33. Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)
34. Seydişehirli Mehmet Hâcegân Efendi (1836-1906)
35. Kastamonulu Hacı Merdan Efendi (ö. 1347/1931)
36. Yapraklılı (Tuhtî) Hacı Mustafa Okutkan (1870-1949)
37. Ilgazlı Hacı Ahmed Abduşoğlu (1890-1975)
- 38. Tosyalı Hacı Recep Ese (1934-2008)⁴³³**

Recep Efendi, Hâlid-i Bağdâdî'nin *Hâlidiyye Risalesi*'ni "*Tasavvufta Edep, Erkan ve Yol Alma Hususları*" ismiyle tercüme edip sadeleştirmiştir.

2.3. Hâlidî Şeyhlerinin Kastamonu'daki Toplumsal, Kültürel ve Dinî-Tasavvufî Hayata Katkıları

Şeyh Ahmed-i Siyâhî, müderrislik ve irşâd dönemleri başta olmak üzere birçok kişide olumlu tesirler bırakmıştır. Yetiştirdiği talebeleri ve müridlerinin sayısı çok fazladır. Kastamonu merkezli faaliyet göstermekle birlikte ismi sadece Kastamonu'da değil civar bölgeler başta olmak üzere farklı yerlerde de meşhur olmuştur. Kastamonu'da yaşayan insanlar Şeyh Ahmed-i Siyâhî'ye büyük hürmet ve muhabbet göstermişlerdir. Kastamonu'da ikamet etmemesine rağmen Şeyh Ahmed-i Siyâhî'den istifade edenler olmuştur. Bunlara örnek olarak Erzurumlu Âşık Emrah (ö. 1860) verilebilir. Tokatlı Nuri (ö. 1883) ve Tokatlı Gedaî başta olmak üzere birçok talebe yetiştiren Erzurumlu Emrah, Ahmed-i Siyâhî'ye intisap etmiş bir âşık ve ozandır. Ahmed-i Siyâhî'den aldığı irfanı talebelerine aktardığı kuvvetle ihtimaldir.⁴³⁴

---

⁴³³ Yıldız, *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)*, 44.

⁴³⁴ Yücer, *Osmanlıda Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 831.

Siyâhî Ahmed Efendi, Kastamonu’da Namazgâh Medresesi ve içerisinde kütüphane yaptırmıştır. Bu külliye sadece dervişler için değil, ulema, halk ve devlet adamları, edebiyatçılar ve şairler için de bir cazibe merkezi haline gelmiştir. O zamanın meşhur şairlerinden Ahmed Mahir Efendi, Şair Azmi, Kastamonu Defterdarı Sıdkî Efendi, Askerî Rüşdiye Arapça muallimi Celal Bey bunlardan bazılarıdır.⁴³⁵ Farklı meslek ve meşreplerden insanların bir dergâh etrafında toplanabilmeleri, tasavvufun kolektif yönünü ve toplumun birlikteliğine vesile olmasını görmek açısından önemlidir diye düşünüyoruz.

Sami Bekir Paşa ve Musa Safvetî Paşa gibi Hâlidî mensubu paşaların ve devlet adamlarının ilgileri de Hâlidîliğin Kastamonu’da kök salmasına katkıda bulunmuştur. Tasavvuf’un görünen kısmı olan tekke ve zâviyeler bir anlamda tasavvuf ocağının tütmesine vesile olmaktadır. Musa Safvetî Paşa’nın Abdülmecid Han’a arzı ile yaptırılan dergâh, Hâlidîliğin Kastamonu’da ve bölgede yayılmasına vesile olan faaliyetlerdendir. Kastamonu Valisi Ramiz Paşa’nın buraya gelirler sağlaması Hâlidîliğin devlet adamları üzerindeki etkisini görmek bakımından önemlidir diye düşünüyoruz.

Mithat Paşa⁴³⁶, Saray ile ters düşmüş ve önce Konya’ya ardından da 1847’de Kastamonu’ya Divân Kâtibi olarak gönderilmişti⁴³⁷. Paşa Kastamonu’ya gelince Vilâyet binasına gitmek için yola çıkmış ve yolda fayton Hisarardı Mahallesi’ne dönmüştü. Mithat Paşa “*Vilâyet binası şu tarafta değil mi? Niçin bu yola girdiniz?*” diye sorunca muhafızlar; “*Paşam, devlet erkânı gelince önce Hz. Pîr’e giderler. Şeyh Şa’bân-ı Velî’yi ziyaret edip öyle göreve başlarlar. Âdettendir.*” Cevabını verirler. Mithat Paşa sinirlenmiş ve böyle şeylerin boş ve lüzumsuz olduğunu ağır bir dille eleştirmişti. Bir müddet sonra gözlerinden birinde hastalık meydana gelir ve hem Kastamonu’daki doktorlar hem de İstanbul’dan gelenler derdine çare olamazlar. Hastalığı iyice ilerleyince yakınlarından birisinin; “*Paşam gözünüzden olacaksınız, burada Ahmed-i*

---

⁴³⁵ Memiş, *Halid Bağdadi*, 190.

⁴³⁶ Kaleminden yetişerek Şehremaneti tahrirat müdürü, 1863’te Emanet Meclisi reisi ve 1873’te şehremini muavini, 1875’te Ahkam-ı Adliye istinaf azası, 1876’da bahriye levazım azası ve Şura-yı Devlet azalığı gibi görevleri ifa etmiştir. 1882’de vefat ettiği nakledilir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. 4 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1092.

⁴³⁷ Gökhan Çetinsaya ve Ş. Tufan Buzpınar, “Midhat Paşa”, c. 30 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 7.

Siyâhî Hazretleri vardır, nefesi dertlere devâdır, tecrübe ile okumasının faydalı olduğu görülmüştür.” Tavsiyesi üzerine Mithat Paşa, bir ikindi vakti konaktan faytonla Kırkçeşme Mahallesi’ndeki dergâha gitmek üzere yola çıkmıştı. Olayı bilen Ahmed-i Siyâhî iki dervişini çağırması ve “*Mithat Paşa geliyor, yolda karşılayın, arabayı alıp hamama götürün, guslettirin. Sonra kelime-i şehâdet getirip imana gelsin. Öylece huzuruma getirin.*” Buyurdu. Mithat Paşa olanları işitince çaresiz kabul etmiş ve denilenleri yerine getirerek dergâha ve huzura gelmiş. Paşa’yı tebessümle karşılayan Ahmed-i Siyâhî nasihat etmiş ve “*Paşam bu imanı terketme!*” diyerek iki müjde vermiştir: “*Gözünüzün ağrısı geçecek, padişah efendimiz sizleri affedecek ve yakında İstanbul’a avdet edeceksiniz.*” Bu olayın üzerine gözleri iyileşen Mithat Paşa 1848’de İstanbul’a dönmüştür.⁴³⁸ Bu aktardığımız vaka da Ahmed-i Siyâhî’nin devlet adamları ile olan ilişkisini anlamak bakımından dikkat çekici görünmektedir.

“*Risale-i Haddâdzâde*” isimli eseri ile Nakşî-Hâlidî müntesiplerinin riayet etmeleri icap eden tasavvuf edeplerinden bahsetmiş ve bilgilendirmiştir. Ahmed-i Siyâhî ilim ve tasavvufu birbirini tamamlayan iki cüz olarak görmekte ve biri olmadan diğersinin yavan olacağını ifade etmiştir.⁴³⁹ Ahmed-i Siyahî hem kendi yürüttüğü faaliyet ve dersler ile hem de irşad için izin verdiği halifeleri ile gerek Hâlidîliğin yayılmasında ve gerekse dinî-tasavvufî hayatın canlanmasında çok büyük tesir sahibi olduğu görülmektedir.

Ahmed-i Siyâhî’den sonra postnişîn olan Şeyh Ahmed Hicâbî, Ahmed Dede Camii’ndeki imamlığının yanında gündüzleri Merdiyye Medresesi’nde ilmî faaliyetlerde bulunmuştur.⁴⁴⁰ Geceleri dergâhta hatm-i hâcegân, kandil ve mübarek gecelerde de Hz. Pîr ve Nasrullah camilerinde vaaz u nasihatler ile halkı etrafında toplayarak dünya ve ahiret saadetinin usullerini öğretmiş ve halkı irşâd etmiştir. Halkın kendisine olan rağbeti de bu gibi faaliyetlerinden ve hal dili ile konuşmasından mütevellid olmalıdır. Halkın kendisine olan rağbetini anlamak için Hz. Pîr’deki vaazını dinlemeye gelen ve birkaç bin kişi kadar olan kalabalığa bakmak yeterlidir diye düşünüyoruz. Burada dikkat çeken noktalardan birisi Şeyh Ahmed Hicâbî’yi dinlemeye

---

⁴³⁸ Yücer, *Osmanlıda Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 717-18.

⁴³⁹ Aktaş, *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhi Ahmed Efendi’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 63.

⁴⁴⁰ Çelenligil, *Tehassür*, 16.

sadece Müslümanların değil Hıristiyanların da geldiğidir. Gelenler ne kadar katı yürekli de olsa bu vaazların tesiri ile dinleyenlerin gözlerinden muhakkak yaş aktığı ve ağladıkları rivayet edilmektedir.

Sadece hâli ile değil eserleri ile de bu irşadı sürdüren Seyyid Ahmed Hicâbî'nin *Risâle-i Vahdet-i Vücûd, Telhîs-i Fükûk, Talikât ale't-Tarsûsî, Ta'likât alâ Kara Halil* isimli basılmamış eserleri mevcuttur. Seyyid Ahmed Hicâbî, irşad için sadece Kastamonu merkezde faaliyet göstermemiş, yakın ve uzak şehirlere hem Allah dostlarının kabirlerini ziyaret hem de irşâd faaliyetleri için yolculuklar yapmıştır. Hatta bu yolculuklarını yılın belli aylarına hasrederek gelenek haline getirmiştir. Seyahatlerinde halka tesirli konuşmalar yapan Seyyid Ahmed Hicâbî, herkese hayrı tavsiye etmiştir. Bu konuşmalar ve seyahatlerinin Kastamonu ve civarına etkisine bakıldığında; bir hamam, bir rüştiye mektebi, Araç ilçesinde büyük bir camii şerif, bir medrese, bir rüştiye mektebi, Taşköprü'nün Ayvalı köyünde bir medrese inşa olunduğu görülmüştür. Yine, Keskinzâde Molla Efendi'nin çiftliği bulunduğu için Merkez vilayete altı saatlik mesafede bulunan Daday kazasına teşrif ettikten sonra orada rüştiye mektebi, medrese ve muhacirlere mahsus olarak pek çok ev, pazar civarında pek çok dükkân inşa edildiği görülmektedir.⁴⁴¹ Dolayısıyla bu gibi faaliyetler, ilim ve irfanın yayılmasına katkıda bulunduğu gibi halkın da istifadesine olan pek çok hayrın hayata geçmesine vesile olmuştur.

Şeyh Ahmed Hicâbî, 1295/1878 yılında babasının kabrinin bulunduğu bahçeye bir kütüphane ve dershane inşa ettirdi. Bu kütüphanede bin cilt kitap bulunduğu dikkat çeken noktalardan biridir. Kütüphanedeki O tarihten itibaren temmuz, ağustos ve eylül ayları hariç diğer aylarda cuma günleri öğleden önce şifa-i şerif dersleri yapılan bu mekânlar dervişlerin ve halkın istifadesine sunuldu.⁴⁴² Dergâhta Kadı İyaz tarafından kaleme alınmış bir eser olan *eş-Şifa* dersleri okutması ve *Şifa-i Şerif* derslerine devam eden zatlardan çoğunun önemli âlimler ve devlet adamları konumuna gelmeleri Hâlidîliğin Kastamonu'daki etkisini görmek açısından önemlidir.

Şeyh Ahmed Hicâbî tasavvuftaki nüfuzundan ve yetkinliğinden dolayı Kutbü'l-Ârifîn Sadreddin Konevî'nin "*Zübdetü'l-Hakâik*" isimli kitabının bahislerini özetle

---

⁴⁴¹ Çelenligil, 52-54.

⁴⁴² Çelenligil, 61-62.

yazmıştır. Yine Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın Halvetiyye tarikatına nispeti ve tasavvufa olan muhabbetlerine bağlı olarak Muhyiddin Arabî'nin eserlerini inceleyip vahdet-i vücûd ile ilgili risalenin ona ait olup olmadığına dair bir risale yazarak Abdurrahman Paşa'ya takdim etmişlerdir. Şeyh Ahmed Hicâbî'nin buna benzer birçok devlet adamına verdiği cevaplar mevcuttur. Yine kendisi memleketin muhtelif yerlerindeki devlet adamlarının sorularını cevaplamış ve bu yönüyle de tanınmıştır. Merâtibu'l-'ukûlü ve farklı meşrepleri dikkate alarak yaptığı ilmî faaliyetler ile etki ve tesir ortaya koymuştur.⁴⁴³

Seyyid Ahmed Hicâbî'nin irfan ocağında yetişen, Merdiyye Medresesi'ne devam ederek 1882-83'te kendisinden icazet alan ve Seyyid Ahmed Hicâbî'nin icazetine ek olarak kendisine dershanede *Şifâ-i Şerif* okutması için Hâlidîlerden oluşan bir heyet şehâdetnâme vermiştir.⁴⁴⁴ Ahmed Mâhir Efendi, şeyhi hayatta iken irşâd seccadesine oturmaya layık görülen bir zattır. Bir müddet Merdiyye Medresesi'nde müderrislik yapan Ahmed Mâhir Efendi, bugün müze ve Merkez Ortaokulu bahçelerinin bulunduğu yerde, bânîsi Kara Mustafa Paşa olan Dâru'l-Kurrâ Medresesi ve Kütüphanesi'ne bir camii ilave edilerek burada kurrâ hafızlar yetiştirmiştir.⁴⁴⁵

Bir taraftan, Hâlidî dergâhının idarî işleriyle ilgilenen Ahmed Mahir Efendi, diğer taraftan şeyhin vekili makamında olduğundan ve hitabet konusundaki maharetinden mütevellit irşâd faaliyetleri için Kastamonu çevresindeki şehirlere yolculuklar gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle Ahmed Mahir Efendi de Hâlidîliği Kastamonu'da yaymak için Seyyid Ahmed Hicâbî çizgisinden ayrılmamıştır.

Ahmed Mâhir Efendi, hem Kastamonu'da hem de İstanbul yıllarında birçok önemli görevleri ifa etmesinin yanında ilimle iştigal etmeyi de ihmal etmemiştir. Bir yandan müderrislik yaparken diğer taraftan müelliflik yaparak hayatını sürdürmüştür. Abdurrahman Paşa'nın himayesi ile istinaf mahkemesi ve Yargıtay üyelikleri, istinaf mahkemesi hâkimliği ve Şûra-i Evkaf başkanlığı gibi önemli görevlerde bulunmuş ve faydalı olmuştur. Yine 1908'de II. Meşrutiyet'in ardından seçildiği Meclis-i Mebusan'da yedi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde iki yıl milletvekilliği yaparak

---

⁴⁴³ Yücer, *Osmanlıda Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 344.

⁴⁴⁴ Çelenligil, *Tehassür*, 109.

⁴⁴⁵ Çifçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 315.

hizmet eden istisna şeyhlerden biridir. Tekke ve zâviyeleri meclis kürsüsünde savunması ile o dönem oluşan yanlış algıları kırmaya çalışarak savunması meşhurdur.⁴⁴⁶ Bu yönüyle bu geleneği ayakta tutmaya çalışması dikkat çekicidir.

Ahmed Mâhir Efendi, Nakşî-Hâlidî geleneğinde alışılmış bir âlim-sûfî tipine örnek teşkil etmektedir. Özellikle tefsir, hadis ve kelim gibi ilimlerdeki vukûfiyeti de bu örneğin tezahürü olmaktadır. Verdiği eserler ile de hem Kastamonu'ya hem de ilim ve irfan dünyasına büyük katkıları olduğu görülmektedir.⁴⁴⁷ Reisü'l-kurrâ, müfessir, müderris, hukukçu, yazar, idareci, siyasetçi gibi muhtelif alanlardaki maharetleri kendisinde toplamış mümtaz bir şahsiyet olmasının yanında dikkat çeken bir yönü de şairliğidir.⁴⁴⁸ Fakat şairlerinin bir araya getirilmiş haline ulaşamadık.

Ahmed Mâhir Efendi pek çok insan üzerinde tesiri olan önemli bir insandır. Pek çok önemli zat yetiştirdiği müşahede edilmektedir. Bunlardan ilki mektupçu Sadık Vicdânî (ö. 1866-1939)'dir. Sâdık Vicdânî'nin babası, Ahmed Mâhir Efendi'nin çalıştığı Kastamonu İstinaf Mahkemesi'nde başkâtiplik yapmıştır. Kâdirî tarikatına mensup bir çevrede yetişen Sâdık Vicdânî, Ahmed Mâhir Efendi'ye intisap etmiş ve Nakşî-Hâlidî icazetnâmesi almıştır. Sadık Vicdânî, dini ilimlerin yanında edebî alanda da nazım ve nesir eserler verecek donanımda bir müelliftir. Tasavvuf alanında tarikatlar, silsileleri ve şubeleri hakkında dört kitaptan oluşan "*Tomar-ı Turûk-ı Aliyye*" müellifin en önemli eseri kabul edilmektedir.⁴⁴⁹

Şeyh Şânî, Şeyh Ahmed Siyâhî'nin hizmetine girmiş ve icazet almış bir zattır. Şeyh Ahmed-i Siyâhî, kendisine Hâlidî dergâhında "*Hatme-i hâcegân yaptırabilir.*" şeklinde icazet vermiştir. 1842'den itibaren Benli Sultan Dergâhı'nda şeyhlik yapmış ve irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Kendisinden önce harap olan dergâhı yeniden mamur ederek canlandırmış ve hem gelenleri irşâd etmiş hem de akıl hastalarını tedavi ederek

---

⁴⁴⁶ 1911 bütçesi görüşülürken yaptığı konuşmanın bir kısmı şöyledir: "...İslamiyet iki esas üzerine istinat etmiştir; dinle. Onun biri tarikattır. O kubbeler (tekke ve zaviyelerden bahsediyor) de işte o tarikat ashabının mahalleridir." Tekkelerdeki bozulmaları öne süren zevata şu örneği veriyor: "Bir caminin imamı ile müezzininin su-i hali camiye kapatmayı icap etmez. Evkaf Nezareti tamamıyla kontrolünü ifşa etsin..." Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 5. bs (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 79-80.

⁴⁴⁷ Levent, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 54.

⁴⁴⁸ Abul, "Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi", 352.

⁴⁴⁹ Levent, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 33.

hizmet etmiştir. Bu yönüyle Şeyh Şânî uzun yıllar şeyhlik yapmış ve Kastamonu’da hürmet edilen şeyhlerden olma vasfına haiz olmuştur.

Şeyh Şânî’den sonra postnişîn olan Şeyh Şâdî, Seyyid Ahmed Hicâbî’den tasavvuf terbiyesi almış ve onun irfan ocağında yetişmiştir. Dergâhın ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla sağlaması ve devletten ödenek istememesi bu konudaki maharetini göstermektedir. Kendisinden sonra Hafız Nureddin Karasu postnişîn olmuştur. Dergâhta tahsilat işlerini düzene koyan Nureddin Efendi, Benli Sultan Külliyesi’ni son haline kavuşturan zattır. Dergâhta hem postnişîn hem de türbedarlık görevini yapan Nureddin Efendi bu görevlerini tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925’e kadar sürdürmüştür. Sufilerin sadece kalp ve gönül inşa eden değil mekân da inşa eden ustalar olduğuna en güzel örneklerden biri Benli Sultan Külliyesi ve adını zikrettiğimiz bu şeyhlerdir.

Küçük yaşlardan itibaren tasavvuf terbiyesi ile yetişen Muhammed İhsan Oğuz, birçok şeyhten istifade etmiş ve müstesna bir Nakşî-Hâlidî mutasavvıftır. Memuriyet hayatı müddetince Posta ve Telgraf İdaresi, Askerî Rüşdiye’de Türkçe ve Hüsn-i Hat Öğretmenliği gibi görevlerde bulunan Muhammed İhsan Oğuz, 1938’de emekli olarak ilimle daha çok meşgul olduğunu ifade etmektedir. Eserlerini bu dönemde yazdığını da kendisi bildirmektedir.⁴⁵⁰ İslâmî ilimlerden özellikle kelim ve tasavvuf alanında eserler veren Muhammed İhsan Oğuz, tasavvuf tariki olarak Nakşî-Müceddidî-Hâlidî yolunu seçerken, Kelâmî çizgisinin Maturidî olduğu müşahede edilmektedir.⁴⁵¹

Muhammed İhsan Oğuz, mektupla irşad edilmek bakımından da dikkat çeken bir zattır. Muhammed İhsan Oğuz rüyasında gördüğü bir işaret üzerine, Şeyh Seyyid Ahmed Kürdî’nin ömrünün sonlarına doğru kendisine intisap etmiştir. Dokuz mektupla müridine ne yapması gerektiğini söyleyen Seyyid Ahmed Kürdî, seyrü sülûkunu tamamlamış ve kendisine icazet vermiştir. Kastamonu ve civarında Nakşî-Hâlidî çizgi kendisi ile devam etmiştir. Kılık-kıyafet anlamında alışılmış çizgide olmayan Muhammed İhsan Oğuz, sakal bırakmamasını o dönemde sakal ile alay edilmesinden

---

⁴⁵⁰ Oğuz, *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah’ın Terceme-i Hali*, 29-31.

⁴⁵¹ Mustafa Aykaç, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Âlim Portresi: Muhammed İhsan Oğuz’un Hayatı, Eserleri ve Literatüre Etkisi”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (15 Eylül 2020): 24, <https://dergipark.org.tr/pub/kuifd/issue/56809/781841>.

dolayı Hz. Peygamber (sav)'in sünnetinin hor görülmemesi, insanların da bilerek ya da bilmeyerek bu günaha girmelerine sebep olmamak olarak açıklamıştır.⁴⁵²

Yüz kadar eseri olan Muhammed İhsan Oğuz, eserleri ile Kastamonu'nun ilim, kültür, din ve tasavvuf hayatına büyük katkı sağlayan isimlerdendir. Tekke ve zâviyelerin kapatılmasından dolayı irşâd faaliyetini açıktan sürdürmeyen Muhammed İhsan Oğuz Efendi, faaliyetlerini gizlice sürdürmek durumunda kalmıştır. Mürid arayışında da olmayan Muhammed İhsan Oğuz kendisine gelen kişileri irşâd etmiştir. Muhammed İhsan Oğuz, tasavvufun hâl ilmi olmasının en iyi örneklerinden biridir. Onda dikkatimizi çeken hususlardan birisi de eserlerini Osmanlı Türkçesi ile yazmış olmasıdır.

Muhammed İhsan Oğuz'un kütüphanesinde mevcut olan mektuplardan bazı devlet adamları ile görüştüğü anlaşılmaktadır. Atatürk ile bizzat, milletvekilleri, bakanlar, Süleyman Demirel (1924-2015) gibi siyaset ve devlet adamlarının yanında Ali Fuat Başgil (1893-1967) gibi âlim zatlar ve meşhur Kelamcı İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946) görüştüğü kişilerden bazılarıdır. Bu konuşmalarda siyaset, demokrasi, İslam, din eğitimi gibi çok muhtelif konuların ele alındığı görülmektedir.⁴⁵³ Muhammed İhsan Oğuz bazı yasaklar olmasına rağmen aktif bir sûfî örneği sergilemiştir.

Muhammed İhsan Oğuz, üveysî olarak Hz. Peygamber (sav) tarafından 1355/1937 yılında yeni bir ibadet, has kulluk, Allah'a yakınlık ve mÂrifet yolunun açıldığını beyan etmektedir. Bu yola ilk kabul edilen Muhammed İhsan Oğuz, bu yola "Has Yol" ya da "Yeni Yol" adını vermiştir. Son zamanlarda ise "Tarikat-i Ahseniyye" (Ahseniyye Yolu) ismi verildiğini ifade etmektedir. Muhammed İhsan Efendi bu yolun Müceddidiyye'den daha sağlam ve ihtiyatlı olduğunu ifade etmiştir. Bu yolun insan için en büyük lütuf olduğunu da ifade etmektedir.⁴⁵⁴

Muhammed İhsan Oğuz'a Kastamonu'da pek çok kişi intisap etmiştir. İntisap edenler sadece Kastamonu'da olmayıp Çorum, Çankırı, Amasya, İstanbul gibi muhtelif şehirlerden de pek çok kişi müridi olmuştur. Klasik anlamda tasavvufu şeyh-derviş yolu

---

⁴⁵² Yılmaz, *Muhammed İhsan Oğuz Ve Tasavvuf Felsefesi*, 41.

⁴⁵³ Aykaç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Âlim Portresi", 25.

⁴⁵⁴ Oğuz, *Arifler Silsilesi*, 4:441-42.

olarak görmeyen Oğuz, bu yolu has kulluk ve ümmet yolu olarak görür ve kimseye rütbe, makam gibi şeyler vermezdi.⁴⁵⁵

Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi'ye dayanan tarikat silsilesi ile Kastamonulu Hacı Merdan Efendi, (1882-1931) Kastamonu'da ve civar köylerinde yaptığı irşâd faaliyetleri ile dikkat çekmektedir. Halk ve dönemin devlet ricalinin kendisine hürmet ettiği görülmektedir. Kendisinden sonra Hacı Mustafa Tuhtî (ö. 1931); Hacı Mustafa Tuhtî'den sonra Ilgazlı Hacı Ahmed Abduşoğlu Efendi (1890-1975) ve ondan sonra da Tosyalı Hâce Hacı Recep Ese Efendi (1934-2008) ile Nakşî-Hâlidî silsilenin devam ettiği görülmektedir. Ilgazlı Ahmed Efendi ve Hâce Hacı Recep Efendi, sadece Kastamonu ve Çankırı'da değil çok farklı şehir ve ülkelerde de tanınmakta ve bilinmektedirler. Tosyalı Hâce Hacı Recep Efendi'nin Bağ Camii'nde yaptığı sohbetler ile halkı irşâd ettiği bilinmektedir.⁴⁵⁶

SONUÇ

Nakşibendiyye'nin XIX. asırda tezahür eden kolu olan Hâlidîliğin en çok yayıldığı coğrafyalardan biri Anadolu'dur. Kastamonu, Hâlidîliğin etkin bir şekilde yayıldığı Anadolu şehirlerinden biri olmuştur. Hâlidîlik, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış olan Haddadzâde Ahmed-i Siyâhî (1777-1874) ile Kastamonu'ya girmiştir. Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden olan Siyâhî Ahmed Efendi, ilim ve irfan için çok yolculuklar yapmıştır. Nihayetinde Hâlid-i Bağdâdî ile tanışmış, intisap etmiş ve onun son halifelerinden olma vasfı ile Kastamonu'ya gelmiştir. Kastamonu'da irşâd faaliyetleri gerçekleştiren Siyâhî Ahmed Efendi'ye ilk zamanlarda halk ve diğer şeyhler mesafeli davransa da süreç içerisinde Kastamonu'da saygı duyulan bir zat olmuştur. Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden Abdülfettah Akrî'nin (ö.1864) Siyâhî Efendi'yi ziyaret için Kastamonu'ya gelmesi ve bazı devlet adamları tarafından desteklenmesi, ilmiye sınıfı mensuplarıyla halkın kendisine saygı göstermesinde etkili olmuştur. Bu süreçte Kastamonu halkının Ahmed-i Siyâhî ve Hâlidîliğe bakışı müspet manada değişmiştir.

Hâlidîlik, Ahmed-i Siyâhî'den sonra oğlu Seyyid Ahmed Hicâbî (1826-1888) ile devam etmiştir. Seyyid Ahmed Hicâbî, Şeyh Ahmed Siyâhî henüz hayatta iken ondan icazet almıştır. Daha sonra İstanbul'da yaşayan Abdülfettah Akrî'den de icazetname

---

⁴⁵⁵ Yılmaz, *Muhammed İhsan Oğuz Ve Tasavvuf Felsefesi*, 43.

⁴⁵⁶ *Hâce-i Hacı Hafız Recep Efendi Tosyevi*.

almıştır. Ağabeyi Abdülaziz Efendi'nin hayatta olmasına rağmen irşâd makamına Seyyid Ahmed Hicâbî geçmiştir. Kastamonu ve çevresinden birçok kişiyi irşâd ve terbiye etmiştir. Ahmed Mahir Efendi bunların en meşhurlarındandır. Seyyid Ahmed Hicâbî, Kastamonu'da ve irşâd için gittiği civar şehirlerde manevî etkinin yanında maddî anlamda da halkın müstefid olacağı eserlerin inşasına vesile olması bakımından önemli bir şahsiyettir. Sadece müslümanların değil gayr-i müslimlerin de saygısını kazanmıştır. Cenazesine gayr-i müslimlerin de katılması bunun açık bir göstergesidir.

Âlim, ârif, şair ve aksiyoner bir sûfî olan Ahmed Mahir Efendi, Seyyid Ahmed Hicâbî'den icazet almıştır. Hem ilim ve irfan hem de devlet adamlığı vasıfları ile öne çıkan Ahmed Mahir Efendi gerek Kastamonu'da gerekse İstanbul'da bulunduğu dönemlerde birçok önemli görevler ifâ etmiş ve talebeler yetiştirmiştir. *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye* isimli meşhur eserin müellifi Sâdık Vicdânî (1866-1939) ve son dönem Kastamonu siyasi tarihi açısından çok önemli bir zat olan Hoca Mehmed Tefvik Sofuoğlu (1873-1960) bunlardan ikisidir. Şer'î ilimlerdeki vukûfiyeti tasavvufî eser verme noktasında da görülmektedir. Şâziliyye tarikatı şeyhi İbn Atâullah el-İskenderî'nin (ö. 709/1309) *Hikem-i Ataiyye* isimli eserine yazdığı *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem* isimli eseri dikkat çekicidir. Ahmed Mâhir Efendi'nin yazdığı bu şerhin Türkçedeki en kapsamlı şerh olduğu kabul edilmektedir. II. Meşrûtiyetten sonra Kastamonu mebusu olarak meclise girmesi ve mecliste tekke ve zâviyeler ile ilgili yaptığı müdâfaa konuşması da bu zat ile ilgili dikkat çekici noktalardan biridir.

Şeyh Şânî, Şeyh Ahmed Siyâhî'nin hizmetine girmiş ve icazet almış bir zattır. Şeyh Ahmed-i Siyâhî'nin, kendisine Hâlidî dergâhında "hatme-i hâcegân yaptırabilir" şeklinde özel icazet verdiği halifelerindendir. 1842'den itibaren Benli Sultan Dergâhında şeyhlik yapmış ve irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Kendisinden önce harap olan dergâhı yeniden mamur ederek canlandırmış ve hem gelenleri irşâd etmiş hem de akıl hastalarını tedavi ederek hizmet etmiştir.

Şeyh Şânî'den sonra postnişîn olan Şeyh Şâdî, Seyyid Ahmed Hicâbî'den tasavvuf terbiyesi almıştır. Dergâhın ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla sağlaması ve devletten ödenek istememesi bu konudaki maharetini göstermektedir. Kendisinden sonra Hafız Nureddin Karasu postnişîn olmuştur. Dergâhta tahsilat işlerini düzene koyan Nureddin Efendi, Benli Sultan Külliyesi'ni son haline kavuşturan zattır. Dergâhta hem

postnişin hem de türbedarlık görevini yapan Nureddin Efendi bu görevlerini tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925'e kadar sürdürmüştür.

Tekke ve zâviyelerin kapatılması ve sonrasındaki süreç tasavvufî faaliyetleri akamete uğratsa da tasavvufî gelenek ortadan kaldırılamamıştır. Tasavvuf karşıtı düzenlemeler, en fazla tasavvufun zâhirî kısmı olan tekke ve zâviyelerin kapanmasına sebep olmuştur. Bununla beraber tarikatların varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Türkiye'de ve özellikle Kastamonu'da Nakşî-Hâlidîler etkin bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bunda tarikatın ayırt edici ilkeleri olan hafî zikir, halvet der encümen (halk içinde Hakk ile birliktelik) ve tekkeye diğer tarikatlara göre daha az bağımlı olma gibi hususiyetler etkili olmuştur.

Hâlidî şeyhlerinden Muhammed İhsan Oğuz, Osmanlı'nın son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerini görmüş ve tecrübe etmiştir. Bu yönüyle ve bir asrı geçen müddet-i hayatı ile önemli bir zattır. Küçük yaşlarda Muhammed Evliyâ ile başlayan tasavvuf terbiyesi gençlik çağında ve ilerleyen hayatında çeşitli şeyhler ile sürmüştür. Rüyasında gördüğü Seyyid Ahmed el-Kürdî'ye intisap eden Muhammed İhsan Efendi'yi, şeyhi gönderdiği mektuplar ile irşâd etmiş ve icazet vermiştir. Ayrıca Üveysî olarak da Hz. Peygamber tarafından irşâd olunduğunu nakleden Muhammed İhsan Oğuz, "Tarikat-ı Ahseniyye" adıyla yeni bir yol açıldığını bildirmiş ve bu yolun esaslarını beyan etmiştir. Bu yeni yol Nakşibendî-Müceddidî çizginin usûl ve esasından bağımsız değil bu kuralları şamildir. Muhammed İhsan Oğuz sadece irfan ve irşadı ile değil, yazdığı pek çok eserle ilmî anlamda velûd bir şeyh olduğunu ispat etmiştir.

Tarikat silsilesi Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi'ye dayanan Kastamonulu Hacı Merdan Efendi (1882-1931)'de Kastamonu'da ve civar köylerinde yaptığı irşâd faaliyetleri ile dikkat çekmektedir. Halk ve dönemin devlet ricalinin kendisine hürmet ettiği görülmektedir. Kendisinden sonra Hacı Mustafa Tuhtî (ö. 1931); Hacı Mustafa Tuhtî'den sonra Ilgazlı Hacı Ahmed Abduşoğlu Efendi (1890-1975) ve ondan sonra da Tosyalı Hâce Hacı Recep Ese Efendi (1934-2008) ile Nakşî-Hâlidî silsile devam etmiştir.

Kastamonu'da Hâlidî şeyhleri, yürüttükleri irşad faaliyetleri ve medreselerde yetiştirdikleri talebeler ile şehrin ilmiye sınıfının yanında halkın da takdirini kazanmışlardır. Diğer taraftan Osmanlı devlet adamlarıyla da müspet ilişkiler geliştirmişlerdir. Kastamonu dışına çıkarak uzak beldelere yaptıkları seyahatlerle geniş

bir alanda tanınma imkânı bulmuşlar, yazdıkları ilmî, edebî eserler ve inşa ettirdikleri ya da inşasına vesile oldukları medrese, kütüphane, camii, dükkân, rüştiye gibi kalıcı eserler ile halkın ilmî, dinî, tasavvufî, toplumsal ve kültürel hayatına katkıda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. *Ilgazlı Hacı Baba (Nakşibendi Şeyhi Ahmed Abduşoğlu)*. İstanbul: EKO Ofset, 1995.
- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. *Kastamonu'da Bayramilik Ve Şemsizade Ailesi*. Ankara: Anıl Matbaası, 2005.
- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. "Ahmed Mahir Efendi Ballıklızade". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2:98. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Abul, Lamia Levent. "Kastamonulu Bir Mutasavvıf, Âlim Ve Siyasetçi: Ahmed Mâhir Efendi". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, sy. 22 (31 Aralık 2022): 349-76. <https://doi.org/10.51553/bozifder.1189465>.
- Ahmed Mahir, Kastamonulu Seyyid Hafız. *Hikem-i Ataiyye Şerhi*. Çev. Tahir Galip Seratlı. 10. bs. İstanbul: Sufi Kitap, 2021.
- Akkuş, Mehmet. "İsmail Rumi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23:120. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Aktaş, Enes. *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhi Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*. Yüksek Lisans, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Akyol, İbrahim. "Çankırı'da Nakşibendiliğın Tarihi". *Çankırı'nın Manevi Mimarları*, 2017, 235-49. <http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=118627500&tarama=%C4%B0brahim+AKYOL>.
- Albayrak, Nurettin. "Erzurumlu Emrah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11:337-38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Algar, Hamid. "Hacegan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14:431. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Algar, Hamid. "Halid el-Bağdadi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15:283-85. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Algar, Hamid. "Halidiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15:295-96. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Algar, Hamid. "Mazhar Can-ı Canan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28:195-96. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

- Algar, Hamid. *Nakşibendilik*. Çev. Cüneyd Köksal, Ethem Cebecioğlu, İsmail Taşpınar, Kemal Kahraman, Nebi Mehdiyev, Nurullah Koltaş ve Zeynep Özbek. 6. bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Aşkar, Mustafa. “Ömerü’l-Fuadi’ nin Menâkıbnamesine Göre Şeyh Şaban-ı Veli’nin Tasavvufî Şahsiyetine Bir Bakış”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 13, sy. 30 (2012): 1-32. <http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=57236250&tarama=Mustafa%20A%C5%9Fkar>.
- Ateş, Süleyman. “Kutub”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26:498-99. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Avcı, İsmail. “Kastamonu’dan Şam’a: Mevlevi Alayı Gönüllülerinden Giritli Hayri ve Manzum Seyahatnamesi”. *Gazi Türkiyat*, sy. 24 (30 Haziran 2019): 1-22. <https://dergipark.org.tr/pub/gaziturkiyat/issue/68170/1060882>.
- Aykaç, Mustafa. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Âlim Portresi: Muhammed İhsan Oğuz’un Hayatı, Eserleri ve Literatüre Etkisi”. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (15 Eylül 2020): 19-54. <https://dergipark.org.tr/pub/kuifd/issue/56809/781841>.
- Azamat, Nihat. “Çerkeşî Mustafa Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8:272-75. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Baltacı, Naile. “Bayramiliğin Kastamonu’ya Etkisi ve Bayrami Şeyhi Şemsizade Ahmed Ziyaeddin Efendi (1867-1946)”. *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ahmet Cahit Haksever, 413-27. Ankara: Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, 2016.
- Bardakçı, Kürşat. “Eski Anadolu’nun ‘Barbar’ Halkı Kaşkaların, Çağdaşlarıyla (Hitit-Luvi) Karşılaştırmalı, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı”. *OANNES - Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, sy. 2 (21 Eylül 2020): 225-40. <https://dergipark.org.tr/pub/oannes/issue/56871/778013>.
- Başer, Hatice Merve Çalışkan. “Kastamonulu Osmanlı Âlimi Ballıklızade Ahmed Mâhir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği”. *Dini Araştırmalar* 25, sy. 62 (15 Haziran 2022): 33-58. <https://doi.org/10.15745/da.1077002>.
- Baz, İbrahim. “Sünni-Şii Sınırında Nakşibendî-Hâlidî Şeyhlerinin Ehl-i Sünnet Savunması”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 22, sy. 43 (05 Ocak 2021): 36-54. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tasavvufdergisi/issue/59447/854005>.
- “Benli Sultan Dergâhının Son Şeyhi Nureddin Efendi / Nurettin ŞÖY | | KASTAMONUR.COM”, 29 Temmuz 2017.

<https://www.kastamonur.com/benli-sultan-dergahinin-son-seyhi-nureddin-efendi/>.

BOA, Osmanlı Arşivi. “Evkaf”, 15 Ocak 1311. 247 - 18467.

Bostancı, Mustafa ve Veli İlker Dağsever. “Talat Mümtaz (Yaman) ve Doğruluk Gazetesi’ndeki Kastamonu Tarihine Ait Yazıları (23 Teşrin-i Evvel-22 Kanun-ı Evvel 1930)”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy. 2 (20 Aralık 2017): 30-55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/32431/326948>.

Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. Çev. Erol Üyepazarcı. 4. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Cami, Nuruddin Abdurrahman b. Nizameddin Ahmed b. Muhammed el-. *Tefsiru Molla Cami*. Çev. Davut Ağbal. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.

Cebecioğlu, Ethem. “İmâm-ı Rabbani ve Mektubâtı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35, sy. 1-4 (01 Ağustos 1996): 193-242. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71617/1152562>.

Ceyhan, Semih. “Halvetiyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs, 695-778. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

Ceyhan, Semih. “Sadık Vicdani”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35:401-2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Ceyhan, Semih. “Süleyman Şeyhi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38:108-9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Çağatay, Neşet. “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”. *Bellekten* 40, sy. 159 (20 Temmuz 1976): 423-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/72261/1165767>.

Çakır, Adalet. “Kadiriyye”. *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

“Çapakçur”. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 28 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/capakcur>.

Çarıkçioğlu, Mehmet. *II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu’da Tasavvufi Hayat*. Yüksek Lisans, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

“Çelebi - Tdv İslâm Ansiklopedisi”. TDV İslam Ansiklopedisi. Erişim: 10 Ağustos 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/celebi>.

Çelebi, Ercan. “Milli Mücadele’de Kastamonu”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sy. 19 (2014): 105-17.

Çelenligil, Mehmed Zühdü. *Tehassür*. İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1308.

- Çetinsaya, Gökhan ve Ş. Tufan Buzpınar. “Midhat Paşa”, 30:7-11. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Çiğçi, Fazıl. *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*. 4. bs. Ankara: Kastamonu Belediyesi, 2012.
- Çubukçu, Hatice. “İslam Tasavvufunda Hz. Ebu Bekir’in Yeri”. *Akademik Bakış Dergisi*, sy. 66 (Nisan 2018): 412-29.
- Darkot, Besim. “Kastamonu”. *İslam Ansiklopedisi*, 6:399-403. İstanbul: İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- Dindar, Elif. *Ubeydullah Ahrar Hayatı-Eserleri-Fikirleri*. Yüksek Lisans, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- “Duhâ Suresi 4-5. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı”. Erişim: 09 Nisan 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Duh%C3%A2-suresi/6083/4-5-ayet-tefsiri>.
- Efendi, Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. C. 1. 3 cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Efendioğlu, Mehmet. “Suheyb b. Sinan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37:476-77. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Eflaki, Ahmed. *Ariflerin Menkabeleri*. 2. bs. C. 2. 2 cilt. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Erginli, Zafer, ed. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Çev. Zafer Erginli, İlyas Karslı, Yavuz Köktaş, Nurettin Ödül, Rıfat Resul Sevinç ve Salih Sabri Yavuz. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Gökoğlu, Ahmet. *Paphlagonia (Paflagonya) Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1952.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlevi Adab ve Erkanı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1963.
- Görgülü, Faruk. “Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonu’lu Ahmet Mâhir Efendi Ve ‘El-Fâtiha Fî Tefsiri’l-Fâtiha’ İsimli Eseri”. 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler Ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Tam Metin Kitabı*, ed. Muhammet Özcan. Elazığ: Asos Yayınevi, 2021.
- Gündüz, İrfan. *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*. 1. bs. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2019.

- Güzey, Ahmet Rıfat. “Kastamonu Şehrine Türk İskanı ve Şehrin Kısa Bir Tarihi Değerlendirmesi”. *Tarih Okulu Dergisi*, sy. XXXV (Ağustos 2018): 39-63. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1341>.
- Büyükacar, İbrahim, haz. *Hace-i Hacı Hafız Recep Efendi Tosyevi*. Kastamonu: Kanal Meydan TV, 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=u4yTrmKp9xw&t=2254s>.
- Haksever, Ahmet Cahit. “Tarikatların Teşekkülü”. *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, 6. bs. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Haksever, Ahmet Cahit. “XX. Yüzyılda Üç Mevlevi Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbaki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 14 (2005): 383-415.
- Işık, Ayhan. “Sinop’un Manevi Mimarları: Sinop Seyyidleri ve Nakibü’l-Eşraf Kaymakamları”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop’ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Cüneyd Aydın, Emrah Dindi ve Doğan Fırıncı, 2:933-50. Sinop: Sinop Üniversitesi, 2018.
- İbn Battuta Tanci, Ebu Abdullah Muhammed. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. Çev. A. Sait Aykut. 2. bs. C. 1. 2 cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- İdrisoğlu, Ahmet. “Şeyh Hacı Merdan Efendi”. Kastamonur, 12 Temmuz 2014. <https://www.kastamonur.com/seyh-haci-merdan-efendi-ahmet-idrisoglu/>.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. C. 4. 4 cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- İpşirli, Mehmet. “Mekkizade Asım Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3:478, 1991.
- Kandemir, M. Yaşar. “eş-Şifa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39:134-38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kankal, Ahmet. *Türkmen’in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*. Ankara: Zafer Matbaası, 2004.
- Kankal, Ahmet. “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kuzeybatı Anadolu’da Sosyal Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 15, sy. 1 (01 Haziran 2000): 31-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/5042/68717>.
- Kara, Mustafa. “el-Hikemü’l-Ataiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17:502-3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*. 5. bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.

- Karagöz, Adil ve Nail Karagöz. *Gönüller Sultanı Benli Sultan Hayatı, Külliyesi ve Menkıbeleri*. Adana: Ekrem Matbaası, 2011.
- Karagöz, Nail. “Kastamonu’da Aynı Dönemde Yaşayan Şeyh Şa’bân-ı Velî Ve Benli Sultan’ın Hayatlarındaki ve Hizmetlerindeki Kesişme Noktaları”. *I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, ed. Burhan Baltacı ve Ahmet Özdemir. Kastamonu, 2012.
- Karagöz, Nail. “Kastamonu’nun Manevi Mimarlarından Benli Sultan’ın Hayatı Ve Hizmetleri”. *II. Uluslararası Şeyh Şa’ban-ı Velî Sempozyumu*, ed. Mehmet Atalan, Abdulkadir Çekin ve Cengiz Çuhadar. Kastamonu, 2014.
- Kartal, Abdullah. “Sekr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36:334-35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- “Kastamonu”. *Türk Ansiklopedisi*, 21:378-83. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974.
- Kavak, Abdulcebbar. *Mevlana Halid-i Nakşibendi ve Halidilik*. 2. bs. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017.
- Korkmaz, Halime. *Kastamonu’da Dini Hayat*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. 3. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.
- Köstüklü, Nuri. “Birinci Dünya Savaşı Ve Milli Mücadele’de Kastamonu Mevlevi Şeyhi Amil Çelebi Ve Ailesi (1910-1923)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, sy. 89 (06 Temmuz 2014): 1-10. <https://dergipark.org.tr/pub/aamd/issue/44048/542683>.
- Kuruca, Nazım. *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)*. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Kut, Günay. “Ali Şir Nevai”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2:449-53. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Küçük, Sezai. “Mevleviyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs, 489-544. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Küçük, Sezai. *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Kütüklü, Ferhat ve Kamil Tunoğlu. *Bir Şehrin Hafızası Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kastamonu*. Ed. İlhan Kütüklü. İstanbul: İnkılab Basım Yayım, 2012.
- Levent, Lamia. *Ahmed Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, t.y.

- Levent, Lamia. *Ahmet Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Lindner, Rudi Paul. “Anadolu 1300-1451”. *Türkiye Tarihi 1071-1453 Bizans’tan Türkiye’ye*, ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, C. 1. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Mazıoğlu, Hasibe. “Ahmed Remzi Dede”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Memiş, Abdurrahman. *Halid-i Bağdadi (Hayatı, Eserleri, Halifeleri) ve Anadolu’da Halidilik*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Toplum, Kültür Ve Entellektüel Hayat”. *Cambridge Türkiye Tarihi 1071-1453 Bizans’tan Türkiye’ye*, ed. Kate Fleet, C. 1. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Oğuz, Muhammed İhsan. *Arifler Silsilesi*. C. 4. 4 cilt. İstanbul: Oğuz Yayınları, 2003.
- Oğuz, Muhammed İhsan. *Fakirullah Muhammed İhsan Bin Muhammed Ataullah’ın Terceme-i Hali*. İstanbul: Oğuz Yayınları, 2022.
- Oğuz, Muhammed İhsan. *Mücehedat-ı Diniyye Mektubat-ı Kudsiyye-i eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed el-Kürdi*. İstanbul: Oğuz Yayınları, 2022.
- Okumuş, Ali. *Menakıb-ı Şeyh Şaban-ı Veli*. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Okumuş, Ömer. “Abdurrahman Cami”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7:94-99. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Ozanoğlu, İhsan. *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menakıbı*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1959.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu’da Sufiler, Devlet ve Ulema XVI. Yüzyıl*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Özayrancı, Hasan. *Kastamonu’da Dini Müsiki Geleneği*. Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Öztürk, Özhan. *Pontus: Antik Çağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*. 3. bs. Ankara: Nika Yayınları, 2016.
- Safi, Mevlana Ali b. Hüseyin. *Reşahat*. Çev. Necip Fazıl Kısakürek. 8. bs. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2012.
- Sami, Şemseddin. “Kastamonu”. *Kamusu’l-A’lam*, 5:3661-65. İstanbul: Mihran Matbaası, 1316.

- Seçgin, Nuri. “Eminönü/Hocapaşa Safvetî Tekkesi”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, sy. 25 (21 Mart 2016): 149-86.
- “Seyyid İbrahim Bilâl Hazretleri”. Erişim: 08 Nisan 2023. <http://www.sinop.gov.tr/seyyid-ibrehim-bilal-hazretleri>.
- Sirhindi, Ahmed Faruki. *Mektubat-ı Rabbani*. Çev. Abdulkadir Akçiçek. C. 1. 3 cilt. İstanbul: Dergah Ofset, 1998.
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “Sofu-Zâde Mehmed Tefvik Efendi”. Erişim: 22 Nisan 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/2023-TEIS1-4>.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani*. C. 4. 6 cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani*. C. 5. 6 cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şahin, Haşim. “Bayramiyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Şahin, İlhan. “Kastamonu”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24:585-88. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- “Tahmîs”. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 22 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahmis>.
- Tahralı, Mustafa. “Rifaiyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs, 285-334. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Tanrıkorur, Barihüda. “Mevleviyye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- “Tarihçe”. Erişim: 26 Haziran 2022. <https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63806/tarihce.html>.
- Taşköprülüzade, İsamüddin Ebü’l-Hayr Ahmed Efendi. *eş-Şaka’iku’n-Nu’maniyye fi Ulemai’d-Devleti’l-Osmaniyye*. Ed. Derya Örs. Çev. Muhammet Hekimoğlu. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Tatçı, Mustafa. *Hazret-i Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Şabaniyye*. İstanbul: H Yayınları, 2012.
- Tatçı, Mustafa. “Şabaniyye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38:211-15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Tatçı, Mustafa ve Cemal Kurnaz. “Şaban-ı Veli”, t.y.

- “Terbî”. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 22 Nisan 2023.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/terbi>.
- “Tedsîs”. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 22 Nisan 2023.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/tesdis>.
- Tosun, Necdet. “Nakşibendiyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs, 611-92. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Tosun, Necdet. *Tasavvufta Hâcegan Ekolü*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Tosun, Necdet. “Üveysilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42:400-401. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Türer, Osman. “Letaif-i Hamse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27:143. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Uludağ, Süleyman. “Abdullah ed-Dihlevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1:94-95. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Uludağ, Süleyman. “Anadolu’da Halidilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15:296-99. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. “Bayezid-i Bistami”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5:238-41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Uludağ, Süleyman. “Fütüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13:259-61. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Uludağ, Süleyman. “Halvetiyye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15:393-95. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. “Ricalü’l-Gayb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35:81-83. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Vassaf, Hüseyin. *Remziname*. Ed. Yakup Şafak. Konya: Tekin Kitapevi, 2006.
- Vassaf, Osmanzade Hüseyin. *Sefine-i Evliya*. 3. bs. C. 3. 5 cilt. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Vassaf, Osmanzade Hüseyin. *Sefine-i Evliya*. 3. bs. C. 1. 5 cilt. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Vassaf, Osmanzade Hüseyin. *Sefine-i Evliya*. 3. bs. C. 4. 5 cilt. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Vassaf, Osmanzade Hüseyin. *Sefine-i Evliya*. 3. bs. C. 2. 5 cilt. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Weismann, Itzhak. *Nakşibendilik*. Çev. İrfan Kelkitli. 2. bs. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.

- Yakupoğlu, Cevdet. *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi -XIII-XV. Yüzyıllar-*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Yakupoğlu, Cevdet. "Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler". *Erdem*, sy. 55 (12 Aralık 2009): 157-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/43868/539757>.
- Yazar, L. Nihal. *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu Menakıb-ı Şaban-ı Veli ve Türbename*. Ankara: Mas Matbaacılık, 1985.
- Yıldırım, Hayri. *Konya Mevlana Müzesi Arşiv Belgelerine Göre Kastamonu Mevlevihanesi*. Yüksek Lisans, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Yıldız, Şerafettin. *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi (1807-1903)*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Hasan Kamil. "Celvetiyye". *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Yılmaz, Necdet. "Hâlid-i Bağdâdî'nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî". *Usul İslam Araştırmaları* 32, sy. 32 (20 Ekim 2019): 39-68.
- Yılmaz, Necdet. "Hâlid-i Bağdâdî'nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî", t.y.
- Yılmaz, Sevim. *Muhammed İhsan Oğuz Ve Tasavvuf Felsefesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Yücel, Yaşar. "Candaroğulları". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7:146-49. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*. 3. bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Yücer, Hür Mahmut. "Sadiyye". *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 2. bs. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Zengin, Ahmet Yaşar. *Kastamonu Velileri*. 5. bs. İstanbul: Çetin Matbaacılık, 2004.

EKLER

Ek 1:

Ahmed Siyâhî Efendi'nin Başına Sardığı Sarık

Ek 2:

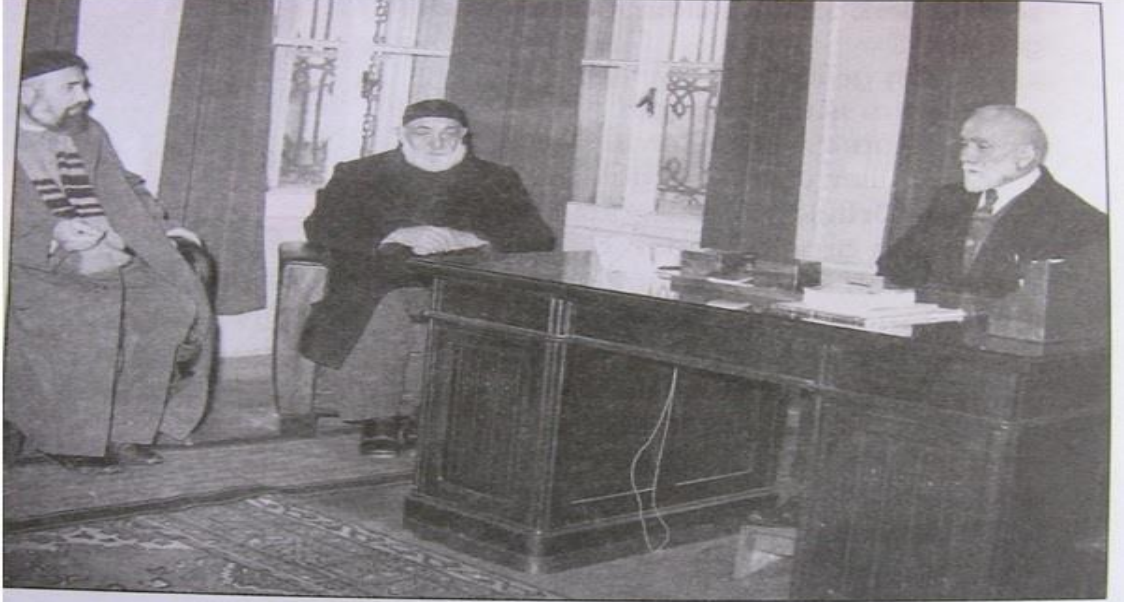
Seyyid Ahmed Hicâbî'nin Kabri

Ek 3:

Ballızkâde Ahmed Mahir Efendi

Ek 4:

Mekân: Dönemin Beyoğlu Müftülüğü (Nusretiye camii içinde) Sağ başta, Müftü Mehmet Necati Gönül Efendi (şair Behcet Necatigil'in babası) ortada, Hacı Nurettin Karasu Hoca, sol başta, Fuat Çamdibi Hoca.

Benli Sultan Dergâhı'nın Son Şeyhi Nureddin Efendi'nin Olduğu Bir Resim

Ek 5:

Muhammed İhsan Oğuz Beyefendi
1887-1991

Ek 6:

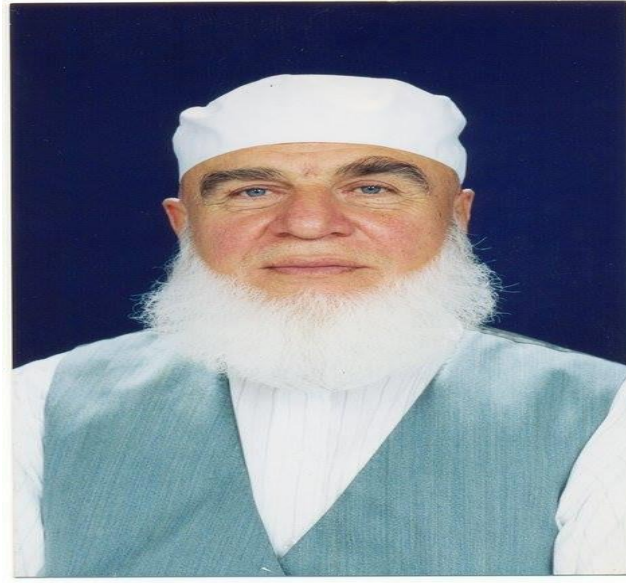
Yapraklılı Şeyh Hacı Mustafa Okutkan (Tuhtî)

Ek 7:

Ilgazlı Hacı Baba Şeyh Ahmed Abduşoğlu

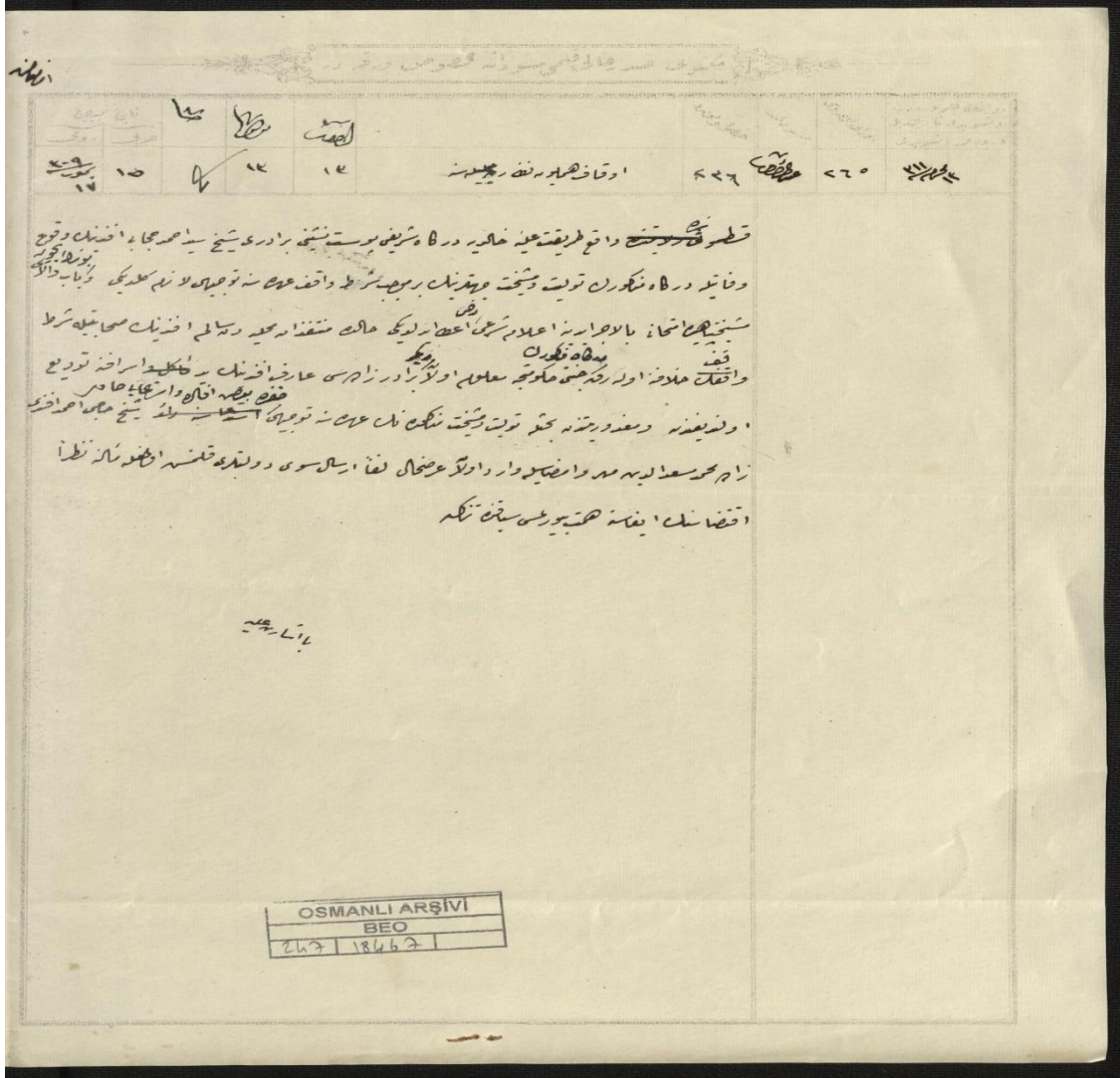
Ek 8:

Tosalı Hâce Hacı Recep Ese Efendi

Ek 9: Tosalı Hâce Hacı Recep Ese Efendi'nin Tarikat Silsilesi

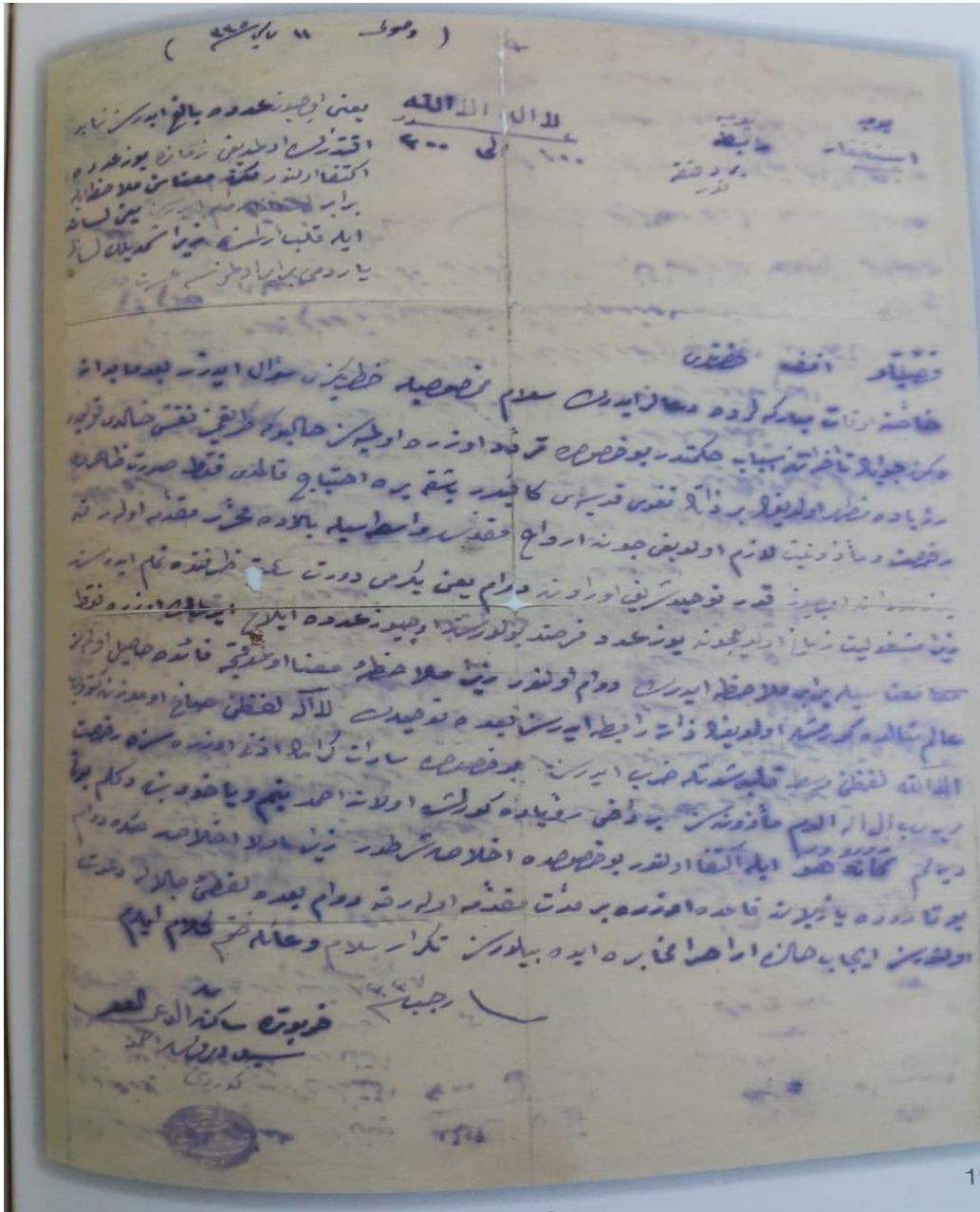

8467.001

EK 10: Kastamonu'daki Halidiye Tarikatı Dergâhı postnişîni biraderinin vefatı üzerine Mehmed Sadeddin Efendi'nin tevliyet ve meşihat cihetleri uhdesine tevcihi olunacağı halde diğer biraderzâdesi uhdesine tevcih olunduğuna dair belge.

Ek 11: Seyyid Ahmed Çapakçûrî'nin Muhammed İhsan Oğuz'a Gönderdiği 1. Mektup

Ek 12: Seyyid Ahmed Çapakçûrî'nin Muhammed İhsan Oğuz'a Gönderdiği 9. Mektup

(۹)

فصلنامه محمد احسانه انفا حضرت
 بود که در ۱۹۰۵ هجری قمری در مدت اوج دینی و کمال علمی تا بحال مکتوب
 بسیار یکی متعاقب ظهور بود که صحتی مکتوب که محمد نوری انفا طرف از اهدا
 ایوبیانه بیاید خود را مع کتباتم ده جهت نماید ده نمونه اولدم و اما کار ایوبی
 جناب خود را از طرفه سزای دایم قائم بعتد دارینه نائل ایوبی عزیزیم

بر دخی و
 سائر اولدم
 حاله عزم دار بق ایوبی
 فقط والده کتوب و قدسی
 جناب حق با حق قالان

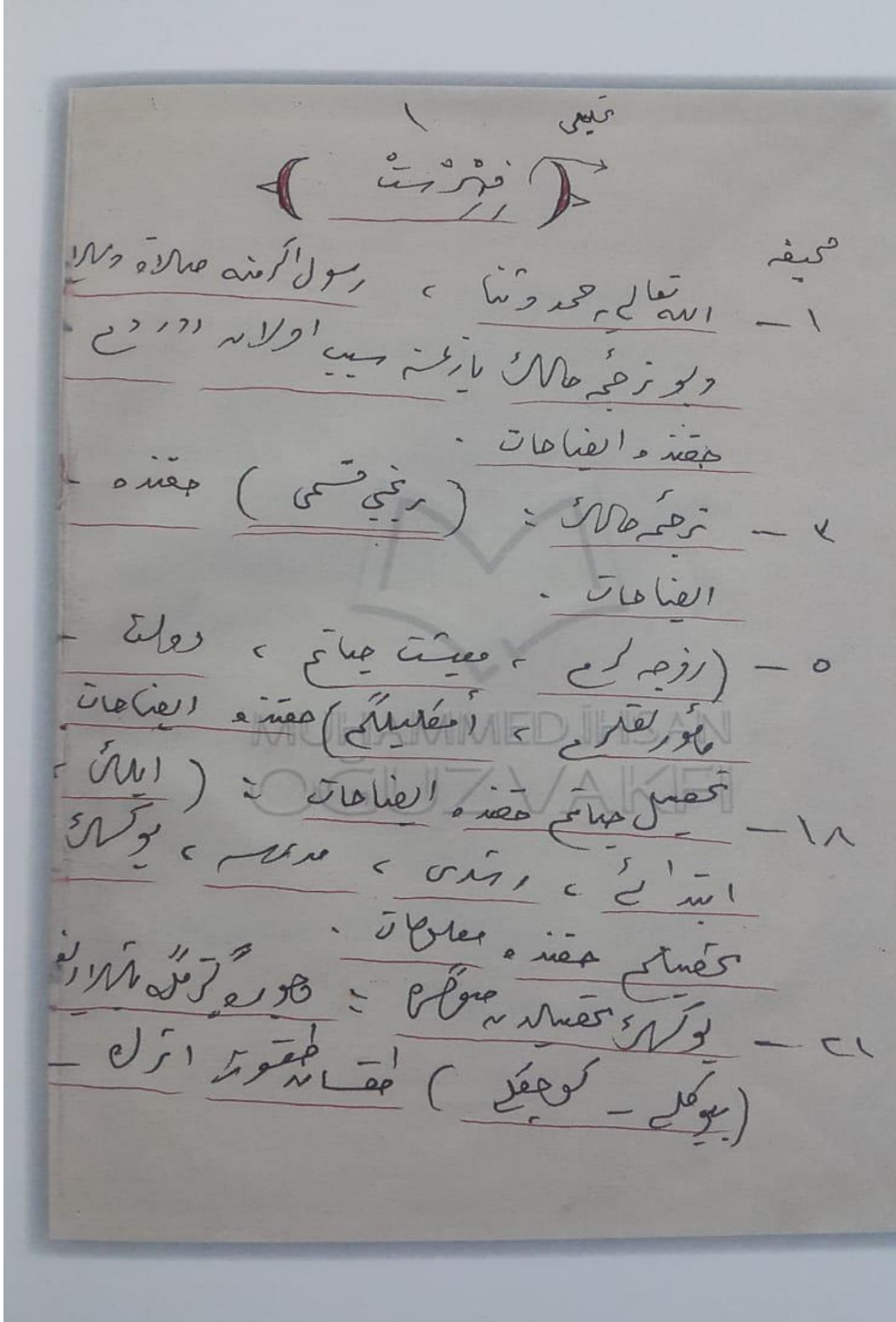
ناتج از جه عیبی تا انفا اولدم در جهت نماید
 انفا انفا معده ده من تمام اولدم
 نالی ایوبی کتبی تمیل رضی و ایوبی
 نائل اولدم
 ایوبی ایوبی صحت و عاقبت بیور سوزد خیریم
 ایوبی

MUHAMMED IHSAN

بر دخی اورا به مدرس محمد نوری انفا و یونانی و لا انفا عو جرم سعید انفا
 عهد سلام منظر صید و کار ایوبی و بود ذات محترم نالی نسبتی مع القبول بوضه
 قان کوندر طشت در جهت نماید ده نمونه اولدم جناب خود بر نالی اخلاق حمیده کن
 و نظاره و انما استقامت بر دوام ایوبی عزیزیم

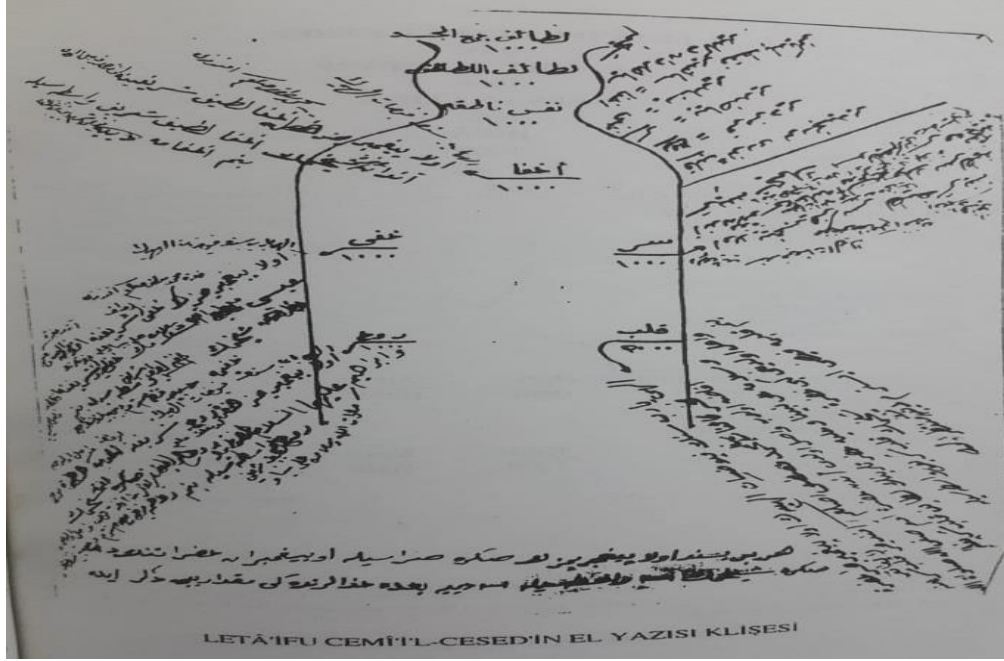
طوره

دخی کوندر بیاید مکتوب بر جواب بر در جهت تا فی اولدم یقین و تصور مزده حرف ایوبی
 در جهت نماید اختیار اولوب بونکل بر بر سر در دانی خسته که خدمت
 بر برده یا نکل انقضای که بوسه یا تم طفت ن دورتم ابلاغ اولدم یا ن
 مقدس که نکلانه هر برامردانه بختم وارد هر رخصه معذوم بوضه
 بر معذوم طوختی ادعایانه بتم با وید اقتداره صحتی کلنده بر تو را هیکلر قنلا
 همت بلا فله با نید در مقصد علیا با قاندر در حرم

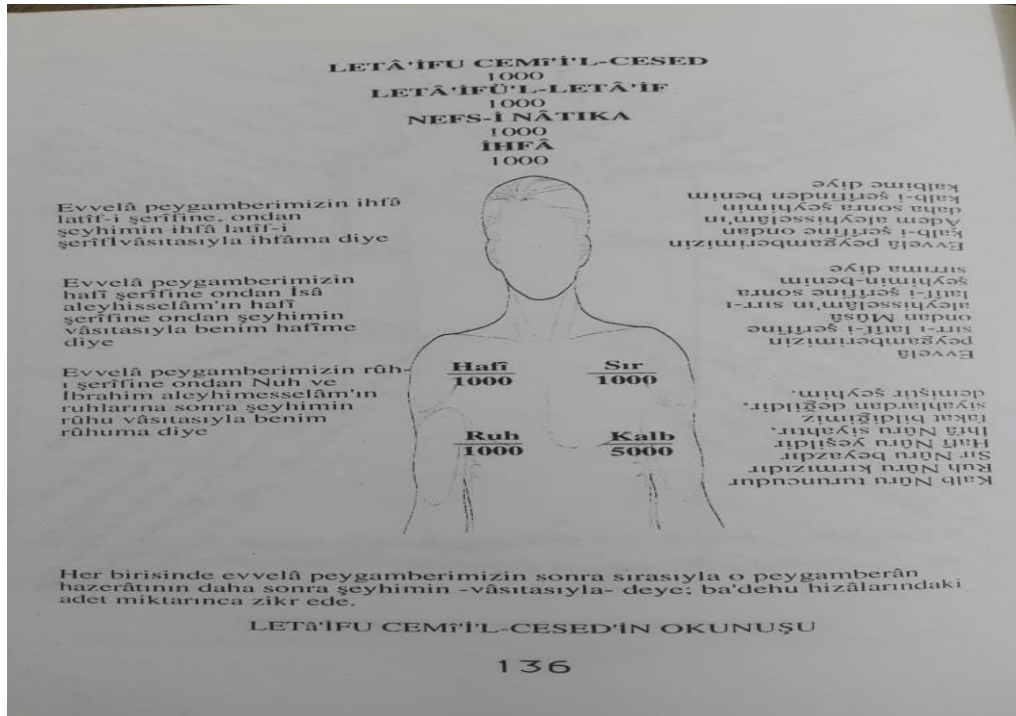

Muhammed İhsan Oğuz'un Kendi Yazdığı Terceme-i Hali 1. Sayfa

Ek 14:

Ilgazlı Ahmed Abduşoğlu Efendi'nin Yazdığı Letâifu'l-Cesed Yazısından

Ilgazlı Ahmed Abduşoğlu Efendi'nin Yazdığı Letâifu'l-Cesed Yazısının Türkçe Hali

ÖZGEÇMİŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2013'te mezun olan İbrahim KARA 2014'te Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde pedagojik formasyon eğitimini tamamladı. Eylül 2014'te Çankırı/Atkaracalar'a Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak atandı. Çankırı Merkez'de öğretmenlik görevini sürdürmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.